

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ: Εξωτερική Πολιτική και Διεθνής Θεσμική Οργάνωση της Ρωσίας.

1. Η Σύγχρονη Εξωτερική Πολιτική και η Πολιτική Ασφάλειας της Ρωσικής Ομοσπονδίας

Το ύψος της εξωτερικής πολιτικής μιας χώρας εξαρτάται από τις εσωτερικές εξελίξεις, που σύμφωνα με την άποψη του Andrei Tsygankov, στην περίπτωση της Ρωσίας, αφορούν στην οικονομική της αυτοπεποίθηση, στην νέα ήπια ισχύ της, καθώς και στην αντίληψή της για τις απειλές ή τις αδυναμίες της ασφάλειά της.⁷⁹¹ Κατά τη ρεαλιστική σχολή σκέψης των Διεθνών Σχέσεων η *ασφάλεια* (αναμενόμενη *προσδοκία*) του κράτους είναι ο βασικός στόχος της εξωτερικής πολιτικής. Ωστόσο ο εντοπισμός των παραμέτρων της εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες ανάμεσα στους οποίους βρίσκεται και η επίδραση «ενός ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος που εμποτίζει ένα έθνος με έναν

⁷⁹¹ Andrei Tsygankov, "Projecting Confidence, Not Fear: Russia's Post-Imperial Assertiveness", *Orbis*, Fall 2006: 677. Κατά τον Michael Brecher οι εσωτερικοί παράγοντες που καθορίζουν την εξωτερική πολιτική μιας χώρας είναι οι εξής πέντε: η στρατιωτική δυνατότητα, η οικονομική δυνατότητα, η πολιτική δομή, οι ομάδες συμφερόντων και οι ανταγωνιστικές ελίτ. Βλέπε σχετικά: Neil Malcom, Alex Pravda, Roy Allison and Margot Light. *Internal Factors in Russian Foreign Policy*, Oxford University Press, 1996: 1. Από τους πέντε παράγοντες οι δυο πρώτοι αναφέρονται στη διασφάλιση της υλοποίησης των αναμενόμενων *προσδοκιών* σε ένα κράτος, ενώ οι τρεις τελευταίοι αντικατοπτρίζουν τις αξίες που διέπουν κάθε πολιτική κοινότητα, καθώς και την εθνική, κρατική ταυτότητά.

σκοπό και κατευθύνσεις ανάπτυξης».⁷⁹² Σε προηγούμενο κεφάλαιο, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η Ρωσία δεν έχει ακόμα προσδιορίσει με ενάργεια το περιεχόμενο του «ρωσικού έθνους» και στο ότι η ασάφεια της ρωσικής ταυτότητας οφείλεται στο γεγονός ότι οι ρώσοι αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους μέσα από πολλαπλά και αντικρουόμενα πολιτισμικά πρίσματα, τα οποία διακρίνονται στις δυο μεγάλες και γενικευμένες ομάδες των Εκδυτικιστών και των Ευρασιατιστών.

Ξεκινώντας την ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας από την περίοδο Γέλτσιν, θα επιχειρηθεί η θεμελίωση της άποψης ότι οι επιλογές και ο προσανατολισμός της εξωτερικής της πολιτικής «αντανακλούν την κρίση της εθνικής της ταυτότητας»,⁷⁹³ η οποία βρίσκεται πάντα σε αντιδιαστολή και συνάρτηση με τον «Άλλον», εν προκειμένω, τη Δύση. Η Ρωσία έχοντας ως βασικό σημείο αναφοράς της τη διεθνή συμπεριφορά της Δύσης προσαρμόζεται αντίστοιχα, ανταποκρινόμενη αλλά και προκαλώντας ανάλογα την ανάδυση συγκεκριμένων πολιτισμικά προσανατολισμένων πολιτικών δυνάμεων εντός της χώρας, που δικαιολογούν τις πολιτικές της επιλογές. Κατά τα λεγόμενα της Margot Light, «η εξωτερική πολιτική βασίστηκε εν μέρει στην επιζήτηση της ρωσικής ταυτότητας»,⁷⁹⁴ δημιουργώντας μια αμοιβαία μεταξύ τους αλληλεπίδραση.

Ελλείψει σταθερών στόχων και μέσων υλοποίησης πολιτικής, η Ρωσία του Γέλτσιν παλινδρόμησε ανάμεσα σε δυτικόφιλες και στραμμένες προς την Ανατολή και την Ευρασία επιρροές. Η πραγματιστική πολιτική του Πούτιν ξεκίνησε με διάθεση προσέγγισης της Δύσης, αλλά και με την απαίτηση ισότιμης συνεργασίας με αυτή. Η ηγεμονική πολιτική των ΗΠΑ και η διεύρυνση του NATO αποτέλεσαν καθοριστικής σημασίας γεγονότα, που εξανάγκασαν τη Ρωσία σε μια περισσότερο αυτόνομη εξωτερική πολιτική, καθώς ήταν ανέκδοτη στη διαπραγμάτευση της θέσης της ως Μεγάλης Δύναμης στη διεθνή πολιτική σκηνή. Εντούτοις, προκειμένου να επιτύχει το μεγαλύτερο ποσοστό πολιτικής νομιμοποίησης σε εσωτερικό και εξωτερικό επίπεδο, η

⁷⁹² Andrei Tsygankov, "Finding a Civilisational Idea: "West", "Eurasia" and "Euro-East" in Russia's Foreign Policy", *Geopolitics*, Vol. 12, 2007: 376.

⁷⁹³ Graham Smith, "The masks of Proteus: Russia, geopolitical shift and the new Eurasianism", *Transactions of the Institute of British Geographers*. 24, No.4, 1999: 481.

⁷⁹⁴ Margot Light, "Foreign Policy Thinking" in Malcom, Neil, Alex Pravda, Roy Allison and Margot Light. *Internal Factors in Russian Foreign Policy*, Oxford University Press, 1996: 84.

εξωτερική της πολιτική δεν έπρεπε να ικανοποιεί μόνο τις αναμενόμενες *προσδοκίες* (τάξη και ασφάλεια, δηλαδή τα συμφέροντα της χώρας), αλλά και να ανταποκρίνεται στις *αξίες* τόσο της διεθνούς κοινωνίας, όσο και του λαού της. Βάσει αυτής της λογικής, ο Πούτιν δήλωσε :

*«Πάνω από κάθε τι άλλο η Ρωσία ήταν, είναι και θα είναι μια Μεγάλη Ευρωπαϊκή Δύναμη. Με μόχθο για την εδραίωσή τους... τα ιδεώδη της ελευθερίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δικαιοσύνης και της δημοκρατίας αποτελούν για πολλούς αιώνες τις καθοριστικές αξίες της κοινωνίας μας.»*⁷⁹⁵

Με τα παραπάνω λόγια ο Πούτιν προσδιόρισε τη Ρωσία ως χώρα που σέβεται και εφαρμόζει τις θεμελιώδεις αρχές της διεθνούς κοινωνίας -καθώς η ίδια αποτελεί μέρος της Ευρώπης- με την οποία εργάστηκε και μόχθησε για την εδραίωσή τους. Οι αρχές αυτές αναγνωρίζονται και γίνονται αποδεκτές από τους ρώσους πολίτες στο βαθμό που είναι συμβατές και συμπληρώνονται από εκείνες που τους κληροδοτήθηκαν από το παρελθόν. Η Ρωσία, συνδυάζοντας τις αρχές του δικού της πολιτισμού με εκείνες της διεθνούς κοινωνίας –που παράλληλα αναπτύχθηκαν- εξασφαλίζει υψηλό βαθμό εσωτερικής πολιτικής νομιμοποίησης, αφού βρίσκει τη χρυσή τομή ανάμεσα στις θέσεις των Εκδυτικιστών και των Ευρασιατιστών. Παράλληλα, αναγνωρίζοντας στον εαυτό της την ιδιότητα του εταίρου της διεθνούς κοινωνίας, αφενός θεωρεί ότι κατέχει το δικαίωμα μιας σχετικής αυτονομίας αναφορικά με τη διαμόρφωση του πολιτικού της συστήματος και αφετέρου απαιτεί την πολιτική νομιμοποίηση της από τους πολιτισμικά και πολιτικά «ισότιμους» της, δηλαδή, τουλάχιστον τους Ευρωπαίους.

Ωστόσο, η αντιμετώπισή της από τη Δύση διαφέρει αρκετά, εάν όχι πολύ, από αυτό που θα επιθυμούσε. Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης η Ρωσία ανέμενε οικονομική βοήθεια από τη Δύση, ως ένδειξη επιδοκμασίας για την αποποίηση του μέχρι τούδε ιμπεριαλιστικού της χαρακτήρα, καθώς και για την προσπάθεια της

⁷⁹⁵ Ομιλία του Προέδρου Πούτιν τον Μάρτιο του 2005 στην Ομοσπονδιακή Συνέλευση της Ρωσικής Ομοσπονδίας, <http://www.kremlin.ru>

μετάβασής της σε οικονομία της αγοράς.⁷⁹⁶ Παράλληλα, η Ρωσία επιδόθηκε με προσήλωση στον αγώνα για την απόκτηση του δικαιώματος συμμετοχής της σε Διεθνείς Οργανισμούς, που πίστευε ότι θα την εξομοίωναν σε ισχύ και κύρος με τις χώρες της Δύσης, ενώ θα την καθιστούσαν συντελεστή του δυτικού πολιτισμού.⁷⁹⁷ Ωστόσο, οι ρωσικές ελπίδες αποδείχθηκαν φρούδες και οι άκαρπες πολιτικές επιλογές της κυβέρνησης Γέλτσιν προκάλεσαν νέες ισορροπίες μεταξύ των εσωτερικών πολιτικών δυνάμεων. Στις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1993 και 1995, αυξήθηκε κατακόρυφα το ποσοστό επιτυχίας των Κομμουνιστών και της Άκρας Δεξιάς, που διακήρυτταν εθνικιστική πολιτική. Τα πατριωτικά και τα εξυψωτικά του ρωσικού ηθικού συνθήματα σκίασαν τα ανεκλήρωτα οράματα των δημοκρατικών.

Την ανεδαφική αισιοδοξία της εξωτερικής πολιτικής του Αντρέι Κόζιρεφ, διαδέχθηκε η αναβίωση του Ευρασιατισμού σε διάφορες μορφές. Ανάμεσα στον Ευρασιατισμό του Ζιρινόφσκι και του Ζιουγκάνοφ βρέθηκαν οι Πραγματιστές-Εθνικιστές, που πρότειναν πολιτική μετριοπαθούς Ευρασιατισμού, ο οποίος αφενός αφορούσε περισσότερο εξισορροπιστικές σχέσεις με χώρες της Δύσης και της Ανατολής και αφετέρου, αποδυνάμωνε την πολιτική ισχύ των Φονταμενταλιστών-Εθνικιστών (Ευρασιατιστών) και των Φιλελεύθερων-Εκδυτικιστών.⁷⁹⁸ Υπό τις νέες συνθήκες, στις παραμέτρους «Ευρώπη», «Ασία» και «Ευρασία» του Ευρασιατισμού, προστέθηκαν εκείνη του «Εγγύς Εξωτερικού»⁷⁹⁹ και της «Δύσης».

⁷⁹⁶ Margot Light (1996), σελ. 82. Σύμφωνα με τη Light, η οικονομική ανασφάλεια που δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών της δεκαετίας του 1990 προκάλεσε αισθήματα εθνικής ταπείνωσης και ήταν επόμενο να αναζητηθούν οι υπεύθυνοι και να αποδοθούν ευθύνες. Το γεγονός ότι δυτικοί οικονομικοί σύμβουλοι συμμετείχαν στις οικονομικές μεταρρυθμίσεις της Ρωσίας, οι οποίες εγκρίθηκαν από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ενώ η Ομάδα των Εφτά υποσχέθηκε να σταθεί αρωγός τους, συνέβαλε στον εντοπισμό του αποδιοπομπαίου τράγου στο δυτικό παράγοντα.

⁷⁹⁷ Το ίδιο, σελ. 45.

⁷⁹⁸ Το ίδιο, σελ. 47-8. Οι ομαδοποιήσεις αυτές γίνονται από τη Margot Light.

⁷⁹⁹ «Για τη Ρωσία το Εγγύς Εξωτερικό δεν είναι απλώς ένα σύνολο περιοχών, ο έλεγχος των οποίων είναι απαραίτητος για στρατηγικούς λόγους. Είναι επίσης, περιοχές στενά συνδεδεμένες με τη Ρωσία μέσω δεσμών της ιστορίας, της οικονομίας και του πολιτισμού. Έτσι, η επιβολή των συνόρων στο 'ρώσικο' χώρο αντιμετωπίζεται ως κάτι αφύσικο και προσωρινό. Άλλωστε, πάντα στη διεθνή πολιτική ιστορία της Ρωσίας διαδραματιζόνταν γεγονότα στα σύνορά της.» Βλέπε: O'Loughlin and Paul Talbot. "Where in the World is Russia? Geopolitical Perceptions and Preferences of Ordinary Russians", *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 46, No.1, 2005: 29.

Κατά τη διάρκεια του 1992 στους στόχους της εξωτερικής πολιτικής της ανεξάρτητης και κυρίαρχης Ρωσίας, συμπεριλήφθηκε η διατήρηση και η αξιοποίηση της ρωσικής επιρροής στον πρώην σοβιετικό χώρο και η προστασία της εκεί ρωσικής διασποράς. Στη συνέχεια, όταν ο Εβγκένιι Πριμακόφ ανέλαβε το Υπουργείο Εξωτερικών το 1996, οραματίστηκε τη Ρωσία ως πόλο ενός πολυμερούς διεθνούς συστήματος, όπου οι συνεργασίες θα θεμελιώνονταν πρωταρχικά στα συμφέροντα της Ρωσίας, και όχι στις προσδοκώμενες απολαβές της ανεξέλεγκτης από την ίδια, σύμπλευσής της με τη Δύση. Η συμμαχία με χώρες όπως η Κίνα και η Ινδία φαινόταν ως η λύση στο πρόβλημα του μονοπολικού διεθνούς συστήματος, υπό την ηγεμονία των ΗΠΑ.⁸⁰⁰ Εμμέσως πλην σαφώς, αρχές του ευρασιατισμού που αποτελούσαν οικείες αξίες στο λαό και στις ελίτ, τάχθηκαν στην υπηρεσία πραγμάτωσης της νέας ρωσικής εξωτερικής πολιτικής και αποτέλεσαν τη «μάσκα νομιμοποίησής» της.⁸⁰¹

Με την παραίτηση του Πρόεδρου Γέλτσιν (31 Δεκεμβρίου 1999), ο νέος Πρόεδρος Πούτιν⁸⁰² έκανε γνωστούς τους στόχους της πολιτικής που επρόκειτο να εφαρμόσει.⁸⁰³ Στη σχετική έκθεση, τόνισε την επιτακτική ανάγκη της ενδυνάμωσης του *ισχυρού κράτους* και της τόνωσης της κοινωνικής αλληλεγγύης.⁸⁰⁴ Παράλληλα, αναφέρθηκε στον πολιτικό στόχο της ανάπτυξης της χώρας με την αύξηση της απόδοσης της οικονομίας, η οποία έπρεπε να λειτουργεί εύρυθμα στο πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς και να είναι απόλυτα ενσωματωμένη στις ευρύτερες διεθνείς οικονομικές δομές, δείχνοντας όμως τον απαραίτητο σεβασμό και δίνοντας προτεραιότητα στα κρατικά συμφέροντα της Ρωσίας.

Κατά τη διάρκεια της προεδρικής του θητείας, ο Πούτιν δεν παρέκκλινε από τις αρχικά διακηρυγμένες γενικές θέσεις της πολιτικής του. Στο ετήσιο διάγγελμα του 2007, επανέλαβε την αναγκαιότητα της στενής συνεργασίας με τη Δύση και της συμμετοχής

⁸⁰⁰ Tsygankov, Andrei. "Vladimir Putin's Vision of Russia as a Normal Great Power", *Post-Soviet Affairs*, Vol. 21, No.2, 2005: 136.

⁸⁰¹ Smith Graham (1999), σελ.382.

⁸⁰² Ο Πούτιν ήταν υπηρεσιακός Πρόεδρος μέχρι τον Μάρτιο του 2000, όταν εξελέγη άμεσα από το ρωσικό λαό ως Πρόεδρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας.

⁸⁰³ Αποσπάσματα της έκθεσης που εκπόνησε ο Πούτιν βρίσκονται στο βιβλίο: Andrei Melville and Tatiana Shkleina (eds), *Russian Foreign Policy in Transition. Concepts and realities*. Budapest: Central European University Press, 2005.

⁸⁰⁴ Ολόκληρο το κείμενο βρίσκεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση:
<http://www.geocities.com/capitolhill/parliament/3005/poutine.html>

της Ρωσίας σε Δυτικούς θεσμούς, ως ισότιμος εταίρος. Στο μεταξύ, όμως, είχαν μεσολαβήσει ζητήματα καίριας σημασίας για την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας, όπως η διεύρυνση του ΝΑΤΟ, που «τη δίδαξαν πολλά»⁸⁰⁵ για τις σύγχρονες διεθνείς σχέσεις. Οι εξελίξεις δεν ήταν δυνατό να οδηγήσουν στη ρήξη της συνεργασίας της με τη Δύση, στο πλαίσιο οικονομικών, πολιτικών ή και στρατιωτικών συμφωνιών, δράσεων και προγραμμάτων. Ωστόσο, τα τεκταινόμενα οδήγησαν τον Πούτιν στην απόφαση, να θέσει τους δικούς του όρους στη σκακιέρα των διεθνών σχέσεων και να διεκδικήσει την ικανοποίηση των αιτημάτων της χώρας του, όπου αυτό είναι δυνατό, όπως αρμόζει σε μια Μεγάλη Δύναμη.

Η τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου έδωσε τη δυνατότητα της προσέγγισης μεταξύ των Η.Π.Α. και της Μόσχας, με το πρόσχημα της συνεργασίας για την αντιμετώπιση ενός κοινού εχθρού, δηλαδή, της τρομοκρατίας. Η Ρωσία έκρινε ότι η κατάσταση ήταν τόσο κρίσιμη, ώστε η επίλυσή της απαιτούσε τον συνασπισμό των Μεγάλων Δυνάμεων σε μια κοινή στρατηγική. Πάρα ταύτα, τα σχέδια της ακυρώθηκαν, όταν οι Η.Π.Α. προτίμησαν να αποσυρθούν από τη Συνθήκη Αντι-Βαλλιστικών Πυραύλων το Δεκέμβριο του 2001 και να απαντήσουν στους τρομοκράτες μονομερώς, με δική τους δράση, ανεξάρτητη των αποφάσεων των Ηνωμένων Εθνών. Ο Πρόεδρος Πούτιν θεώρησε αυτή την στάση, ως ιδιαίτερα προσβλητική και εξαιρετικά απαξιωτική για το διεθνές δίκαιο, ενώ την αμερικανική στρατιωτική επέμβαση στο Ιράκ (2003) την χαρακτήρισε, ως «μεγάλο λάθος».⁸⁰⁶

Τα γεγονότα του 2003, ήταν καθοριστικά όχι μόνο για την περαιτέρω διαμόρφωση της Νέας Τάξης Πραγμάτων, αλλά και για την αντίληψη που ανέπτυξε η ίδια η Ρωσία για τον εαυτό της, καθώς και για το ρόλο που θεώρησε ότι θα έπρεπε να διεκδικήσει στις διεθνείς εξελίξεις. Ο χαρακτήρας των απειλών κατά της ασφάλειας της είχε αλλάξει, ως συνέπεια των παραπάνω γεωπολιτικών και γεω-στρατιωτικών αλλαγών. Σχετικά ο

⁸⁰⁵ Alexei Arbatov, "The Transformation of Russian Military Doctrine: Lessons Learned from Kosovo and Chechnya", *Marshall Center Paper* #2, July 2000: 20.

⁸⁰⁶ Заявление на совещании в Кремле, 20 марта 2003 года, - (Ομιλία του Προέδρου Πούτιν σε Συνάντηση στο Κρεμλίνο, 20 Μαρτίου 2003) <http://www.kremlin.ru/text/appears/2003/03/40898.shtml>

Πούτιν, διαπιστώνοντας απειλές και προσδιορίζοντας στόχους εξωτερικής πολιτικής, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι:

«Μια χώρα όπως είναι η Ρωσία, μπορεί να επιβιώσει και να αναπτυχθεί μέσα στα υφιστάμενα σύνορα μόνο εάν παραμείνει Μεγάλη Δύναμη. Κατά τη διάρκεια περιόδων αδυναμίας... η Ρωσία ποικιλοτρόπως απειλείται με το ενδεχόμενο της διάλυσής της».⁸⁰⁷

Τα παραπάνω συμβάντα πιστοποιήσαν την έλλειψη εμπιστοσύνης και αξιοπιστίας στις σχέσεις των δυο χωρών, η οποία εντάθηκε όταν ο Πρόεδρος Μπους κάλεσε τα κράτη να διατυπώσουν ρητά τη θέση τους απέναντι στο Ιράκ και να δηλώσουν εάν είναι «φίλοι» ή «εχθροί» των ΗΠΑ. Οι σχετικές με τον πόλεμο ρωσικές επίσημες δηλώσεις καθώς και το εμπόριο όπλων με το Ιράκ, έφεραν σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση τη Ρωσία. Δυο χρόνια μετά, ο ρώσος Πρόεδρος δήλωσε την απογοήτευση του για τις εξελίξεις στις διεθνείς σχέσεις, λέγοντας ότι η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης αποτελεί το μεγαλύτερο δυστύχημα της γεωπολιτικής ιστορίας,⁸⁰⁸ και ότι εάν δεν είχε συμβεί, οι Η.Π.Α. δεν θα είχαν τη δυνατότητα να πραγματοποιούν στρατιωτικές επεμβάσεις, κάτω από συνθήκες που τους επιτρέπουν να είναι εντελώς ανεξέλεγκτες.

Αλλαγές, όμως, συντελέστηκαν και στο εσωτερικό της Ρωσίας. Οι υψηλές τιμές του πετρελαίου της έδωσαν τη δυνατότητα, όχι μόνο να αποπληρώσει το εξωτερικό της χρέος, αλλά και να μεριμνήσει για εσωτερικά ζητήματα, όπως για τις δαπάνες συντήρησης στρατιωτικών μονάδων και τον εκσυγχρονισμό των στρατιωτικών της δυνάμεων. Παράλληλα, προέκυψαν ζητήματα, όπως το δημογραφικό και η παράνομη μετανάστευση, που επίσης αποτελούν παράγοντες που επηρεάζουν την ασφάλεια του κράτους. Για όλους αυτούς τους λόγους, η αναθεώρηση του Στρατιωτικού Δόγματος της Ρωσίας κατέστη ανάγκη πρωταρχικής σημασίας.

Η πρώτη προσπάθεια αναθεώρησης του Δόγματος πραγματοποιήθηκε από το Υπουργείο Άμυνας, που το 2003 παρουσίασε τη Λευκή Βίβλο. Το σχέδιο-δόγματος με τίτλο «Τα

⁸⁰⁷ Όπως αναφέρεται στο Tsygankov, Andrei (2005), σελ. 132.

⁸⁰⁸ Ομιλία του Προέδρου Πούτιν τον Απρίλιο του 2005.

http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2005/04/25/2031_type70029type82912_87086.shtml

Σύγχρονα Καθήκοντα για την Ανάπτυξη των Ενόπλων Δυνάμεων της Ρωσικής Ομοσπονδίας» ήταν μια πραγματική απογοήτευση, καθώς το περιεχόμενό του αντανakλούσε την πληθώρα των γραφειοκρατών, που ασχολήθηκαν με την συγγραφή του, ενώ αντιπροσώπευαν διαφορετικές σχολές σκέψης εξωτερικής πολιτικής και άμυνας. Το αποτέλεσμα ήταν ένα πολυσέλιδο κείμενο με αντιφατικό περιεχόμενο, που ποτέ δεν εφαρμόστηκε. Ωστόσο, άξιο αναφοράς του Δόγματος Ιβανόφ⁸⁰⁹ -έτσι έμεινε γνωστή η Λευκή Βίβλος- είναι το χωρίο που αναφέρεται στο ΝΑΤΟ και τον κίνδυνο που αποπνέει ο εν λόγω θεσμός για τη ρωσική ασφάλεια:

«Εάν το ΝΑΤΟ παραμείνει μια στρατιωτική συμμαχία με το υφιστάμενο επιθετικό στρατιωτικό δόγμα, θα χρειαστεί μια θεμελιώδης επανεκτίμηση του ρωσικού στρατιωτικού σχεδιασμού,... συμπεριλαμβανομένης και της αλλαγής της Ρωσικής πυρηνικής στρατηγικής».

Το επίσημο Στρατιωτικό Δόγμα⁸¹⁰ της Ρωσίας, που ίσχυσε καθ' όλη τη διάρκεια της Προεδρίας του Πούτιν, προετοιμάστηκε το διάστημα της δεύτερης προεδρικής θητείας του Γέλτσιν και υπεγράφη από τον Πούτιν το 2000. Δεν προσδιορίζει με σαφήνεια τις απειλές κατά της χώρας, αλλά η 'τρομοκρατία' φαίνεται να είναι η πιο σημαντική απειλή, αφού αποτελεί το συνηθέστερο σενάριο των ρωσικών στρατιωτικών ασκήσεων. Εντούτοις, τα οπλικά συστήματα που χρησιμοποιήθηκαν σε αυτές, παραπέμπουν σε πόλεμο μεγάλης κλίμακας, και από αυτό μπορεί να υποθέσει κανείς, ότι οι επικείμενες

⁸⁰⁹ Актуальные задачи развития вооруженных сил Российской Федерации, Москва 2003 г., стр. 18, <http://www.mil.ru> - («Τα ακριβή ζητήματα για την ανάπτυξη της στρατιωτικής ισχύος της Ρωσίας», Μόσχα 2003, σελ.18).

⁸¹⁰ «Ένα Στρατιωτικό Δόγμα θα πρέπει να απεικονίζει την επίσημη θέση ή θέσεις, σχετικά με τον χαρακτήρα του σύγχρονου πολέμου, τις απειλές της Ρωσίας και ποιες πολιτικές η κυβέρνηση και οι ένοπλες δυνάμεις θα σχεδιάσουν και θα υλοποιήσουν ώστε να αποκρουστούν αυτές οι προκλήσεις. Έτσι, πέρα από το να είναι κανονιστικό ή τουλάχιστον, καθοδηγητικό έγγραφο, ένα Δόγμα Άμυνας θα πρέπει να προκύπτει από τη συναίνεση των ελίτ σχετικά με τις απειλές, τον χαρακτήρα του σύγχρονου πολέμου και των πολιτικών σχεδιασμών, που απαιτούνται για την αντιμετώπιση αυτών των απειλών και προκλήσεων». Αυτός ο ορισμός του Στρατιωτικού δόγματος βρίσκεται στο: Stephen Blank, "A New Russian Defence Doctrine?", Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, *UNISCI Discussion Papers*, No. 12, October 2006.

απειλές της Ρωσίας προέρχονταν από Μεγάλες Δυνάμεις ή ισχυρούς συνασπισμούς δυνάμεων, όπως θα μπορούσε να είναι το ΝΑΤΟ.⁸¹¹

Μετά την ολιγοήμερη στρατιωτική επιχείρηση της Ρωσίας στη Γεωργία τον Αύγουστο του 2008 για την αντιμετώπιση της επίθεσης που δέχθηκε η Νότια Οσσετία από γεωργιανά στρατεύματα, άρχισε και πάλι να συζητείται το θέμα της υιοθέτησης νέου στρατιωτικού δόγματος που αποσκοπεί στη μετατροπή των Ρωσικών Ένοπλων δυνάμεων σε ευέλικτη, και σε σύντομους χρόνους, αποδοτική στρατιωτική δύναμη. Ο Πρόεδρος Μεντιέντεφ μίλησε για βελτιώσεις, τονίζοντας ότι «πρέπει να διασφαλίσουμε εναέρια υπεροχή, ακριβή χτυπήματα σε χερσαίους και θαλάσσιους στόχους, έγκαιρη ανάπτυξη στρατευμάτων...».⁸¹² Αυτοί οι στόχοι υπαινίσσονται κινδύνους οι οποίοι αφορούν άμεσα τα σύνορα της Ρωσίας και τα προβλήματα που ελλοχεύουν στην περιφέρειά τους. Πάρα ταύτα οι δηλώσεις δεν αρκούν για τον προσδιορισμό του περιεχομένου του Στρατιωτικού Δόγματος, ενώ η μέχρι σήμερα ασάφειά του οφείλεται -όπως τονίσαμε παραπάνω- στις αντικρουόμενες απόψεις των πολυάριθμων υπεύθυνων για τη σύνταξή του.⁸¹³ Οι δηλώσεις όμως, του Προέδρου Μεντιέντεφ δίνουν έναν στοιχειώδη προσανατολισμό, που αποκαλύπτει συνέπεια και συνέχεια στην πολιτική του Πούτιν.

Τον Μάιο του 2006⁸¹⁴ ο Πρόεδρος Πούτιν μίλησε για «ένα λύκο» υπαινισσόμενος τις Η.Π.Α., «που γνωρίζει ποιον [πρέπει] να φάει και δεν πρόκειται να ακούσει κανέναν». Ο 'κίνδυνος' δεν ώθησε τη Ρωσία στην απομόνωση ή στη σύμπλευσή της με τον παγκόσμιο ηγεμόνα, αλλά στη διεύρυνση της συνεργασίας της στο πλαίσιο διμερών πολιτικών ή θεσμικών διεθνών σχέσεων, ενώ προτίμησε να αναπτύξει και να αξιοποιήσει τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα, ώστε να είναι ανταγωνιστική στο διεθνές περιβάλλον. Ο Πούτιν δήλωσε στο ετήσιο διάγγελμα του 2006:

⁸¹¹ Pavel Felgenhauer, "Military Doctrine or Election Manifesto? The Ivanov Doctrine.", *Perspective*, Vol. XIV, No. 2, January-February 2004.

⁸¹² "Russia army urgently needs to modernize weaponry - top brass", *RIA NOVOSTI*, 02/10/2008.

⁸¹³ «Η κοινωνική στρατηγική συνοχή είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την αποτελεσματική διεξαγωγή της εξωτερικής πολιτικής μιας δημοκρατίας»: Ζμπίγκνιου Μπρζεζίνσκι, *Η επιλογή. Παγκόσμια κυριαρχία ή παγκόσμια ηρεσία*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2005: 309-310.

⁸¹⁴ http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2006/05/10/1823_type70029type82912_105566.shtml

«Είναι πολύ σημαντικές για εμάς και για ολόκληρο το διεθνές σύστημα, οι σχέσεις μας με τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, με τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας, με την Ινδία, αλλά και με όλες τις αναπτυσσόμενες χώρες της ασιατικής περιοχής του Ειρηνικού Ωκεανού, την Λατινική Αμερική και την Αφρική. Είμαστε διατεθειμένοι να κάνουμε καινούργια βήματα στην διεύρυνση των αντικειμένων και του πλαισίου συνεργασίας μας...».

Στο ίδιο διάγγελμα έγινε αναφορά και στις μεταρρυθμίσεις στις Ένοπλες Δυνάμεις.⁸¹⁵ Απέβλεπαν στην στρατιωτική ενίσχυση της χώρας, ώστε η Ρωσία με αυτοπεποίθηση και δυναμική παρουσία στο διεθνές γίγνεσθαι να αναδείξει τη σπουδαιότητα του ρόλου της στις διεθνείς σχέσεις. Η Ρωσία θεωρεί ότι οι ΗΠΑ, με ή χωρίς το ΝΑΤΟ, δεν είναι δυνατό να ασχολούνται και να επιλύουν όλα τα προβλήματα, που ανακύπτουν ανά τον κόσμο και ειδικότερα σε περιοχές που βρίσκονται εντός της σφαίρας επιρροής της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Στον συγκεκριμένο χώρο του εγγύς εξωτερικού (πρώην σοβιετικός χώρος) υποστηρίζει ότι είναι η ίδια αρμόδια να διευθετεί τυχόν ζητήματα ασφάλειας περισσότερο από κάθε άλλον, λόγω της γεωγραφικής θέσης, της κοινής ιστορίας και της σύγχρονης οικονομικο-πολιτικής αλληλεξάρτησης με τις σχετικές χώρες. Η Ρωσία έχει ήδη ασκήσει έντονη κριτική στον ηγεμονικό ρόλο που διεκδίκησαν οι ΗΠΑ (ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της Προεδρίας του Μπους του νεότερου) στο διεθνές σύστημα και επιζητά την αναγνώριση του δικού της ρόλου σε αυτό, τουλάχιστον σε περιφερειακό επίπεδο. Η θέση αυτή διατυπώθηκε με έντονο ύφος, στις αρχές Φεβρουαρίου 2007, όταν ο Πρόεδρος Πούτιν δήλωσε στην 43^η Διάσκεψη Ασφάλειας στο Μόναχο,⁸¹⁶ ότι:

«Μονόπλευρες και συχνά μη-νομιμοποιημένες πράξεις δεν έχουν λύσει κανένα πρόβλημα... οι ΗΠΑ έχουν υπερβεί τα εθνικά τους σύνορα με κάθε τρόπο... [και] κανείς δεν αισθάνεται ασφαλής. Θέλω να τονίσω αυτό, ότι κανείς δεν αισθάνεται ασφαλής! Επειδή κανείς δεν

⁸¹⁵ Σύμφωνα με τα λεγόμενα του *Vitaly Shlykov*, προς το παρόν η Ρωσία διαθέτει το 2,7% του ΑΕΠ της στον στρατιωτικό τομέα, προϋπολογισμός πολύ μικρός για να μπορέσει η χώρα να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις του εξοπλιστικού προγράμματος 2007-2015. - "Starting from scratch" (Interview with Military Expert Colonel Vitaly Shlykov), *RUSSIA PROFILE*, June 2, 2007.

⁸¹⁶ <http://www.securityconference.de>

μπορεί να αισθανθεί ότι το διεθνές δίκαιο είναι σαν ανυπέρβλητο τείχος που θα τον προστατεύσει. Τότε, βέβαια, μια τέτοια πολιτική ωθεί σε ανταγωνισμό εξοπλισμών».

Με τα παραπάνω, ο Πρόεδρος Πούτιν δικαιολόγησε το αίτημά του για τη δημιουργία ενός νέου συστήματος ασφάλειας, στο οποίο η Ρωσία θα έχει καθοριστική και ουσιαστική παρουσία στη περιφέρειά της, αλλά και στη διεθνή πολιτική. Εντούτοις, προκειμένου να καταστεί αυτό εφικτό, η Ρωσία υποστηρίζει ότι αναγκάζεται να συμμετέχει σε ένα στρατιωτικό ανταγωνισμό, ως απόρροια των επιλογών των ΗΠΑ που αφορούν στον στρατιωτικό τους εξοπλισμό και την οργάνωσή τους εκτός των συνόρων τους. Προς ενίσχυση αυτών των θέσεων, διατυπώθηκε και το επίσημο κείμενο «*Ανασκόπηση της Ρωσικής Εξωτερικής Πολιτικής*»⁸¹⁷ που δημοσίευσε το Υπουργείο Εξωτερικών της Ρωσίας τον Μάρτιο του 2007, όπως και η δήλωση του Πούτιν σε ομιλία του τον Μάιο του ίδιου έτους,⁸¹⁸ όπου μίλησε για αμερικανικό ιμπεριαλισμό και για τους κινδύνους που αυτός ελλοχεύει, όχι μόνο αναφορικά με την κρατική κυριαρχία της Ρωσίας, αλλά και των χωρών όλου του κόσμου.

Κομβικό σημείο για την εξέλιξη των σχέσεων της Ρωσίας με τη Δύση, ήταν η αναστολή της εφαρμογής της Συνθήκης για τα Συμβατικά Όπλα στην Ευρώπη, με ψήφισμα του Προέδρου Πούτιν τον Ιούλιο του 2007, ως συνέχεια του μορατόριουμ που ανακοινώθηκε τον Απρίλιο του 2007. Κατά τα λεγόμενα του Ρώσου Προέδρου, αποτέλεσε απόρροια της απόφασης των Η.Π.Α. να επεκτείνουν την αντυραυλική τους ομπρέλα στην Ευρώπη. Επίσης, προκλητικότατη –κατά την άποψη της Μόσχας– είναι η προσπάθεια ελέγχου της Μαύρης Θάλασσας, εκ μέρους της Ουάσιγκτον, μέσω των τεσσάρων βάσεων της στη Βουλγαρία και παρουσία πολεμικών πλοίων στα λιμάνια της.⁸¹⁹ Για τη Ρωσία, η Μαύρη θάλασσα αποτελεί ζωτικό χώρο, απ' όπου ξεκινούν τα πλοία της και εξασφαλίζουν παρουσία, όχι μόνο στην Μεσόγειο, αλλά και στον Ατλαντικό Ωκεανό.

⁸¹⁷ http://www.mid.ru/brp_4.nsf/sp/3647DA97748A106BC32572AB002AC4DD#%D0%92%D0%92%D0%95%D0%94%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%95

⁸¹⁸ http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2007/05/31/1514_type82914type82915_132343.shtml

⁸¹⁹ «Bulgaria, U.S. Bases and Black Sea Geopolitics», August 2007, <http://www.pinr.com>

Συνεπώς γίνεται σαφές ότι οι ρωσο-αμερικανικές σχέσεις, μέχρι και το τέλος της Προεδρίας του Πούτιν, όλο και χειροτέρευαν. Η Ρωσία έχει δηλώσει ρητά, ότι δεν επιθυμεί τη σύμπλευσή της (bandwagoning) ούτε με τις Η.Π.Α., ούτε με την Ε.Ε., αλλά την ισότιμη σχέση τους στο πλαίσιο θεσμοποιημένων συνεργασιών, που αποτελούν πρόσφορο έδαφος για την επίτευξη κοινών στόχων, και τη διαχείριση κρίσεων που αφορούν αμφοτέρους.

Οι εσωτερικές εξελίξεις της Ρωσίας, που σχετίζονται με την κάθετη εξουσία της κυβέρνησης και αφορούν, ανάμεσα σε άλλα, στον περιορισμό της ανάπτυξης της κοινωνίας των πολιτών, στο νομοθετικό πλαίσιο των ξένων επενδύσεων στην χώρα, έχουν προκαλέσει δριμύτατες αντιδράσεις στη Δύση. Από την άλλη, η Μόσχα κατακρίνει την Ουάσιγκτον για τα *διπλά μέτρα και σταθμά* της πολιτικής της, ενώ εκμεταλλευόμενη τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της οικονομίας της κατορθώνει αφενός να βελτιώνει την εσωτερική της πολιτική και κοινωνικο-οικονομική κατάσταση και αφετέρου να υπενθυμίζει στη Δύση, ότι πρόκειται για διεθνή παίκτη, του οποίου η ισχύς προοδευτικά αυξάνεται.

Εν έτη 2008, η οικονομική ανάπτυξη της Ρωσίας της επιτρέπει την αναβάθμιση των στρατιωτικών της εξοπλισμών, ώστε να αντιπαραβάλει τον εαυτό της και τη δύναμή της απέναντι στην αμερικανική αντιτυραννική ομπρέλα στην Ευρώπη και όχι μόνο, ενώ παράλληλα επιδιώκει την ενεργό και ισχυρή παρουσία της σε ζητήματα που προκύπτουν στα σύνορά της, επιβεβαιώνοντας τον καθοριστικό της ρόλο στις εξελίξεις της περιφέρειάς της.

1.1. Η Ρωσική προσέγγιση των διεθνών σχέσεων και ο πολυπολισμός

«Εάν κάποιος εισβάλει στο σπίτι σου, καλείς την αστυνομία. Ποιόν καλείς εάν κάποιος εισβάλει στη χώρα σου; Καλείς την Ουάσιγκτον.»⁸²⁰

Ο Charles Krauthammer ήταν ο πρώτος που μίλησε για *αμερικανικό μονοπολισμό*,⁸²¹ ενώ αναφέρθηκε και σε αλληπάλληλες προσπάθειες διαφόρων κρατών να αποτρέψουν τις Η.Π.Α. από την άσκηση της ήπιας πολιτικής της και τη διάδοση των αξιών της σε όλο τον κόσμο. Παρομοίασε τον παγκόσμιο ηγεμόνα με τον Γκιούλιβερ που αντιστέκεται στις αντιδράσεις των «λιλιπούτειων», που επιθυμούν την καθυπόταξή του.⁸²² Μια δεκαετία αργότερα, ο Samuel Huntington διαβεβαίωσε το γεγονός ότι οι Η.Π.Α. είναι υπερδύναμη, χωρίς όμως να αναφέρεται στο διεθνές σύστημα ως μονοπολικό,⁸²³ καθώς θεωρεί ότι απαραίτητη προϋπόθεση του μονοπολισμού είναι η απουσία Μεγάλων Δυνάμεων, μεταξύ της υπερδύναμης και των μικρών κρατών.

Η θεωρητική διερεύνηση των διαφόρων συστημάτων των Διεθνών Σχέσεων είναι ευρύτατη, αν και οι θεωρητικοί του ρεαλισμού και του νεο-ρεαλισμού⁸²⁴ έχουν επιδοθεί με μεγαλύτερο ζήλο, απ' ό τι άλλες σχολές στην μελέτη και την αξιολόγηση των διαφορετικών εκφάνσεων του κάθε διεθνούς συστήματος (διπολικό, πολυπολικό, ηγεμονικό πολυπολικό και μονοπολικό σύστημα). Όσον αφορά στη θέση των Η.Π.Α. στο

⁸²⁰ Charles Krauthammer, "Democratic Realism. An American Foreign Policy for a Unipolar World": ομιλία που έγινε στο *American Enterprise Institute for Public Policy Research*, το Φεβρουάριο του 2004. <http://www.aei.org/news/19912>

⁸²¹ Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs: America and the World* (1990/1991).

⁸²² Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment Revisited", *The National Interest*, Winter 2002/03: 13.

⁸²³ Samuel Huntington, "The Lonely Superpower", *Foreign Affairs*, March/April 1999.

⁸²⁴ Για ρεαλιστές βλέπε: William C. Wohlforth, "The stability of a unipolar world", *International Security* 24, No. 1, Summer 1999: 5-41. · K. Waltz, "Structural Realism after the Cold War" *International Security*, Vol. 25, No.1, Summer 2000. · R. Lebow, T. Risse-Kappen (eds), *International Relations Theory and the End of the Cold War*, Columbia University Press, New York, 1996. (www.ciaonet.org/book/lebow/)).

διεθνές σύστημα, ο *Stephen Walt* και ο *John Mearsheimer* συμφωνούν, ότι η συγκεκριμένη χώρα είναι ηγεμόνας, αλλά στην ουσία «περιφερειακός».⁸²⁵

*Ηγεμονία σημαίνει κυριαρχία στο σύστημα... [αλλά] είναι στην πραγματικότητα, αδύνατο για οποιοδήποτε κράτος να επιτύχει παγκόσμια ηγεμονία,... οι Η.Π.Α κυριαρχούν στο δυτικό ημισφαίριο και δεν υπάρχει άλλος ηγεμόνας σε κάποια άλλη περιφέρεια της γης.*⁸²⁶

Η «*ηγεμονική υπερ-επέκταση*» (*imperial overstretch*)⁸²⁷ της Ουάσιγκτον, που έφθασε μέχρι την ασιατική ήπειρο (Αφγανιστάν-2001, Ιράκ-2003), αφενός απέδειξε ότι δεν είναι δυνατόν μια χώρα να επιλύει συγχρόνως και ικανοποιητικά όλα τα σημαντικά προβλήματα που ανακύπτουν σε κάθε σημείο της επιφάνειας της γης και αφετέρου προκάλεσε τη Ρωσική Ομοσπονδία στην διεκδίκηση ενεργότερου ρόλου στην Κεντρική Ασία. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι, η Ρωσία διεκδικεί και επιδιώκει την ενίσχυση του ρόλου της, στο πλαίσιο ενός πολυμερούς συστήματος, στη συγκεκριμένη γεωγραφική περιφέρεια. Η ανάδυση, όμως, νέου πόλου ή περιφερειακού ηγεμόνα (είτε κράτους, είτε συνασπισμού κρατών) που συνεπάγεται την μείωση της αμερικανικής ισχύος, δεν θα ήταν δυνατό να γίνει εύκολα αποδεκτό από τις ΗΠΑ.

Κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών της δεκαετίας του '90 ήταν διαδεδομένη η πεποίθηση στη Ρωσία, της επικράτησης της πολυμέρειας ως βασικής αντίληψης της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, καθώς ποτέ δεν έσβησε στην σκέψη των ρώσων η βεβαιότητα ότι το κράτος τους αποτελεί Μεγάλη Δύναμη. Ωστόσο, η δυτικόστροφη πολιτική του Υπουργού Εξωτερικών Κόζιρεφ και η αναμονή της πολύπλευρης συμπαράστασης εκ μέρους της Δύσης -που φαινόταν τότε ρεαλιστική και εφικτή η πραγμάτωσή της- σε συνδυασμό με την προσδοκία της Ρωσίας να ορθοποδήσει με τις συνοπτικότερες δυνατές διαδικασίες και στη συνέχεια, να της αναγνωριστεί έμπρακτα ο τίτλος της Μεγάλης Δύναμης, προέτρεψαν τη Ρωσία στον περιορισμό και την

⁸²⁵ John J. Mearsheimer, *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα – W.W. Norton & Company, 2006, σελ. 100-1 και Στίβεν Μ. Γουόλτ, *Στρατηγικές αντίστασης στην ηγεμονία των ΗΠΑ*, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2006: 59.

⁸²⁶ John Mearsheimer, "Power and Fear in Great Power Politics" in G.O. Mazur, ed. *One Hundred Year Commemoration to Hans Morgenthau (1904-2004)*, Semenko Foundation, New York: 2004: 185, 187.

⁸²⁷ Ο ηγεμονικός υπερ-επεκτατισμός είναι όρος που εισήχθη στις Διεθνείς Σχέσεις από τον Paul Kennedy (Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Power*. New York: Random House, 1987.)

επικέντρωση των στόχων της εξωτερικής της πολιτικής στην ευρεία αποδοχή της χώρας στο διεθνές οικονομικό σύστημα.⁸²⁸ Οι περαιτέρω εσωτερικές οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις, καθώς και τα τεκταινόμενα στη διεθνή σκηνή, κατέδειξαν την ελαφρότητα με την οποία η Ρωσία αντιμετώπισε τις προθέσεις των κρατών της Δύσης αλλά και την ασύγγνωστη αμέλειά της για τον σαφή προσδιορισμό των σημείων αναφοράς της εξωτερικής της πολιτικής, σύμφωνα με τις δικές της ανάγκες .

Ο Πριμακόφ, αναλαμβάνοντας τη θέση του Υπουργού Εξωτερικών (1996 και 1998) και στη συνέχεια του Πρωθυπουργού (1998), δήλωσε την πρότεινε την ανάπτυξη του πολυπολισμού στις σύγχρονες διεθνείς σχέσεις. Το δόγμα του πολυπολισμού βρήκε ανταπόκριση στο απογοητευμένο Κρεμλίνο και κέρδισε τη συναίνεσή του στην σχετική στρατηγική εξισορρόπησης της ηγεμονικής πρωτοκαθεδρίας των ΗΠΑ στο διεθνές σύστημα,⁸²⁹ προωθώντας διμερείς σχέσεις με κράτη της Ανατολής, που επίσης εξέφραζαν την δυσανεξία τους για τη διαρκώς επεκτεινόμενη αμερικανοκρατία. Στην ουσία, ο Πριμακόφ συνδύασε τον πολυπολισμό με τον Ευρασιατισμό στην πολιτική του, αλλά χωρίς ουσιαστικά αποτελέσματα. Η Δύση απήφησε⁸³⁰ τη Ρωσία και τα συμφέροντά της, ενώ υλοποίησε στόχους, που σύμφωνα με την ρωσική αντίληψη, ήταν ιδιαίτερα απαξιωτικοί και υποτιμητικοί για το γόητρο της Ρωσικής Ομοσπονδίας,.

Οι Η.Π.Α., με ηγετικό ρόλο στο διεθνές σύστημα, που βασίζεται στην εύρωστη οικονομία της, τη θεμελιώδη επιρροή της στην παγκοσμιοποίηση, την υπεροπλία και τη στρατιωτική της δύναμη, συνέβαλε στην ανάδειξη του NATO σε καθοριστικό Οργανισμό λήψης και υλοποίησης αποφάσεων για την ασφάλεια της Δύσης, περιθωριοποιώντας τον ΟΗΕ στην επίλυση διεθνών διενέξεων και προβλημάτων. Η αποδυνάμωση του ξεκίνησε με τις εξελίξεις στην Πρώην Γιουγκοσλαβία και κορυφώθηκε με τον πόλεμο στο Ιράκ. Επιπλέον, η διεύρυνση του NATO προς Ανατολάς

⁸²⁸ Ο Κόζιρεφ επικεντρώθηκε στην υλοποίηση συγκεκριμένων στόχων εξωτερικής πολιτικής χωρίς να έχει προηγουμένως προσδιορίσει με ακρίβεια τις αρχές που διέπουν την εξωτερική πολιτική της χώρας. Βλέπε: Margot Light (1996), σελ.45.

⁸²⁹ Dmitri Trenin, *The End of Eurasia. Russia on the Border between Geopolitics and Globalization*. Washington, D.C.: The Brookings Institution Press, 2003: 275.

⁸³⁰ Στο ίδιο, σελ. 276.

παραβίασε και έπληξε τα σύνορα του ρωσικού «εγγύς εξωτερικού»,⁸³¹ καθώς και την αντίληψη που είχε μέχρι τότε η Ρωσία για τις δυνατότητες συμμετοχής της στις διεθνείς εξελίξεις. Επίσης, η διεύρυνση της Ε.Ε. με την εισδοχή κρατών που φάνηκαν να είναι περισσότερο φιλικά προσκείμενα στις Η.Π.Α., παρά στην ιδέα ενδυνάμωσης της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης, αποτέλεσε πλήγμα για την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Άμυνας της Ε.Ε., καθώς και για τα αποτελέσματα της Κοινής Στρατηγικής με τη Ρωσία. Είναι γεγονός πως η πολιτική επιρροή των ΗΠΑ παράγει ήδη αποτελέσματα διείσδυσης, και επιρροής των εξελίξεων στην Ε.Ε., ενώ το σχέδιο της αμερικανικής αντιπυραυλικής ασπίδας στην Ευρώπη μεγιστοποίησε την ένταση ανάμεσα στη Ρωσία και συγκεκριμένες ευρωπαϊκές χώρες. Ο συνδυασμός όλων αυτών των διεθνών εξελίξεων έθεσαν ομολογουμένως, σε δοκιμασία το κύρος, αλλά και την ίδια την ασφάλεια της Ρωσίας.

Με την έναρξη του προληπτικού πόλεμου κατά του Ιράκ, δημιουργήθηκαν για κάποιες στιγμές οι συνθήκες, ώστε η Ρωσία να πιστέψει ότι η Γερμανία και η Γαλλία, δυο ισχυρές χώρες της Ε.Ε., θα μπορούσαν να συστρατευτούν μαζί της σε μια προσπάθεια επιβολής «ισορροπίας ισχύος» έναντι της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Αυτή η εξέλιξη θα ήταν πραγματικά ολέθρια για την αμερικανική ηγεμονία⁸³² και εμφανίστηκε ως πιθανότητα, λόγω της ανεπίσημης ευρωπαϊκής κατακραυγής εναντίον των Η.Π.Α., όταν έλαβε χώρα αυτός ο πόλεμος. Εντούτοις -αν και η ιστορία τόσο της Γερμανίας όσο και της Γαλλίας έχει να παρουσιάσει περιόδους συνεργασίας με τη Ρωσία, καθοριστικές για την εξέλιξή τους⁸³³ - και οι δυο χώρες είναι μέλη του *NATO* και της *CFSP* και συνεπώς, δεν είναι δυνατό να επιδιώκουν την αυτονομία της εξωτερικής τους πολιτικής, αφού κάτι τέτοιο θα συνεπαγόταν ρήξη με το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των σχετικών Οργανισμών. Παρ' όλα αυτά, η Γερμανία και ειδικότερα επί Σρέντερ, ανέπτυξε μια υψηλού επιπέδου, στενή διμερή σχέση με τη Μόσχα, κυρίως, αναφορικά με

⁸³¹ Δόγμα που βρισκόταν σε ισχύ από το 1993.

⁸³² Ζμπίγκνιου Μπρζεζίνσκι, *Η επιλογή. Παγκόσμια κυριαρχία ή παγκόσμια ηγεσία*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2005: 214.

⁸³³ Χένρυ Κίσινγκερ, *ΗΠΑ. Αυτοκρατορία ή Ηγετική Δύναμη; Για μια διπλωματία του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδ. Λιβάνη, 2002: 103.

θέματα ενέργειας, που εξεγείρανε την Πολωνία και τις Βαλτικές χώρες, αλλά ποτέ η ίδια δεν είχε την πρόθεση να δημιουργήσει πόλο ισχύος, σε συνεργασία με τη Ρωσία.

Η απόπειρα του Προέδρου Πούτιν να προωθήσει έμπρακτα το μοντέλο του πολυπολισμού μετά το 2003,⁸³⁴ δεν συνοδεύτηκε από αβασάνιστη και ανώφελη προβολή αντι-αμερικανικών και αντι-δυτικών συνθημάτων, όπως συνέβαινε επί Πριμακόφ. Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας όντως άλλαξε, μετά την στρατιωτική επέμβαση στο Ιράκ. Στη αλλαγή αυτή, όμως, συνέβαλαν και οι «πολύχρωμες επαναστάσεις», τις οποίες η Ρωσία απέδωσε σε εξωτερική, των σχετικών κρατών, παρότρυνση και μάλιστα, Δυτική αν όχι αμερικανική. Η απάλειψη του αναδυόμενου κινδύνου παντελούς αποδυνάμωσης της επιρροής της Ρωσίας στην Κεντρική Ασία (*zero-sum game*), απαιτούσε σαφείς στόχους εξωτερικής πολιτικής, προβαλλόμενους στο διεθνές περιβάλλον με αποφασιστικότητα.

Η ομιλία του Πούτιν στην 43^η Συνάντηση Διεθνούς Ασφάλειας στο Μόναχο (Φεβρουάριος 2007), προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων στη Δύση, καθώς ο Ρώσος Πρόεδρος κατέκρινε με αναπάντεχη ευθύτητα και δριμύτητα την εξωτερική πολιτική της Ουάσιγκτον και δήλωσε ρητά, ότι η χώρα του δεν πρόκειται να συμμορφωθεί αμαχητί με τις επιταγές του, μονοπολικού χαρακτήρα, διεθνούς συστήματος. Αυτές οι θέσεις ήταν ήδη γνωστές, αλλά ποτέ στο παρελθόν δεν είχαν διατυπωθεί με τόση ένταση και αποφασιστικότητα εκ μέρους του Ρώσου Προέδρου. Στο Δυτικό Τύπο εκφράστηκαν διάφορες απόψεις, -όπως και η πιθανότητα αναβίωσης του Ψυχρού Πολέμου- αναφορικά με τις προθέσεις και τα σχέδια του Κρεμλίνου, αλλά ο ίδιος ο Πρόεδρος Πούτιν δικαιολόγησε την στάση του ως «έκκληση για ουσιαστικό διάλογο», χωρίς συγκρούσεις, αλλά ισότιμη συνεργασία.⁸³⁵

⁸³⁴ Ήδη, με το επίσημο έγγραφο (2000) αναφορικά με την εξωτερική πολιτική που επρόκειτο να ακολουθήσει ο Βλαντίμιρ Πούτιν, είχε δηλωθεί ρητά ο στόχος του «πολυπολικού συστήματος των διεθνών σχέσεων». Βλέπε: Foreign Policy Concept of the Russian Federation, 28 June 2000.

<http://www.in.mid.ru/B1.nsf/0/1EC8DC08180306614325699C003B5FF0?OpenDocument>

⁸³⁵ Interview with Newspaper journalists from G8 Member Countries. June 4, 2007.

http://www.kremlin.ru/eng/text/speeches/2007/06/04/2149_type82916_132772.shtml

Η Ρωσία της δεύτερης Προεδρικής θητείας του Πούτιν δεν ήταν μια χώρα αποπροσανατολισμένη από συγκεκριμένους στόχους. Αντιθέτως, παρουσιάστηκε ως μια ισχυρή ενεργειακή και πυρηνική δύναμη. Πρωταρχικός στόχος της πολιτικής του Προέδρου Πούτιν ήταν η συνεργασία της Ρωσίας με χώρες ή Οργανισμούς τόσο της Δύσης, όσο και της Ανατολής έχοντας πάντα κατά νου να θέτει υπόψη των υπολοίπων τη ρωσική εναλλακτική λύση και επιλογή, σε περιπτώσεις κρίσεων ή διλημμάτων στις διεθνείς σχέσεις.⁸³⁶ Ο Πρόεδρος Πούτιν αναπαρήγαγε αρχές του ευρασιατισμού στην πολιτική του, όπως «ισχυρό κράτος» και «Μεγάλη Δύναμη», αλλά απέρριψε την ιδέα ότι η αποκλειστική συνεργασία είτε με κράτη της Ασίας, είτε της Δύσης θα ήταν επωφελής. Όσον αφορά στην Κεντρική Ασία, πρόκειται για το γεωγραφικό χώρο στον οποίο θα επιθυμούσε να αναδειχθεί η Ρωσία σε περιφερειακή δύναμη, στο πλαίσιο ενός πολυπολικού ή πολυμερούς διεθνούς συστήματος. Προκειμένου να γίνει εφικτό ήταν απαραίτητη η σύναψη στενότερων σχέσεων με τις τοπικές κρατικές οντότητες. Προς αυτό το στόχο, ενισχύθηκε η πολιτική της Ρωσίας, αφενός από το γεγονός ότι η *κυρίαρχη* αμερικανική παρουσία στην περιοχή δεν ήταν επιθυμητή από τα κράτη αυτής της περιφέρειας⁸³⁷ και αφετέρου, από την ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας στην περιοχή που εξακολουθεί να δημιουργεί οικονομική και πολιτική αλληλεξάρτηση. Επιπλέον, η προβολή της Ρωσίας ως «ευρασιατική χώρα» δικαιολογεί τις πολιτικές επιλογές της εξωτερικής της πολιτικής τόσο στο εσωτερικό της, όσο και στο περιφερειακό, αλλά και στο διεθνές περιβάλλον.

⁸³⁶ Σε σχέση με την ανάπτυξη της πυρηνικής ομπρέλας των Η.Π.Α. στην Ευρώπη, η Μόσχα ήταν διαλλακτική και παρουσίασε εναλλακτικό σχέδιο συνεργασίας.

⁸³⁷ Ωστόσο, τα κράτη της Κεντρικής Ασίας δεν επιθυμούν ούτε την απομάκρυνση των Η.Π.Α. από την περιφέρειά τους, καθώς η χώρα αυτή είναι ένας από τους βασικούς παίκτες του Μεγάλου Παιχνιδιού της ενέργειας. Η αντιπαλότητα ανάμεσα στη Ρωσία και τις Η.Π.Α. αλλά και το ενδιαφέρον της Κίνας, προσελκύει ξένες επενδύσεις και οδηγεί στην οικονομική τους ανάπτυξη, αλλά και στην ενίσχυση της γεωπολιτικής τους υπεραξίας.

2. Ρωσία και Διεθνείς Θεσμοί

2.1. Διεθνής οργάνωση κρατών και Διεθνείς Οργανισμοί

Οι έννοιες του διεθνούς συστήματος⁸³⁸ και της διεθνούς κοινωνίας ορίστηκαν με σαφήνεια κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, αλλά η Συνθήκη της Βεστφαλίας το 1648 εδραίωσε την έννοια του κράτους, έθεσε τις βάσεις του διεθνούς δικαίου και θεμελίωσε το ευρωκεντρικό σύστημα⁸³⁹, που εφαρμόστηκε μέχρι το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.⁸⁴⁰ Από τον 17^ο αιώνα και στο πέρας των επόμενων αιώνων η ευρωπαϊκή κοινωνία θεωρείτο δυνάμει παγκόσμια, αλλά μόνο στα τέλη του 20^{ου} αιώνα δημιουργήθηκε ένα πραγματικά παγκόσμιο σύστημα στην ιστορία, το οποίο συνδέεται με τον εκσυγχρονισμό –απόρροια κυρίως της επέκτασης της τεχνολογίας- και τις νέες μορφές αλληλεξαρτήσεων μεταξύ των κρατών.

Στο Συνέδριο της Βιέννης (1815) εγκαινιάστηκε η τακτική των διασκέψεων για την επίλυση διεθνών προβλημάτων που προέκυπταν σε πολιτικό ή στρατιωτικό επίπεδο. Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα η λειτουργία του «Ευρωπαϊκού Κονσέρτου» (*Concert of Europe*) βασίστηκε σε αυτή την ιδέα. Οι Πέντε Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης δημιούργησαν το σύστημα της Πενταρχίας (1818) και αποτέλεσαν το «Διευθυντήριο» με βασική αποστολή την προστασία της «ισορροπίας δυνάμεων» και τη διατήρηση του *status quo* των ευρωπαϊκών κρατών. Ουσιαστική κρίση της ισορροπίας επήλθε το 1914, όταν ξέσπασε ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος. Στο μεταξύ, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα

⁸³⁸ Ο όρος Διεθνές Σύστημα έγινε γνωστός από τον Morton Kaplan μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο οποίος εστίασε την προσοχή του στους κανόνες λειτουργίας των ποικίλων διεθνών συστημάτων. Διέκρινε υποδείγματα, των οποίων η μορφή εξαρτάται από τη σχέση «μεταβλητών», όπως της κατανομής της στρατιωτικής και της πολιτικής ισχύος ανάμεσα στα κράτη. Βλέπε: Morton Kaplan, *System and Process in International Politics*. Wisley, N.Y.: 1962.

⁸³⁹ Ωστόσο, υπάρχει και άλλη άποψη που θεωρεί ότι η ευρωπαϊκή κοινωνία εμφανίστηκε κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα, καθώς μέχρι τότε υπήρχαν επιρροές στην πολιτική από το δίκαιο της *Respublica Christiana*. (Βλέπε: F. Hinsley, *Power and Pursuit of Peace*. Cambridge: Cambridge University Press, 1967)

⁸⁴⁰ James Dougherty & Robert Pfaltzgraff, *Ανταγωνιστικές θεωρίες Διεθνών Σχέσεων. Μια Συνολική Αποτίμηση. Τόμος Α'*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1990: 188.

είχαν ήδη αρχίσει να λαμβάνουν χώρα εξελίξεις που απέβλεπαν στον περιορισμό του «δίκαιου του ισχυρότερου», όπως επιβαλλόταν μέχρι τότε από την Πενταρχία. Ο εθνικισμός, που επεδίωκε την εθνική κρατική αυτοδιάθεση, ο φιλελευθερισμός και ο σοσιαλισμός υπήρξαν αναπτυσσόμενα ρεύματα εντός του υφιστάμενου συστήματος διεθνών σχέσεων, των οποίων –αλλού περισσότερο και αλλού λιγότερο- οι διαστάσεις και η ορμή αυξήθηκαν σε τέτοιο βαθμό, ώστε να αποτελούν πραγματικές και καταλυτικές προκλήσεις⁸⁴¹ του ευρωπαϊκού συστήματος.

Πάρα ταύτα, ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος δεν αποτέλεσε άμεση απόρροια των παραπάνω προκλήσεων. Οι Μεγάλες Δυνάμεις ενεπλάκησαν σ' αυτόν εξαιτίας μιας πολιτικής δολοφονίας, που «στάθηκε πρόσχημα για την εκκαθάριση παλιών λογαριασμών».⁸⁴² Μετά τη λήξη του πολέμου οι καταστροφές, αλλά και η ανισορροπία ισχύος που προκλήθηκαν από αυτόν, κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη για την αποκατάσταση της ειρήνης και των σχέσεων μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών. Η ίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών συντελέστηκε με υπεραισιόδοξους στόχους, ενώ για πρώτη φορά επεκτάθηκαν τα όρια της διεθνούς κοινωνίας εκτός Ευρώπης. Το ξέσπασμα ενός ακόμα πιο καταστροφικού πολέμου δε βρισκόταν μακριά. Επρόκειτο να οδηγήσει σε μια νέα μορφή οργάνωσης του διεθνούς συστήματος, που θα ευνοούσε την ίδρυση Διεθνών Οργανισμών για την εξυπηρέτηση της λειτουργίας συνασπισμών κρατών, που δημιουργήθηκαν βάσει της οικονομικο-πολιτικής ιδεολογίας τους.

Όσον αφορά στην πορεία της Ρωσίας, ήδη από τη Συνθήκη της Βεσφαλίας και εντεύθεν, είχε χαρακτήρα πρωταγωνιστικό στον τότε οργανωμένο πολιτικό και θεσμικό κόσμο σε διεθνή κοινωνία, που εκτεινόταν γεωγραφικά στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Αποτελούσε αναπόσπαστο τμήμα των πέντε Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, που συνέθεταν το πολυπολικό (ευρωπαϊκό) σύστημα διεθνούς ισορροπίας και το οποίο διαδέχθηκε ως γνωστόν, το διπολικό σύστημα παγκόσμιας ισορροπίας του 20^{ου} αιώνα. Τόσο ως Τσαρική Ρωσία, όσο και ως Σοβιετική Ένωση η Ρωσία είχε δυναμική, ενεργό παρουσία

⁸⁴¹ Αλέξης Ηρακλείδης, *Διεθνής Κοινωνία – Ιστορία, Δίκαιο, Θεσμοί, Διαχείριση Ένοπλης Βίας*. Εκδόσεις «Ι. Σιδέρης», Αθήνα 2005: 67-70. Βλέπε και Θ.Α. Χριστοδουλίδης, *Διπλωματική Ιστορία από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες (1815-1919)*. Β' έκδοση. Αθήνα: Σιδέρης, 1996.

⁸⁴² Θ.Α. Χριστοδουλίδης, (1996), σελ.519.

στις διεθνείς εξελίξεις δημιουργώντας και συμμετέχοντας σε θεσμούς που επέφεραν τομές στη διεθνή πολιτική. Η Κοινωνία των Εθνών⁸⁴³ και ο ΟΗΕ αποτελούν ενδεικτικά παραδείγματα.

2.2. Η σημερινή οπτική της Ρωσίας σε σχέση με τον ΟΗΕ.

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ο ρόλος του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών άλλαξε. Ενώ, ο αρχικός του ρόλος αφορούσε στην επίλυση διακρατικών διαφορών, με στόχο τη διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης, στην μετα-σοβιετική εποχή οι διαφορές αφορούν στο εσωτερικό των κρατών. Δεδομένου ότι, τα Ηνωμένα Έθνη δεν διαθέτουν - λόγω του καταστατικού τους χάρτη- την οργανωτική δομή και τα μέσα, ώστε να προβούν στην άμεση επίλυση των ανακυπτόμενων προβλημάτων, άλλοι οργανισμοί και πιο συγκεκριμένα, το NATO έχει ήδη κινητοποιηθεί για την αποκατάσταση της ειρήνης και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εν προκειμένω, πρέπει να σημειωθεί, ότι αμέσως μετά την κατάρρευση του διπολικού διεθνούς συστήματος, οι Η.Π.Α. οραματίστηκαν μια φιλελεύθερη καπιταλιστική και δημοκρατική Παγκόσμια Τάξη Πραγμάτων⁸⁴⁴ και συνέβαλαν αποφασιστικά στην πραγμάτωσή της, συστρατεύοντας σε αυτό το στόχο τους διεθνείς οργανισμούς, ανάλογα με τα μέσα που διαθέτουν και το ρόλο που εκτελούν.

Η «ανεξέλεγκτη από τα Ηνωμένα Έθνη» επίθεση του NATO κατά της Σερβίας φάνηκε στα μάτια της Ρωσίας, όχι μόνο ως μεγάλη αποτυχία της λειτουργίας του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών, αλλά και ως προδοσία κατά της ίδιας, που μέχρι τότε θεωρούσε ότι ο λόγος της είχε βαρύτητα και η Δύση δε θα τολμούσε να παραβιάσει τα άγραφα

⁸⁴³ Η Κοινωνία των Εθνών ιδρύθηκε το έτος 1919, ωστόσο η Σοβιετική Ένωση έγινε μέλος της το 1934 εξαιτίας αφενός της επιφυλακτικότητας και δυσπιστίας των Δυτικών Δυνάμεων απέναντι στο νέο πολιτικό σύστημα που εδραιώθηκε μετά την Επανάσταση των Μπολσεβίκων και αφετέρου, της εκδηλούμενης απαξίωσης εκ μέρους της Μόσχας που απέρριψε από την αντικαπιταλιστική της ιδεολογία.

⁸⁴⁴ William Kristol and Robert Kagan, 'Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy', *Foreign Affairs*, 75, No.4 (July/August 1996).

δικαιώματά της στη σφαίρα επιρροής της. Η Ρωσία κατόπιν τούτου, συνειδητοποίησε το μέγεθος της αποδυνάμωσης της θέσης της στην μετα-ψυχροπολεμική διεθνή πολιτική σκακιέρα και προκειμένου να τη βελτιώσει, έθεσε στόχο να χρησιμοποιεί στο έπακρο την ευχέρεια διπλωματικών κινήσεων, που της παρέχει το δικαίωμα της αρνησικυρίας, ενώ παράλληλα καλλιέργησε το προφίλ του διαμεσολαβητή σε σημαντικές διεθνείς υποθέσεις, όπως αυτή του Ιράν και της Βόρειας Κορέας.

Η Ρωσική Ομοσπονδία μόνο στο Συμβούλιο Ασφαλείας έχει δικαίωμα βέτο και σε κανένα άλλο διεθνή οργανισμό. Το γεγονός αυτό καθιστά τον ΟΗΕ ως το μοναδικό πλαίσιο στο οποίο η Ρωσία λειτουργεί ως ισότιμο και καθοριστικής σημασίας μέλος, για τις διεθνείς εξελίξεις. Με άλλα λόγια, μόνο στους κόλπους του ΟΗΕ συμμετέχει σε ένα κονσέρτο Μεγάλων Δυνάμεων, με δικαίωμα στη λήψη βαρυσήμαντων αποφάσεων. Για αυτό το λόγο η Ρωσία, αντιστέκεται στην περιθωριοποίηση του ΟΗΕ και τονίζει διαρκώς την αρμοδιότητά του στη διευθέτηση διεθνών ζητημάτων, εξαιτίας του πολυμερούς χαρακτήρα του.

2.3. Ρωσία και ΕΕ

Μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης αρκετοί ήταν εκείνοι που οραματίστηκαν τη συμμετοχή της αναδυόμενης από τις στάχτες της Αυτοκρατορίας, νεαρής Ρωσικής δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα -μετέπειτα Ευρωπαϊκή Ένωση- προσδοκώντας αφενός μεν την εδραίωση του νέου καθεστώτος και αφετέρου την υλοποίηση του οράματος του τελευταίου Σοβιετικού ηγέτη Γκορμπατσόφ,⁸⁴⁵ για την ενιαία Ευρώπη από τα Ουράλια ως τον Ατλαντικό, δηλαδή τη θεσμική μετεξέλιξη της Ευρώπης σε «Κοινό Ευρωπαϊκό Σπίτι», όπου τα υφιστάμενα σύνορα των κρατών θα διατηρούνταν «απαράβιαστα».⁸⁴⁶

Η Ρωσία, σήμερα, έχει μεταβάλει τον χαρακτήρα των προσδοκιών της σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση και αξιώνει συνεργασία μαζί της επί ίσοις όροις. Εάν υπήρχε ενιαία και συνεπής πολιτική εκ μέρους της Ευρώπης απέναντι στη Ρωσία θα ήταν, ίσως, ένα ιδεατό σχήμα που σίγουρα θα επηρέαζε τις εξελίξεις στον ευρωπαϊκό και στο διεθνή χώρο. Λόγω όμως, της ευρωπαϊκής εσωτερικής πολυφωνίας και της συχνά ανύπαρκτης ενιαίας φωνής της Ένωσης προς τα έξω, η Ρωσία καταφεύγει σε διακρατικούς διακανονισμούς ζητημάτων, που της επιτρέπουν ευελιξία κινήσεων, ανάλογα με την περίπτωση. Από την άλλη πλευρά, στη Ρωσία καταλογίζεται αυταρχική ηγεσία και αποτυχημένη ή τουλάχιστον, ανολοκλήρωτη μετάβαση στην υιοθέτηση και εφαρμογή της δημοκρατικής αρχής. Πράγμα όμως, που τελικά δεν απέτρεψε την ένταξή της σε διεθνείς θεσμούς, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης και τους G7, καθώς και την συνέχιση της συνεργασίας της με άλλους Οργανισμούς όπως είναι ο ΟΑΣΕ -του οποίου και αποτελεί ιδρυτικό μέλος από το 1975, στο πλαίσιο της ΔΑΣΕ.⁸⁴⁷

⁸⁴⁵ Μέχρι την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης οι σχέσεις της με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα ήταν μηδαμινές. Μόνο το 1988 υπεγράφη Κοινή Δήλωση για την Έναρξη Επίσημων Σχέσεων ανάμεσα στην ΕΟΚ και του Συμβουλίου Αμοιβαίας Οικονομικής Βοήθειας (CMEA).

⁸⁴⁶ Αυτή η θέση είχε υιοθετηθεί από τη Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη. Για την σχετική πολιτική του Γκορμπατσόφ, βλέπε: M. Saeter, "New Thinking, Perestroika and the Process of Europeanization", *Bulletin of Peace Proposals*, 1989, Vol. 20, No1:47-57.

⁸⁴⁷ Για τα ρωσικά κίνητρα συνεργασίας με την Ευρώπη βλέπε: M. Povolny, "The Soviet Union and the European Security Conference", *Orbis*, 1974, Vol. XVIII, No.1 : 201-30. Βλέπε ακόμα ΟΑΣΕ και Ρωσία :

Εκτός από τη θέση της στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, οι σχέσεις που ανέπτυξε η Ρωσία με τους υπόλοιπους σημαντικότερους Διεθνείς Οργανισμούς, δηλαδή το ΝΑΤΟ και την ΕΕ είναι «ειδικές σχέσεις», γεγονός που αποδίδεται στην πολιτική της *αποφυγής δεσμεύσεων*, η οποία απορρέει από τη γενικότερη «*απουσία συναίνεσης σχετικά με το πως θα δομηθούν οι μεταψυχροπολεμικές σχέσεις*».⁸⁴⁸ Καθ' όλη τη διάρκεια των δυο τελευταίων δεκαετιών η Ρωσική Ομοσπονδία δεν κατόρθωσε να διαμορφώσει μια αποκρυσταλλωμένη εικόνα της πολιτικής της στρατηγικής σε σχέση με τη Δύση και τους Οργανισμούς της. Η πολιτική της δεν είχε συνέπεια και κατά περιόδους αντιμετώπισε διλήμματα, με αποτέλεσμα να μην οδηγείται σε ουσιαστικές δεσμεύσεις. Υπό αυτές τις συνθήκες οι «ειδικές σχέσεις», που είναι προορισμένες να διατηρούν κλίμα ισορροπίας και συνεργασίας ανάμεσα στις δυο πλευρές, φαίνεται να είναι η καλύτερη δυνατή επιλογή. Η Ρωσία δεν αποδέχεται στην περίπτωση της την εφαρμογή της αρχής της αιρεσιμότητας (*conditionality*) εκ μέρους της Ε.Ε., αλλά το γεγονός της γειτνίασης καθώς και της οικονομικής αλληλεξάρτησης, που άπτεται κυρίως της ενέργειας (πετρέλαιο και φυσικό αέριο), αναγκαστικά οδηγεί σε «ειδικές» μορφές συνεργασίας.

Η βελτίωση της οικονομίας της Ρωσίας καθώς και η σταθεροποίηση του πολιτικού της καθεστώτος, αποτελούν κρίσιμους δείκτες, που η ίδια θεωρεί, ότι θα πρέπει να αξιοποιήσει στη διαπραγμάτευση νέων όρων συνεργασίας με τη Δύση. Ωστόσο, προκειμένου να υπάρξουν αναβαθμισμένες και ουσιαστικότερες σχέσεις με την ΕΕ, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η εναρμόνιση της ρωσικής νομοθεσίας με τις κοινοτικές οδηγίες και νομοθεσία της Ε.Ε, πράγμα που μάλλον θεωρείται αδιανόητο για τη Ρωσία, καθώς η ίδια επιθυμεί συνεργασία επί ίσοις όροις. Η Ρωσία αρνείται να αποδεχθεί για τον εαυτό της θέση, η οποία την υποχρεώνει σε θεσμική προσαρμογή σε επιταγές άλλου διεθνούς παράγοντα και εν προκειμένω, της Ε.Ε. Εν τέλει, η μόνιμα εκδηλούμενη «*ασυμμετρία ισχύος, μεταξύ στόχων και εσωτερικών πιέσεων*»⁸⁴⁹ στη σχέση Ε.Ε.-Ρωσίας,

Dov Lynch, "Russia and Organization for Security and Cooperation in Europe" in M. Webber (ed.) *Russia and Europe: Conflict or Cooperation?* Macmillan, 2000.

⁸⁴⁸Cynthia Roberts, "Russia and the European Union: the Sources and the Limits of 'Special Relationships'", Strategic Public Institute, February 2007: 1.

⁸⁴⁹ Στο ίδιο, σελ.7.

δεν αφήνουν περιθώρια για την ανάπτυξη άλλου τύπου σχέσης, πέρα από την οιονεί διαμορφούμενη «ειδική σχέση».

Αμέσως μετά την κατάρρευση του Κομμουνισμού, η ΕΕ δεν φαινόταν διατεθειμένη να διευρυνθεί προς Ανατολάς. Μετά από μια τέτοιου μεγέθους συστημική κρίση, δηλαδή τη διάλυση μιας Αυτοκρατορίας, τα κράτη στα οποία είχε άμεσο έλεγχο, επιρροή και αντίκτυπο δεν ήταν δυνατό να είναι αυτόματα έτοιμα για εισδοχή τους σε Οργανισμούς και διεθνείς θεσμούς που διέπονταν από αρχές άγνωστες ή τουλάχιστον -για διάφορους λόγους, κυρίως ιστορικούς- να μην είναι εξοικειωμένα με αυτές. Συγκεκριμένα, η περίπτωση της Ρωσίας εμφάνιζε ιδιαίτερες δυσκολίες. Η «ρωσική αρκούδα» είναι παράσταση που γεννήθηκε και καλλιεργήθηκε μέσα από την ανέκαθεν δύσκολη, αμήχανη ή και ψυχροπολεμικά ανασφαλή σχέση της με τη Δύση. Ήταν πάντοτε αν όχι εχθρικός, στην καλύτερη περίπτωση απόμακρος, αινιγματικός και αδιαφανής πόλος που προκαλούσε φόβο και γεννούσε στερεότυπα, παραστάσεις απειλής και μόνιμης ανησυχίας στη Δύση. Επιπλέον, το μέγεθος, ο αχανής και ανεξέλεγκτος χώρος, η πολυμορφία και το ανομοιογενές του πληθυσμού της Ρωσικής Ομοσπονδίας συνθέτουν μια εγγενή αδυναμία και αντικειμενική ανικανότητα ενσωμάτωσης σε έναν Περιφερειακό Οργανισμό, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης κατέδειξε δομικό πρόβλημα κρίσης ταυτότητας, όπως και έλλειμμα κοινωνικής συνοχής, απουσίας πολιτικής ολοκλήρωσης και έλλειψης ενιαίου πολιτισμικού υπόβαθρου των κρατών που την συναποτελούσαν. Η επίμονη σταθερή εκδήλωση της πολιτικής βούλησης κάποιων χωρών του πρώην Ανατολικού Μπλοκ για την ενσωμάτωσή τους σε μια νέα κοινότητα-κρατών που θα συνέβαλε στον προσδιορισμό της ταυτότητας τους και την εδραίωση του δημοκρατικού πολιτεύματος, καθώς και την «επιστροφή τους στη Δύση» έδωσε το απαιτούμενο κίνητρο στην ΕΕ να αναπτύξει νέους μηχανισμούς διεύθυνσης, προσαρμοσμένους στα σύγχρονα δεδομένα, διακρίνοντας τα ενδιαφερόμενα κράτη σε υποψήφια προς ένταξη και σε εκείνα που συμπεριλήφθηκαν στην περιφέρεια των «συνεργασιών».⁸⁵⁰ Τελικά δέκα κράτη της

⁸⁵⁰ Βλέπε: Hughes, James, "EU relations with Russia: partnership or asymmetric interdependency?" [online] London: *LSE Research Online*, 2006: 3. <http://eprints.lse.ac.uk/archive/00000651>

Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης εντάχθηκαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2004 και άλλα δυο, τρία χρόνια αργότερα.

Το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Γειτονίας (*ENP*) ήταν η πρώτη θεσμική κίνηση⁸⁵¹ της ΕΕ προς τις χώρες του πρώην Ανατολικού Μπλοκ. Αρχικά, η πολιτική αυτή δεν απέβλεπε σε τίποτα άλλο παρά στην ενθάρρυνση της ανάπτυξής τους με την υιοθέτηση της δημοκρατικής αρχής και των κανόνων της φιλελεύθερης οικονομίας, ενώ δόθηκε και η υπόσχεση αρωγής των διαδικασιών επίλυσης «παγωμένων υποθέσεων» ακόμα και σε χώρες του Καυκάσου.⁸⁵² Η έναρξη των διαδικασιών προσέγγισης της Ε.Ε. με το Μπλοκ των κρατών της Ανατολικής Ευρώπης δημιούργησε, αναπόδραστα, προσδοκίες για τελική ένταξη, οι οποίες αποτέλεσαν και ισχυρό κίνητρο για την επιτάχυνση και την ολοκλήρωση των μεταρρυθμίσεων. Από την άλλη όμως, η πολιτική αυτή έδωσε το έναυσμα στη Ρωσία να αντιμετωπίζει την ΕΕ περισσότερο ως ανταγωνιστή στη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή, παρά ως συνεργάτη.

Όταν έγινε πρόταση συμμετοχής της Ρωσίας στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα *ENP* η αντίδρασή της κάθε άλλο παρά θετική ήταν. Η Ρωσία, απότοκος αυτοκρατορικού παρελθόντος Μεγάλης Δύναμης προσδοκούσε σε μεγαλύτερο σεβασμό του ιστορικού της γοήτρου και συνεπώς, θεωρούσε ότι δεν θα συμπεριλαμβανόταν σε ευρωπαϊκά προγράμματα με τους ίδιους όρους που απευθύνονταν σε μικρά ή μεσαία κράτη. Τελικά, η Ρωσία προσήλθε σε διαπραγματεύσεις και κατέληξε στην υπογραφή της Συμφωνίας για Εταιρική Σχέση και Συνεργασία (*Partnership and Cooperation Agreement*) το 1994, στην Κέρκυρα. Οι ρήτρες της Συμφωνίας σκιαγράφησαν το αδύναμο της

⁸⁵¹ Όσον αφορά στην ΕΕ, έχουν δημιουργηθεί διάφορα πρότυπα μοντέλων για τη διευκόλυνση της συνεργασίας της με άλλα κράτη. Τέτοια μοντέλα-συνεργασίας είναι η Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας (*Partnership and Cooperation Agreements*), τα Προγράμματα Δράσης της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας (*Action Plans of the European Neighbourhood Policy*), οι Συμφωνίες Ευρω-Μεσογειακής Σύνδεσης (*Euro-Mediterranean Association Agreements*) και οι Συμφωνίες Σταθεροποίησης και Σύνδεσης (*Stabilisation and Association Agreements*). Όλες αυτές οι Συμφωνίες έχουν ουσιαστικά, ως προϋπόθεση εξέλιξης της συνεργασίας την υιοθέτηση από τα συνεργαζόμενα κράτη των κοινών αξιών της Ε.Ε. και την εφαρμογή των κοινωνικών κεκτημένων της. Φυσικά, τα Προγράμματα Δράσης δεν είναι Συνθήκες, όπως δεν είναι και ο Οδικός Χάρτης για την Ανάπτυξη των Τεσσάρων Πεδίων που η Ρωσία υπέγραψε τον Μάιο του 2005. Αυτό σημαίνει ότι τα κράτη δεν τις επικυρώνουν και δεν είναι αναγκασμένα να τις εφαρμόσουν, όμως βασίζονται στις αρχές της ΕΕ.

⁸⁵² Βλέπε: Fraser Cameron, Rosa Balfour. "The European Neighbourhood Policy as a conflict prevention tool", *European Policy Centre*, Issue Paper No 47, June 2006.

διαπραγματευτικής θέσης της Ρωσίας, καθώς και την αχλύ των στόχων της. Αντίθετα, η Ε.Ε. με προκαθορισμένους και προσδιορισμένους, αλλά άκαμπτους και αδιαπραγμάτευτους στόχους και αρχές που διατύπωσε εντός του κειμένου της Συμφωνίας, προώθησε ένα πολιτικό σχέδιο για τις μεταρρυθμίσεις στη Ρωσία, αν και ιδιαίτερα ασαφές ως προς τον τρόπο υλοποίησής του. Οι μεταρρυθμίσεις παραπέμπουν στην πεμπτοσύια του πολιτικού και οικονομικού της καθεστώτος, που αποτελούσαν προϋποθέσεις για την υλοποίηση της προσεχούς συνεργασίας τους, χωρίς όμως να εξασφαλίζουν, ούτε να προβλέπουν το ενδεχόμενο της ένταξης της Ρωσίας στην ΕΕ.

Το ξέσπασμα του πολέμου στην Τσετσενία (1994-96) και η εξ αυτού προκληθείσες αντιδράσεις του δυτικού κόσμου,⁸⁵³ αλλά και η αργοπορία στην ικανοποίηση των ευρωπαϊκών επιταγών καθυστέρησαν για τρία χρόνια την έναρξη εφαρμογής της Συμφωνίας για Εταιρική Σχέση και Συνεργασία. Οι υψηλές και οι αδιαπραγμάτευτες θεσμικές απαιτήσεις της ΕΕ, η έλλειψη χρονικών περιθωρίων και μέσων υλοποίησής τους στη Ρωσία, καθώς και του απαραίτητου εσωτερικού θεσμικού πλαισίου για την ικανοποίησή τους, σε συνδυασμό με την πολιτική και οικονομική της αστάθεια, καθώς και την παράλληλη διεξαγωγή πολέμου στην Τσετσενία, όπου συντελέσθηκε κατάφορη παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δημιούργησαν ένα κλίμα γενικότερης ανισορροπίας με έντονα τα συμπτώματα νοσηρής παθογένειας, με εκδηλούμενη τη διαφθορά σε μεγάλο βαθμό. Η προσωπική επιθυμία του Γέλτσιν να παραμείνει στην εξουσία σε συνδυασμό με την ένθερμη, αλλά συγκεχυμένη ως προς τους στόχους και τις αρχές της υποστήριξή του από τη Δύση -που τον θεωρούσε ως μοναδικό δημοκρατικό ηγέτη στη Ρωσία- αποτέλεσαν το κατάλληλο πλέγμα συνθηκών που επέτρεψε την κατάχρηση ή πιο σωστά, τη ληληλασία του δημόσιου πλούτου εκ των έσω. Οι λεγόμενοι ολιγάρχες ήταν ο καρπός της διαφθοράς και των παράνομων ιδιωτικοποιήσεων, ενώ η έντονη αντιπαλότητα μεταξύ φατριών του Κρεμλίνου ξέσπασε προκαλώντας εξαιρετικά δυσάρεστες εξελίξεις για τη Ρωσική Ομοσπονδία.

⁸⁵³ David Lynch, "Russia Faces Europe", Institute for Security Studies, Chaillot Papers, No 6, May 2003: 56.

Όταν η Ε.Ε. συνειδητοποίησε το εύρος των αρνητικών και επικίνδυνα ανεξέλεγκτων εξελίξεων στη Ρωσία, συνέταξε το κείμενο της Κοινής Στρατηγικής (*Common Strategy of the European Union on Russia*).⁸⁵⁴ Επρόκειτο για την πολιτική στρατηγική που έπρεπε να εφαρμοσθεί, ώστε οι συντονισμένες προσπάθειες τόσο της Ε.Ε., όσο και της Ρωσίας να τελεσφορήσουν. Το κείμενο της Κοινής Στρατηγικής ήταν εκτενές, αλλά εντελώς αορίστου περιεχομένου εξαιτίας της «μεθόδου- χριστουγεννιάτικο δένδρο»⁸⁵⁵ που χρησιμοποίησαν τα μέλη της ΕΕ κατά της διάρκεια της σύνταξής του, προσθέτοντας το κάθε κράτος τη δική του άποψη και θέση, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η συνοχή του τελικού κειμένου και του σκοπού. Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Ένωση καλούνταν εκείνη την περίοδο να ασχοληθεί με πληθώρα ζητημάτων, ενώ η περίπτωση της Ρωσίας δεν φαινόταν να βρίσκεται στις άμεσες προτεραιότητές της. Η διαμόρφωση της Νέας Τάξης Πραγμάτων που συντελούνταν στον ευρωπαϊκό χώρο με τη διεύρυνση της Ε.Ε., με την εφαρμογή των στόχων που είχε στο μεταξύ θέσει η Συνθήκη του Μάαστριχτ -όπως την εφαρμογή της ΟΝΕ και της Κοινής Εξωτερικής και Πολιτικής Ασφάλειας (CFSP)- και τέλος, με τις εξελίξεις στα Βαλκάνια (όπως Σερβία, Κόσοβο) που ταλάνιζαν τις σχέσεις κρατών του ευρωπαϊκού χώρου, δεν άφηναν περιθώρια για μεγαλύτερη ενασχόληση της ΕΕ με το ζήτημα της Ρωσίας. Κατά συνέπεια, η Ε.Ε. της απήντησε κείμενο δείχνοντας ότι δεν αγνοεί το ζήτημά της, αλλά χωρίς να προκαλεί δικές της δεσμεύσεις, ούτε να δηλώνει ρητά και με έμφαση την πολιτική της βούληση για την καλλιέργεια και τη θεσμική εμπέδωση της σχέσης ΕΕ-Ρωσίας.

Σε αυτό το ευρωπαϊκό έγγραφο απάντησε ο Βλαδίμηρος Πούτιν με το κείμενο «Μεσοπρόθεσμη Στρατηγική για την Ανάπτυξη των Σχέσεων ανάμεσα στη Ρωσική Ομοσπονδία και την Ευρωπαϊκή Ένωση» (1999)⁸⁵⁶ για την περίοδο 2000-2010. Η Ρωσία δεν αντιμετώπιζε πλέον ως προϋπόθεση συνεργασίας την προσαρμογή της στις επιταγές της ΕΕ. Θεωρούσε ότι μόνο μέσα στο πλαίσιο λειτουργίας μιας στρατηγικής

⁸⁵⁴ Common Strategy of the European Union on Russia, 4 June 1999, *Official Journal of the European Community*, 25 June 1999.

⁸⁵⁵ Τα κράτη-μέλη δεν κατέληξαν σε συμφωνία σχετικά με το περιεχόμενο της Κοινής Στρατηγικής, αλλά κάθε ένα από αυτά προσέθετε τη ρήτρα που εξυπηρετούσε τα δικά του συμφέροντα. Βλέπε: James Hughes, (2006): 5.

⁸⁵⁶ Medium-Term Strategy for the Development of Relations Between the Russian Federation and the European Union (2000-2010).

http://europa.eu.int/comm/external_relations/russia/russian_medium_term_strategy/

συνεργασίας, όπου η ίδια θα αποτελούσε ισότιμο μέρος θα δημιουργούνταν τα αποτελέσματα που εκείνη προσδοκούσε, όπως την εξισορρόπηση της ισχύος των ΗΠΑ⁸⁵⁷ και του NATO. Με την πεποίθηση ότι η εσωτερική και εξωτερική πολιτική πρέπει να ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τις προτεραιότητες της χώρας και όχι στην αρχή της αιρεσιμότητας, επιβεβλημένης από εξωτερικούς παράγοντες, τέθηκε ο φιλόδοξος στόχος της οικοδόμησης συλλογικής ασφάλειας στην ήπειρο⁸⁵⁸ και η ΕΕ αντιμετωπίστηκε ως ο βασικότερος οικονομικός και πολιτικός εταίρος.⁸⁵⁹ Ωστόσο, οι στόχοι ακόμα και όταν γίνονται κοινοί, δεν επιτυγχάνονται όταν δεν υπάρχει επίσης κοινή αντίληψη για τα μέσα πραγμάτωσής τους. Αν και ο Πρόεδρος Πούτιν, σε αντίθεση με τον πρώην Πρωθυπουργό Πριμακόφ ποτέ δεν έστρεψε το βλέμμα του μακριά από τη Δύση, δεν κατόρθωσε, όπως και τα προηγούμενα χρόνια ο Πρόεδρος Γέλτσιν, να βρει έναν εποικοδομητικό και αποδοτικό τρόπο συνεργασίας με τη Δύση. Το 2001 επεσήμανε:

«Τι μας λείπει σήμερα για μια εποικοδομητική συνεργασία; Παρά τα θετικά επιτεύγματα των περασμένων δεκαετιών, δεν έχουμε ακόμα κατορθώσει να δημιουργήσουμε ένα αποδοτικό μηχανισμό συνεργασίας. Οι συντονιστικοί φορείς που έχουν ιδρυθεί μέχρι σήμερα δε δίνουν στη Ρωσία καμία πραγματική ευκαιρία συμμετοχής στη διαδικασία προετοιμασίας και υιοθέτησης αποφάσεων. Σήμερα, οι αποφάσεις συχνά λαμβάνονται, ουσιαστικά, χωρίς δική μας συμμετοχή και μόνο μετά μας ζητάνε επίμονα να τις επικυρώσουμε... [επιπλέον, όλοι μας] δεν έχουμε ακόμα κατορθώσει να ξεπεράσουμε οριστικά πολλά στερεότυπα και ιδεολογικά κλισέ του Ψυχρού Πολέμου.»⁸⁶⁰

Με την έλευση του Βλαδμίρ Πούτιν στην Προεδρία της Ρωσίας οι προσπάθειες για την ανάπτυξη ουσιαστικότερων σχέσεων με την Ε.Ε. συνοδεύτηκαν με την αλλαγή του θεσμικού πλαισίου της μεταξύ τους συνεργασίας. Τον Ιούλιο του 2003 το Συμβούλιο Συνεργασίας (*Cooperation Council*) αντικαταστάθηκε από το Μόνιμο Συμβούλιο Εταιρικής Σχέσης (*EU-Russia Permanent Partnership Council*), του οποίου βασική

⁸⁵⁷ Η προσδοκία αυτή εγκαταλείφθηκε μετά την τελευταία ευρωπαϊκή διεύρυνση, που άλλαξε τις ισορροπίες εντός της ίδιας της ΕΕ.

⁸⁵⁸ Arkady Moshes, "Prospects for EU-Russia Foreign and Security Policy Cooperation", in *The EU-Russia Review*. A report commissioned by *The EU-Russia Centre*, November.2006: 24.

⁸⁵⁹ Jackie Gower, "Russian Foreign Policy Towards the European Union", in Cameron Ross (ed) *Russian Politics Under Putin*. Manchester and NY: Manchester University Press, 2004: 237.

⁸⁶⁰ Putin Vladimir, Speech to the German Parliament. 25/09/2001. <http://www.kemlin.ru>

αρμοδιότητα είναι η επίβλεψη της εφαρμογής της Συμφωνίας για Εταιρική Σχέση και Συνεργασία (PCA). Το PPC – οργανωμένο σε Υπουργικό επίπεδο- δίνει τη δυνατότητα στην ΕΕ και τη Ρωσία να διαβουλευονται οποιοδήποτε θέμα προκύπτει στην ατζέντα τους, ενώ οι Επίσημες Συναντήσεις Κορυφής πραγματοποιούνται δυο φορές το χρόνο, μεταξύ της Ρωσίας και των μελών της *troika*. Μηνιαίες συναντήσεις γίνονται ανάμεσα στον Ρώσο Πρέσβη στις Βρυξέλλες και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Πολιτικής και Ασφάλειας (COPS), ενώ, βρίσκεται Ρώσος αξιωματούχος σε θέση συνδέσμου στο Στρατιωτικό Επιτελείο της ΕΕ (*EU Military Staff*).

Με αφετηρία την απόφαση της Συνόδου της Αγίας Πετρούπολης (2003) που αφορούσε στη δημιουργία Τεσσάρων Πεδίων δράσης και συνεργασίας μεταξύ ΕΕ-Ρωσίας προέκυψαν θεμελιώδη ερωτήματα σχετικά με τις αρχές που διέπουν τη σχέση τους. Η Ρωσία καλείται να συμμορφωθεί με ένα νομικό και κανονιστικό θεσμικό πλαίσιο χωρίς να έχει δικαίωμα συμμετοχής στη διαπραγμάτευση του,⁸⁶¹ προκειμένου να δημιουργηθεί ανάμεσα σε άλλα και ένας Ενιαίος Οικονομικός Χώρος με την ΕΕ. Εν προκειμένω, μόνο με τη διαπραγμάτευση ενός νέου προτύπου συνεργασίας, θα μπορούσε ίσως να προκύψει η υλοποίηση πραγματιστικών στόχων και η μεγαλύτερη δυνατή νομοθετική και κανονιστική σύγκλιση της Ρωσίας με την ΕΕ.

Ανάλογα με τις εξελίξεις και τις ανάγκες της εκάστοτε εποχής, η ΕΕ χρησιμοποίησε κατά περίπτωση ή κατά περιόδους, διαφορετικά μέτρα και μεθόδους για τη νομοθετική σύγκλιση άλλων κρατών με την Ένωση. Για παράδειγμα, αλλά πρότυπα εφαρμόστηκαν σε σχέση με τα πρώην κομμουνιστικά κράτη (Ανατολική Ευρώπη, Βαλκάνια) και άλλα με την Ισλανδία και τη Νορβηγία, που δεν είναι μέλη της ΕΕ, αλλά η οικονομία τους έχει συγκληθεί με αυτή της Ε.Ε.⁸⁶² Στην περίπτωση της Ρωσίας, όμως, συντρέχουν επιπλέον λόγοι που κωλύουν τη δημιουργία ενιαίου οικονομικού χώρου, πέρα από τη δυσκολία της εναρμόνισης της νομοθεσίας. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, αφορά στην έλλειψη κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής απέναντι στη Ρωσία. Επί παραδείγματι, τον Νοέμβριο του

⁸⁶¹ Βλέπε: Denis Alexeev, "Russia and the System of Transatlantic Security. Perspectives for Future", *Marshall Center Occasional Paper #1*, September 2006.

⁸⁶² Βλέπε: Cynthia Roberts, "Russia and the European Union: the Sources and the Limits of 'Special Relationships'", *Strategic Public Institute*, February 2007.

2006 η Πολωνία μπλοκάρισε τις διαπραγματεύσεις και τις θεσμικές εξελίξεις ανάμεσα σε Ρωσία και ΕΕ, λαμβάνοντας υπόψη μόνο τα δικά της εθνικά συμφέροντα.⁸⁶³ Επιπλέον, η ενδεχόμενη δημιουργία ενός τέτοιου χώρου προϋποθέτει την εναρμόνισή του με ήδη υφιστάμενες οικονομικές θεσμικές δεσμεύσεις της Ρωσίας, όπως με την Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα (EurAsEC). Παράλληλα όμως, η Ρωσία αισθάνεται ότι ο Κοινός Ευρωπαϊκός Οικονομικός Χώρος «αποτελεί προσπάθεια της ΕΕ να την κλειδώσει σε μια μακροπρόθεσμη οικονομική σχέση, καλυμμένη με τον μανδύα της 'σύγκλησης' και τη δημιουργία διμερών *Fora* και προγραμμάτων πολιτικής, μέσα από τα οποία θα επηρεάζεται η ρωσική πολιτική».⁸⁶⁴ Συνεπώς, η διαρκώς εκδηλούμενη ανάγκη της για αυτόνομη πολιτική και ευελιξία στις δεσμεύσεις της, δεν επιτρέπουν την ενδυνάμωση των θεσμικά οργανωμένων ευρωπαϊκών «επιρροών».

Λόγω των παραπάνω συνθηκών και δυσπιστίας προθέσεων, η θεσμοθέτηση διευρυμένου διαλόγου δεν απέδωσε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα. Η Ε.Ε. μαζί με τη Ρωσία δημιούργησαν ένα θεσμικό πλαίσιο όπου περισσότερο γραφειοκράτες -απόντων, ουσιαστικά, των πολιτικών- ασχολούνται με τα θέματα της κοινής τους ατζέντας. Άλλωστε, συζητούν με μια «γλώσσα»⁸⁶⁵ που δεν είναι κοινή και δεν διέπεται από τις ίδιες αρχές.⁸⁶⁶ Η μόνη Συμφωνία που έστω με ομιχλώδεις διατυπώσεις αποπειράται τον προσδιορισμό της σχέσης της Ρωσίας με την Ε.Ε. είναι η Συμφωνία Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας, της οποίας όμως η ισχύς έληξε την 1^η Δεκεμβρίου 2007. Το πέρας της προθεσμίας ισχύος της δεν την ακυρώνει, καθώς η ανανέωσή της είναι αυτόματη.⁸⁶⁷ Οι εξελίξεις όμως, καθιστούν απαραίτητη πέρα από τυπικούς λόγους, να συνταχθεί νέα Συμφωνία η οποία θα πρέπει αφενός να είναι απαλλαγμένη από τις χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες για την επικύρωση της από την πλειάδα των κρατών-μελών

⁸⁶³ Βλέπε: Vladimir Pankov, "Free Trade Between Russia and the EU: Pros and Cons", *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2007.

⁸⁶⁴ James Hughes, (2006), σελ. 8. Επιπλέον, στις 3 Οκτωβρίου 2005 συγκλήθηκε το πρώτο Συμβούλιο Μόνιμης Συνεργασίας για την Ενέργεια Ρωσίας-ΕΕ.

⁸⁶⁵ Βλέπε: Tatiana Romanova, "Energy Partnership – A Dialog in Different Languages", *Russia in Global Affairs*, No 1, January-March 2007.

⁸⁶⁶ Βλέπε: Michael Emerson et al. "A New Agreement between the EU and Russia: Why, What and When?" in Michael Emerson (ed.) *The Elephant and the Bear Try again: Options for a New Agreement between the EU and Russia*, CEPS, Brussels, 2006:62-94.

⁸⁶⁷ Το άρθρο 106 της Συμφωνίας, αναφέρει: « Αυτή η Συνθήκη συνομολογήθηκε για μια αρχική περίοδο δέκα ετών. Η Συμφωνία θα ανανεώνεται αυτόματα κάθε χρόνο, δεδομένου ότι κανένα Μέρος δεν έδωσε στο άλλο Μέρος γραπτή σημείωση καταγγελίας της Συμφωνίας, τουλάχιστον έξι μήνες πριν τη λήξη της».

της ΕΕ, και αφετέρου να διαφέρει από τα υπόλοιπα μοντέλα Συμφωνιών που συνάπτει η ΕΕ ώστε να ταιριάζει με τις ιδιαιτερότητες της σχέσης της με τη Ρωσία.

Η διεύρυνση του 2004 δημιούργησε στη Ρωσία δυσχέρειες τόσο σε πρακτικό επίπεδο, ιδιαίτερα σε σχέση με το Καλίνιγκραντ,⁸⁶⁸ όσο και προβλήματα κύρους και πολιτικής αξιοπιστίας, που αφορούν στην απώλεια ζωτικού χώρου επιρροής με εστίαση σε κράτη της Ανατολικής Ευρώπης και της Βαλκανικής. Δυο χρόνια πριν την ολοκλήρωση της διεύρυνσης αναγνωρίστηκε η ρωσική οικονομία ως οικονομία ελεύθερης αγοράς και το 2004 ξεκίνησαν με τις Βρυξέλλες οι διαπραγματεύσεις για την ενταξή της στον ΠΟΕ. Ωστόσο, η συνεχιζόμενη καθυστέρηση δημιουργίας ελεύθερης κοινής οικονομικής ζώνης ανάμεσα στη Ρωσία και την ΕΕ αποτελεί το κυριότερο εμπόδιο σε οποιαδήποτε εξέλιξη προς ικανοποίηση του ρωσικού αιτήματος για την εισδοχή της χώρας στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου. Η Ρωσία κατακρίθηκε για τις ενεργειακές κρίσεις που δημιουργήθηκαν τόσο σε σχέση με τη Γεωργία όσο και με την Ουκρανία (Ιανουάριος 2006). Επιπλέον, οι εμπορικές κυρώσεις που επέβαλε η Ρωσία κατά της Γεωργίας (εμπάρκο σε νερό και κρασί), της Ουκρανίας (σε γεωργικά προϊόντα) και της Μολδαβίας (σε κρασί) αποτελούν οικονομική συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται ως παράνομη και εκβιαστική,⁸⁶⁹ που δεν αρμόζει σε μέλος του ΠΟΕ.

Πάρα ταύτα, η διαπραγματευτική θέση της Ρωσίας σε σχέση με την Ε.Ε. έχει βελτιωθεί τα τελευταία χρόνια και αυτό οφείλεται, κυρίως, στην ενέργεια που αποτελεί συγκριτικό της πλεονέκτημα και αδιαμφισβήτητος παράγοντας ισχύος. Τον Οκτώβριο του 2000 ξεκίνησε ο «ενεργειακός διάλογος Ρωσίας-ΕΕ», σχεδόν αμέσως μετά την έκδοση της Πράσινης Βίβλου για την ενέργεια.⁸⁷⁰ Η ΕΕ είναι ο μεγαλύτερος εισαγωγέας του ρωσικού πετρελαίου και φυσικού αερίου και με αυτό το ισχυρό «άσσο» ο Πρόεδρος Πούτιν ανήγαγε την μεταξύ τους διατήρηση καλών σχέσεων σε προτεραιότητα της εξωτερικής πολιτικής της χώρας του. Από την άλλη, η Ε.Ε. παρά τις αλλεπάλληλες προσπάθειες δεν έχει ουσιαστικά κατορθώσει να διαμορφώσει ενιαία ενεργειακή

⁸⁶⁸ Βλέπε: Evgeny Vinokurov, "Economic Prospects for kalinigrad. Between EU Enlargement and Russia's Integration into the World Economy", *CEPS Working Document*, No 201, June 2004.

⁸⁶⁹ "Russia, Saudi Arabia to launch WTO talks", *RIA NOVOSTI* July 07, 2007

⁸⁷⁰ Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply, 29 Nov. 2000.
http://europa.eu.int/comm/energy_transport/doc-principal/pubfinal_en.pdf

πολιτική και στρατηγική έναντι της Ρωσίας. Κάθε κράτος-μέλος ανάλογα με το μέγεθος των οικονομικών και ενεργειακών συναλλαγών του με τη Ρωσία, έχει διαμορφώσει τη δική του αντίληψη και πολιτική στάση απέναντί της, που την εκφράζει μέσω διμερών συμφωνιών. Χώρες όπως η Φιλανδία, η Πολωνία και η Γερμανία, τροφοδοτούνται με μεγάλα και κρίσιμα ποσοστά ενέργειας από τη Ρωσία, ενώ άλλες, όπως η Ισπανία δεν εξαρτώνται ενεργειακά από τη Ρωσία. Αυτή η μεγάλη απόκλιση συμφερόντων οδηγεί την κάθε ευρωπαϊκή χώρα να κρίνει με διαφορετικά κριτήρια την ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας και να επιδιώκει με διαφορετική ένταση τη διαμόρφωση και εφαρμογή ενιαίας ενεργειακής πολιτικής εκ μέρους της ΕΕ.

Η Συνθήκη του Ευρωπαϊκού Ενεργειακού Χάρτη⁸⁷¹ υπεγράφη το 1994 και έχει ως στόχο την ομαλή λειτουργία της ενεργειακής αγοράς -καθώς βασίζεται στους κανόνες του ΠΟΕ- με τη συνεργασία χωρών της Ανατολής και της Δύσης. Από τα 53 μέλη της Συνθήκης μόνο πέντε χώρες δεν την έχουν επικυρώσει. Αυτές είναι η Αυστραλία, η Λευκορωσία, η Ισλανδία, η Νορβηγία και η Ρωσική Ομοσπονδία.⁸⁷² Το Δεκέμβριο του 1999 ξεκίνησαν εργασίες για τη διαπραγμάτευση του περιεχομένου του Πρωτοκόλλου Μετάβασης, που απέβλεπε στη διευκόλυνση της εναρμόνισης της ρωσικής πολιτικής και νομοθεσίας, σύμφωνα με τις απαιτήσεις του Χάρτη. Το Σχέδιο Πρωτοκόλλου που παρουσιάστηκε στην Συνάντηση του Ενεργειακού Χάρτη της 10^{ης} Δεκεμβρίου 2003, δεν ήταν δυνατό να υιοθετηθεί καθώς εκκρεμούσαν ακόμα θέματα στις διμερείς διαπραγματεύσεις ΕΕ-Ρωσίας σχετικά με την ένταξη της Ρωσίας στον ΠΟΕ.

Ο Ενεργειακός Χάρτης αποβλέπει στην εξάλειψη μονοπωλίων ενέργειας και την εύρυθμη λειτουργία του εμπορίου ενέργειας. Σε αυτούς τους στόχους συμπεριλαμβάνεται και το άνοιγμα της ρωσικής ενεργειακής αγοράς στον ανταγωνισμό. Η Μόσχα, όμως με τις αλλαγές στην νομοθεσία της δεν επιτρέπει πλέον την ασύμμετρη ανάπτυξη ξένων επιχειρήσεων σε στρατηγικούς τομείς της οικονομίας της. Προκειμένου να αποτρέψει τέτοιες εξελίξεις, το κράτος διεκδικεί και κατέχει το 51% των μετοχών επιχειρήσεων στρατηγικής σημασίας. Ο έλεγχος της οικονομίας από το Κρεμλίνο, σαφώς

⁸⁷¹ www.encharter.org

⁸⁷² Με στοιχεία του 2007.

δεν συνάδει με τις αρχές λειτουργίας του ΠΟΕ και της Ε.Ε. και δεν εναρμονίζεται με τις αρχές του Ενεργειακού Χάρτη, ενώ το πρώτο σοβαρό «χτύπημα» κατά των κανόνων της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς πραγματοποιήθηκε στα μέσα του 2003 με την υπόθεση YUKOS και τη σύλληψη του Προέδρου της, Mikhail Khodorkovsky.⁸⁷³

Αρχικά, η ανακοίνωση της κατασκευής του Βόρειου Αγωγού φυσικού αερίου έγινε δεκτή από αρκετές ευρωπαϊκές χώρες ως θετική εξέλιξη, επειδή η παραγωγή της ευρωπαϊκών κρατών όπως της Μεγάλης Βρετανίας έχει μειωθεί. Ωστόσο, η στάση αυτή άλλαξε μετά την ενεργειακή κρίση Ρωσίας-Ουκρανίας το 2006, που δημιούργησε αμφιβολίες για την αξιοπιστία της ρωσικής τροφοδοσίας της Δύσης με ενέργεια και έθεσε ζήτημα ενεργειακής ασφάλειας. Οι διαπραγματεύσεις του Σχεδίου Πρωτοκόλλου εντάθηκαν κατά τη διάρκεια του πρώτου εξαμήνου του 2006,⁸⁷⁴ ακριβώς μετά από αυτή την κρίση ενέργειας. Ωστόσο, στην πραγματικότητα, δεν πρόκειται για μια διμερή συμφωνία αλλά πολυμερή, αφού πρώτα τα μέλη της ΕΕ θα πρέπει να συμφωνήσουν μεταξύ τους και μετά να διαπραγματευτούν τη θέση της Ρωσίας. Από τη δική της πλευρά, η Ρωσία δηλώνει ότι δεν πρόκειται να προβεί σε επικύρωση του Χάρτη, εάν δεν υπάρξουν αμοιβαίες υποχωρήσεις σε αυτή τη σχέση.

Η εφαρμογή της αρχής της αμοιβαιότητας στη σχέση Ε.Ε.-Ρωσίας και η αποδοχή της σπουδαιότητας του ρόλου της Ρωσίας στο διεθνές γίνεσθαι είναι οι προϋποθέσεις που εμμέσως πλην σαφώς, θέτει η τελευταία, ώστε να ανταποκριθεί έμπρακτα στα καλέσματα συνεργασίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς θεωρεί ότι η συνεργασία οφείλει να αναπτυχθεί σε μια πιο ρεαλιστική βάση από αυτή της απαίτησης της νομοθετικής και καθεστωτικής μεταρρύθμισής της ίδιας. Για τη Μόσχα είναι ιδιαίτερα δύσκολο να αποδεχθεί με κατανόηση και με διαλλακτική διάθεση την έντονη κριτική και τις δριμύεις κατηγορίες της Δύσης αναφορικά με δολοφονίες δημοσιογράφων και πρώην-κατασκόπων αλλά και άλλων παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ατομικών

⁸⁷³ Βλέπε: Martha Brill Olcott, "The Energy Dimension in Russian Global Strategy. Vladimir Putin and the Geopolitics of Oil", *The James A. Baker III Institute for Public Policy*, Rice University, Oct. 2004.

⁸⁷⁴ Παρεμπιπτόντως, τον Ιούλιο του 2006 υιοθετήθηκε πολιτική μακροπρόθεσμης ενεργειακής συνεργασίας από τους G8.

ελευθεριών.⁸⁷⁵ Η Ρωσία επιθυμεί να συνάρχει και δε φαίνεται διατεθειμένη να παραχωρήσει την ηγεσία της οποιασδήποτε συνεργασίας της, σε άλλο κράτος ή διεθνή θεσμό, πολύ περισσότερο όταν πρόκειται για ζητήματα ζωτικής σημασίας για την ασφάλειά της και την οικονομία της, τομείς που αποτελούν πυλώνες εσωτερικής ανάπτυξης και εξωτερικής πολιτικής.

Συνοψίζοντας, η σχέση Ρωσίας-ΕΕ ήταν εξ αρχής ομιχλώδης και ανήμπορη να ανταποκριθεί σε αισιόδοξες προσδοκίες και ευσεβείς πόθους. Παραμένει μια σχέση «φορτισμένη με πραγματιστικούς υπολογισμούς»,⁸⁷⁶ όπου η οικονομική αλληλεξάρτηση σκιάζει ζητήματα πολιτικά και ανθρωπιστικά. Η Ρωσία είναι μια μεγάλη χώρα σε έκταση και ιστορικό κύρος, που δεν επιθυμεί να ενταχθεί ως μέλος σε ένα όμιλο 27 μικρών και μεσαίων κρατών, αλλά και μεγάλων δυνάμεων, εναρμονίζοντας τη νομοθεσία της, αποποιούμενη την ιδιαιτερότητα του γοήτρου της. Αντιθέτως, επιθυμεί και επιδιώκει μια ειδική σχέση ισοτιμίας του θεσμού της ΕΕ με τη Ρωσική Ομοσπονδία, αναφορικά με πολιτικο-οικονομικά ζητήματα, που δεν υποχρεώνουν τη Ρωσία σε εσωτερικές αλλαγές και μεταρρυθμίσεις προκαλώντας αίσθηση υποχώρησης και ταπείνωσης για την ίδια. Από την άλλη, η ΕΕ ως περιφερειακός οργανισμός κωλύεται στην αντιμετώπιση του ενδεχόμενου διεύρυνσης της ως τα βάθη της Ασίας, ενώ η επίλυση οικονομικών ζητημάτων και η κατοχύρωση της ενεργειακής της ασφάλειας κατέχει προτεραιότητα στις επιλογές της, καθώς μόνο σε οικονομικό επίπεδο η ΕΕ έχει επιτύχει την ολοκλήρωσή της. Πάρα ταύτα, η ομαλή συνεργασία είναι επικερδής για αμφότερες πλευρές, καθώς αφενός διασφαλίζει στην Ευρώπη ενέργεια και έναν ειρηνικό γείτονα και αφετέρου, ικανοποιεί γεωστρατηγικούς στόχους της Ρωσίας με αποκορύφωμα την έμμεση αλλά σαφή πολιτική νομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος της Ρωσίας από τον ισχυρό θεσμό οργάνωσης των κρατών της Ευρώπης. Το Νοέμβριο του 2003 ο Πρόεδρος Πούτιν παρατήρησε:

⁸⁷⁵ Βλέπε: Dmitri Trenin, "Russia Redefines Itself and Its Relations with the West", *The Washington Quarterly*, Spring 2007, Vol.30, No.2:95-105.

⁸⁷⁶ James Hughes (2006), σελ. 1.

«Για εμάς, η Ευρώπη είναι ο μεγαλύτερος εμπορικός και οικονομικός εταίρος [αλλά] και ο φυσικός, ο πιο σημαντικός εταίρος, συμπεριλαμβανομένης και της πολιτικής σφαίρας. Η Ρωσία, εξάλλου, δεν βρίσκεται στην αμερικανική ήπειρο, αλλά στην Ευρώπη.»⁸⁷⁷

Η Ρωσία ανήκει στις παλαιές χώρες της Ευρώπης, αλλά σε αντίθεση με τα υπόλοιπα, ακόμα και νεότερα ευρωπαϊκά κράτη, αρνείται την ολοκλήρωση της σύγκλισης των αξιών τους. Όπως παρατηρεί ο Dmitrii Trenin δεν πρόκειται για ιδεολογική, αλλά για ιστορική διαφορά αξιών, καθώς οι :

«ρωσικές ελίτ άφησαν τον 20^ο αιώνα πίσω τους για να επιστρέψουν στον 19^ο αι. Η καλύτερη, αν και αντιεπισημονική, σύγκριση για τη σημερινή Ρωσία είναι αυτή με τη Ρωσία των τελευταίων Τσάρων. Πολλά παλιά προβλήματα εξακολουθούν να υφίστανται, όπως η αδιαίρετη εξουσία χωρίς ευθύνες, η υπέρμετρα ισχυρή, συχνά διεφθαρμένη και αναποτελεσματική γραφειοκρατία και η αδύναμη κοινωνία των πολιτών. Όλα αυτά σήμερα έρχονται σε σύγκρουση με τις θετικές εξελίξεις της Ρωσίας στον καπιταλισμό και στη διαφάνεια.»⁸⁷⁸

Πάρα τούτα καμία από τις δυο πλευρές, ούτε η Ρωσία ούτε η ΕΕ, δεν πρόκειται να εγκαταλείψει την προσπάθεια της ανανέωσης της PCA. Με την οικονομική κρίση του φθινοπώρου του 2008, αλλά και εξαιτίας της αυξανόμενης οικονομικής αλληλεξάρτησης καταδεικνύεται ως απαραίτητη, τουλάχιστον, η ρύθμιση των μεταξύ τους ενεργειακών σχέσεων, αφού αυτές δεν προβλέπονται από την προαναφερόμενη συνθήκη, αλλά αποτελεί το σημαντικότερο ζήτημα της ατζέντας της ΕΕ, σήμερα.⁸⁷⁹ Από την άλλη, η Ρωσία δεν φαίνεται να εκδηλώνει πρόθεση αλλαγής τακτικής και πολιτικής σε σχέση με την ΕΕ. Χωρίς να ανταποκρίνεται στο κάλεσμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης -καθώς προτρέπει να εγκαταλείψει το αξιακό της σύστημα και ό,τι αυτό συνεπάγεται- αποπειράται τη μέγιστη δυνατή προσέγγιση με την Ευρώπη, αναγνωρίζοντας μέσα σε

⁸⁷⁷ Βλέπε: Dov Lynch, "Russia's Strategic Partnership with Europe", *The Washington Quarterly*, Vol. 27, No.2 2004: 99.

⁸⁷⁸ Dmitrii Trenin, "Russia, the EU and the Common Neighbourhood", *Centre for European Reform Essays*, September 2005.

⁸⁷⁹ "New PCA to focus on energy", *RIA NOVOSTI*, 17/11/2008.

αυτή την σχέση όχι μόνο τη διευθέτηση αναγκαίων μεταξύ τους συναλλαγών, αλλά και την απόκτηση της απαραίτητης πολιτικής της νομιμοποίησης.

2.4. Ρωσία και NATO

Η σχέση Ρωσίας–NATO αποτυπώνει σε συμβολικό, αλλά και σε ουσιαστικό επίπεδο τις επαναστατικές μεταβολές που επήλθαν στον μετα-ψυχροπολεμικό κόσμο και που αφορούν όχι μόνο στην ιδεολογική και στην πολιτική διάσταση της παγκόσμιας κυριαρχίας, ανταγωνισμού, σύγκρουσης ή και συνεργασίας, αλλά επικεντρώνονται κυρίως στον τομέα της ασφάλειας, ο οποίος αποτελούσε την αιχμή του δόρατος της διπολικής αντιπαράθεσης. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης ολοκληρώθηκε μόνο μετά την πτώση του αυτοκρατορικού παγκόσμιου συστήματος ασφάλειας, που οικοδομήθηκε από τη Μόσχα στο διάστημα 1950-1991. Η Ρωσική Ομοσπονδία, όπως ανέτειλε το 1991, επιχείρησε ευθύς αμέσως μετά την ίδρυσή της την ενδυνάμωση και την εμπέδωση των σχέσεών της με το NATO, συμμετέχοντας στο Συμβούλιο ΒορειοΑτλαντικής Συνεργασίας.⁸⁸⁰ Η γεωπολιτική θέση της Ρωσίας εξακολουθούσε να της προσδίδει θέση ιδιαίτερης σημασίας στην οργάνωση ενός νέου διεθνούς συστήματος ασφάλειας, στο οποίο, τελικά, όμως, θα κυριαρχούσαν οι ΗΠΑ, τουλάχιστον μέχρι τη δεύτερη θητεία του Προέδρου Μπους του νεότερου.

Η στρατιωτική παρουσία και η διεύρυνση του NATO προς Ανατολάς συνδέεται με τη γεωπολιτική και γεωοικονομική σπουδαιότητα του γεωγραφικού χώρου, καθώς και με τον νέο ρόλο που η Συμμαχία επιδίωξε να διαδραματίσει στις διεθνείς εξελίξεις. Όλα αυτά, ήταν δύσκολο κανείς να τα προβλέψει με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, που όμως, αποτέλεσε την απαρχή απροσδόκητων και απρόβλεπτων ραγδαίων εξελίξεων που έκτοτε κυριαρχούν στη διεθνή πολιτική, την επηρεάζουν σχεδόν καθοριστικά και οδηγούν το ίδιο το διεθνές σύστημα «σε οιονεί μετάβαση». Μετά την πτώση του κομμουνισμού για πολλούς και ιδιαίτερα για τη Ρωσία, η διάλυση του NATO φάνταζε τόσο φυσιολογική,⁸⁸¹ όσο και αυτή του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Άλλωστε οι

⁸⁸⁰ Το North Atlantic Cooperation Council μετονομάστηκε σε Euro-Atlantic Partnership Council τον 1997.

⁸⁸¹ Με το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης, οι επιστήμονες και αναλυτές που δήλωναν απαισιόδοξοι για το μέλλον της Συμμαχίας ανήκαν κατά κύριο λόγο στον κύκλο της ρεαλιστικής σχολής σκέψης, ενώ αισιοδοξία διάχρε η συλλογιστική των νεοφιλελεύθερων. Βλέπε αντίστοιχα: Stephen Walt, “Why Alliances

καθησυχαστικές επίσημες δυτικές διαβεβαιώσεις από την εποχή του Γκορμπατσόφ, κάτι τέτοιο υποδήλωναν και ουσιαστικά, υπόσχονταν. Εντούτοις, η Συμμαχία όχι μόνο δεν ακολούθησε το παράδειγμα της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά πέρασε και από δυο επόμενες διαφορετικές φάσεις μετάβασης, εκ των οποίων η τελευταία εξακολουθεί να εξελίσσεται. Κομβικό σημείο και τέλος της πρώτης φάσης της μεταψυχροπολεμικής εξέλιξης του NATO ήταν η 11^η Σεπτεμβρίου,⁸⁸² που αποτέλεσε το έμπρακτο παράδειγμα, το οποίο πέντε χρόνια αργότερα ώθησε τον Γ.Γ. Jaap de Hoop Scheffer να υποστηρίξει ότι:

«Η παθητική, αντιδραστική προσέγγιση... είναι εντελώς ανεπαρκής σήμερα. Είτε αντιμετωπίζουμε τις προκλήσεις της ασφάλειάς μας όπου και όταν αναδύονται, ή θα καταλήξουν στην πόρτα μας.»⁸⁸³

Με βάση αυτό το σκεπτικό αναπτύχθηκε το NATO, έστω και αν η συγκεκριμένη λογική συνεπάγεται παραβίαση του διεθνούς δικαίου κατά τη δεδηλωμένη ρωσική άποψη, και εφαρμογή ενδεχομένως προληπτικού πολέμου, θεμελιωμένου σε πολιτικά κριτήρια και όχι σε απτά στοιχεία πραγματικής απειλής.

2.4.1. Η αναπροσαρμογή της λειτουργίας του NATO μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης.

Επί Γέλτσιν, το NATO βρισκόταν στο επίκεντρο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Αφενός αποτελούσε απομεινάρι -απροσδιόριστης ακόμα αξίας και χρησιμότητας- της ψυχροπολεμικής εποχής και αφετέρου εξελισσόταν στον ισχυρότερο μεταψυχροπολεμικό Οργανισμό. Ο συνδυασμός αυτών των χαρακτηριστικών στοιχείων του NATO,

endure or collapse”, *Survival*, Vol 39, No. 1, Spring 1997: 156-79. Helga Haftendorn et al. (eds.) *Imperfect Unions: Security Institutions over Time and Space*. Oxford: Oxford University Press, 1999.

⁸⁸² Rad Van Der Akken & Michael Ruhre, “Putting NATO’s Riga Summit in Context”, *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2007.

⁸⁸³ Jaap de Hoop Scheffer, 3/11/2005, <http://www.nato.int/docu/speech/2005/s051103b.htm>

προκάλεσε την αμφιθυμική στάση της Ρωσίας, που έβλεπε χώρες τις οποίες θεωρούσε μέρος της δικής της σφαίρας επιρροής να επιδιώκουν θέση στο NATO και από την άλλη, θέλοντας να διατηρήσει το κύρος Μεγάλης Δύναμης να θεωρεί απόδειξη ισχύος τη δική της συνεργασία με το Οργανισμό, και κατά συνέπεια να επιδιώκει τη διατήρηση καλών σχέσεων, ακόμα και όταν δε γίνονταν σεβαστά αιτήματα και δικαιώματα της εξωτερικής της πολιτικής, από αυτόν.⁸⁸⁴

Σύμφωνα με την Στρατηγική Αντίληψη⁸⁸⁵ του NATO (1991), αποτελεί προτεραιότητα η προστασία της εδαφικής ακεραιότητας και της πολιτικής ανεξαρτησίας των κρατών-μελών, η οποία θα διασφαλίζεται με την πραγματοποίηση στρατιωτικών επιχειρήσεων και τη διαχείριση κρίσεων, αλλά και τη διάδοση της δημοκρατίας.⁸⁸⁶ Η νέα Αντίληψη διαχώρισε το στίγμα της Συμμαχίας από αυτό της ψυχροπολεμικής περιόδου όταν «*το NATO ήταν άχρηστο εάν δεν κατόρθωνε να αποτρέψει άλλο πόλεμο, [καθώς οι Ευρωπαίοι] δεν ενδιαφέρονταν να πολεμήσουν. Πίστευαν ότι για την Ευρώπη έστω και ένας συμβατικός πόλεμος θα ήταν τόσο βλαβερός όσο και ένας πυρηνικός*».⁸⁸⁷ Το μετα-ψυχροπολεμικό NATO σύντομα ενεπλάκη σε επιχειρήσεις στα Βαλκάνια, χωρίς όμως, να προχωρεί στην τεκμηρίωση της βεβαιότητας του για τον «κίνδυνο» που απειλούσε τα μέλη του και κατά συνέπεια το κατ' επείγον και την αναγκαιότητα της στρατιωτικής του επέμβασης, γεγονός που έκανε αφενός ακόμα περισσότερο διακριτή τη διαφορά της δράσης του, από αυτή για την οποία αρχικά δημιουργήθηκε και αφετέρου, επιτακτική την ανάγκη της επαναδιατύπωσης της Στρατηγικής Αντίληψης του 1991, που δήλωνε ότι:

*«Η Συμμαχία έχει καθαρά αμυντικό σκοπό: ποτέ τα όπλα της δεν θα χρησιμοποιηθούν παρά μόνο σε αυτοάμυνα...»*⁸⁸⁸

⁸⁸⁴ Το 1999 η Ρωσική Ομοσπονδία ανέστειλε τη συμμετοχή της στο PJC για ολιγόμηνο διάστημα, εξαιτίας της επίθεσης του NATO στη Σερβία (περιοχή Κοσσυφοπεδίου).

⁸⁸⁵ North Atlantic Council, Strategic Concept, 8 November, 1991.

⁸⁸⁶ Dan Reiter, "Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy", *International Security*, Vol. 25, No. 4, Spring 2001: 43.

⁸⁸⁷ Denis Healey, *The Time of My Life*. London: Michael Joseph, 1989: 308.

⁸⁸⁸ North Atlantic Council, Strategic Concept, 7 Nov. 1991, § 36.

Το NATO δήλωσε ήδη από τα μέσα του 1992 την πρόθεσή του να συμμετέχει σε ειρηνευτικές δραστηριότητες υπό την αιγίδα της τότε ΔΑΣΕ στην πρώην Γιουγκοσλαβία,⁸⁸⁹ ενώ το Δεκέμβριο της ίδιας χρονιάς πήρε μέρος σε ειρηνευτικές αποστολές των Ηνωμένων Εθνών.⁸⁹⁰ Η απόφαση του NATO να λειτουργήσει και να δράσει υπό την αιγίδα άλλου Οργανισμού καταδεικνύει την ένταση της προσπάθειας προσδιορισμού της μετα-ψυχροπολεμικής του ταυτότητας και χρησιμότητας, δηλαδή του νέου του ενεργού ρόλου στο διεθνές περιβάλλον. Κατά τα φαινόμενα, η παρουσία των σημαντικότερων Δυτικών Οργανισμών στο γεωγραφικό χώρο της πρώην Γιουγκοσλαβίας για την επίλυση των εδαφικών διαφορών που προέκυψαν δεν έφερε τα προσδοκώμενα ειρηνικά αποτελέσματα. Οδεύοντας προς τα μέσα της δεκαετίας του 1990 η κλιμάκωση των εντάσεων στα Βαλκάνια αποδόθηκε στην αναποτελεσματικότητα των παρευρισκόμενων Οργανισμών, όπως και της ανεπαρκούς προσφοράς του NATO.

Μετά από αντιπαράθεση αντικρουόμενων απόψεων για το νέο ρόλο του NATO, σταδιακά επικράτησε η αντίληψη ότι το NATO έπρεπε να υφίσταται ως Οργανισμός Ασφάλειας, δραστηριοποιούμενος και «εκτός περιοχής», δηλαδή πέρα από τα σύνορα των κρατών-μελών του ή του παραδοσιακού χώρου δράσης του, προκειμένου να είναι αποτελεσματικός. Η ευκαιρία να αποδείξει το NATO ότι ήταν αναγκαία και απαραίτητη η ανάληψη εκ μέρους του ενός κρίσιμου νέου ρόλου, καθώς και η πεποίθηση ότι τα Ηνωμένα Έθνη ήταν ανίκανα να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις των καιρών, δεν άργησε να έλθει. Όταν οι Σερβο-Βόσνιοι αφήκησαν την επιτηρούμενη από το NATO εναέρια ζώνη αποκλεισμού –υπό την αιγίδα της UNPROFOR (Δύναμη Προστασίας των Ηνωμένων Εθνών)- το NATO κατέρριψε τέσσερα Σερβο-Βόσνια αεροσκάφη (28 Φεβρουαρίου 1994). Αυτή ήταν η πρώτη στρατιωτική επίθεση του NATO εκτός παραδοσιακής συμβατικής περιοχής με θανατηφόρα αποτελέσματα και παρουσιάστηκε ως αν επιβεβαιώνει την αξιοπιστία και τη χρησιμότητα της Ευρω-Ατλαντικής Συμμαχίας.

⁸⁸⁹ North Atlantic Council communiqué, 4 June 1992.

⁸⁹⁰ North Atlantic Council communiqué, 17 December 1992.

Η αποτυχία της ειρηνευτικής αποστολής του ΟΗΕ στη Σομαλία (1993), σε συνδυασμό με τη σφαγή της Srebrenica (μέσα Ιουλίου 1995), την αιχμαλωσία στρατευμάτων της UNPROFOR από Σερβο-Βόσνιους (Μάιος 1995), καθώς και τη ρίψη σέρβικου όλμου στο Σεράγιεβο με τραυματίες δεκάδες πολίτες (28 Αυγούστου 1995) οδήγησαν στην απόφαση του NATO να αναλάβει τα ηνία των εξελίξεων στην πρώην Γιουγκοσλαβία, αφού ο ΟΗΕ αποδείχθηκε δύσκαμπτος, ανήμπορος και στρατιωτικά αναποτελεσματικός, καθώς δεν κατόρθωσε να αποτρέψει χιλιάδες θανάτους. Η NATOϊκή επιχείρηση *Deliberate Force* (εναέρια επιχείρηση που διήρκεσε από τις 30 Αυγούστου-12 Σεπτεμβρίου 1995) έφερε τον πόλεμο της Βοσνίας στο τέλος του, ενώ οι Σερβο-Βόσνιοι ηττήθηκαν και αναγκάστηκαν σε αποδοχή της Συμφωνίας *Dayton*.

Η επιχείρηση αυτή ήταν κρίσιμη και οριακής σημασίας για τη διεθνή πολιτική και τις μετέπειτα εξελίξεις στις διεθνείς σχέσεις, αφού σήμανε την πρακτική αναθεώρηση της τακτικής, που εφαρμοζόταν από το 1993 και απαιτούσε την έγκριση για τη στρατιωτική δράση του NATO σε περιοχή εκτός των συνόρων του, τόσο από τους αξιωματούχους του NATO, όσο και του ΟΗΕ. Επιπλέον, αυτή ήταν η αρχή για τη διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων εκ μέρους του NATO για την επίτευξη στόχων που δεν ανήκουν στο Άρθρο 5, δηλαδή δεν αφορούν στη συλλογική άμυνα της Συμμαχίας.

Η Ρωσία σύντομα ξεπέρασε τις αρχικές της επιφυλάξεις και έλαβε συμμετοχή στη NATOϊκή ειρηνευτική αποστολή που πραγματοποιήθηκε στην Βοσνία-Ερζεγοβίνη για την εφαρμογή της Ειρηνευτικής Συμφωνίας του *Dayton*, στο πλαίσιο της PfP (επίσημη συμμετοχή της Ρωσίας από τα μέσα του 1994). Ωστόσο, το συγκεκριμένο πλαίσιο συνεργασίας NATO-Ρωσίας έμεινε γνωστό ως «χωρίς βέτο, χωρίς εκπλήξεις» που σήμαινε ότι η Ρωσία δε θα είχε δικαίωμα αρνησικυρίας στις αποφάσεις με αντάλλαγμα την ενημέρωσή της επί των θεμάτων που απασχολούν το NATO, ιδιαίτερα όσον αφορά τη διεύρυνση της Συμμαχίας.⁸⁹¹

⁸⁹¹ Martin Smith and Graham Timmins, "Russia, the European Union and NATO: Strategic Partnership in a Changing Europe?" Paper for Annual Meeting of the American Political Science Association, August 28-August 31, 2003: 15

Παρά τις διαβεβαιώσεις που απέκλειαν τη διεύρυνση του NATO σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης⁸⁹² την επόμενη χρονιά ο Ρώσος Υπουργός Εξωτερικών Εβγκένι Πριμακόφ τόνισε στη Συνάντηση του Βερολίνου (1 Ιουνίου 1996) ότι η Ρωσία δεν αντιστρατεύεται το ενδεχόμενο της διεύρυνσης, αρκεί οι στρατιωτικές δομές της (NATOϊκής διεύρυνσης) να μην επηρεάζουν τα ρωσικά συμφέροντα ως προς τη γεωγραφική τους ανάπτυξη.⁸⁹³ Τελικά, το moratorium της νατοϊκής διεύρυνσης έληξε το καλοκαίρι του 1997, όταν στη Διάσκεψη του NATO εκλήθησαν τρεις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης σε διαπραγματεύσεις εισδοχής. Στο μεταξύ διασφαλίσθηκε το αντάλλαγμα της Ρωσίας με την επισημοποίηση της σχέσης NATO-Ρωσίας, με την υπογραφή της «Ιδρυτικής Πράξης Αμοιβαίων Σχέσεων, Συνεργασίας και Ασφάλειας μεταξύ NATO και Ρωσικής Ομοσπονδίας»⁸⁹⁴ τον Μάιο του 1997, στο Παρίσι. Ανάμεσα σε άλλα, η Ιδρυτική Πράξη προέβλεπε τη δημιουργία μηχανισμού συνεργασίας των δυο μερών, δηλαδή το Permanent Joint Council. Ωστόσο, τα μέλη του NATO εξακολουθούσαν να έχουν δικαίωμα επιλογής των θεμάτων προς συζήτηση, με αποτέλεσμα τα «ευαίσθητα» σε διαφωνίες ζητήματα να παραμένουν εκτός συζήτησης, με τη Ρωσία.

Η διάψευση των ρωσικών προσδοκιών που καλλιέργησαν οι NATOϊκές υποσχέσεις, έλαβε χώρα το έτος 1999 με την ιδιαίτερα ταπεινωτική και προσβλητική για τη Ρωσία, αεροπορική επίθεση του NATO στην Σερβία στα τέλη Μαρτίου, όχι μόνο επειδή αδιαφορούσε παντελώς για τα ρωσικά συμφέροντα, αλλά και επειδή δεν αποφασίσθηκε στο πλαίσιο των διαδικασιών λήψης αποφάσεων του Ο.Η.Ε. Άλλωστε, στο πρώτο μέρος της Ιδρυτικής Πράξης γινόταν σαφές ότι τόσο το NATO, όσο και η Ρωσία έπρεπε έμπρακτα να σέβονται «την πρωταρχική ευθύνη του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας».

Στην ουσία η Επιχείρηση *Deliberate Force* αποτέλεσε το προλούδιο της ευρύτερης μονομερούς εμπλοκής του NATO στα Βαλκάνια, που κορυφώθηκε με την εκστρατεία

⁸⁹² Το ίδιο, σελ. 14.

⁸⁹³ Yoko Iwama, *Western Europe and the Future in NATO*.

<http://srch.slav.hokudai.ac.jp/sympo/96summer/iwama.pdf>

⁸⁹⁴ Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation, <http://www.nato.int/docu/basicxt/fndact-a.htm>

κατά των Σέρβων με τη δικαιολογία της «εθνοκάθαρσης» που διέπραξαν εναντίον των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου. Η Αλβανία από τον Μάρτιο του 1998 (όταν πήρε μέρος στο θεσμό «Συνεργασία για την Ειρήνη») ζητούσε την επέμβαση της Συμμαχίας στο Κοσσυφοπέδιο, αλλά μόλις τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς το Συμβούλιο της Ευρω-Ατλαντικής Συμμαχίας ενέκρινε αεροπορικές επιθέσεις στη Σερβία, προκειμένου η τελευταία να ανακαλέσει τις δυνάμεις της από το Κοσσυφοπέδιο και να επιτρέψει την επιστροφή των αλβανών προσφύγων και εκτοπισθέντων. Με την άρνηση του Προέδρου Μιλόσεβιτς να συμμορφωθεί με τις αξιώσεις του NATO, προέκυψε η ολέθρια Επιχείρηση *Allied Force*, που διήρκεσε μέχρι την 10^η Ιουνίου 1999, με τη δικαιολογία της ανθρωπιστικής επέμβασης. Το γεγονός ότι η επίθεση πραγματοποιήθηκε χωρίς την επί τούτου νομιμοποίηση της και επικύρωσή της από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, αλλά και το ότι δεν υπήρχε λόγος αυτοάμυνας δεν επέτρεψε σύμπνοια στην αιτιολόγηση της χρησιμοποίησης των NATOϊκών Δυνάμεων. Προσπάθεια δικαιολόγησής της έγινε με το Ψήφισμα 1199 των Ηνωμένων Εθνών της 23^{ης} Σεπτεμβρίου 1998, που όμως δεν παρείχε άδεια στρατιωτικής ή ανθρωπιστικής επέμβασης στο Κόσοβο. Μετά την επίθεση πραγματοποιήθηκε η εγκατάσταση NATOϊκής Δύναμης Κοσσυφοπεδίου (*KFOR*) με στόχο τη διατήρηση της ειρήνης.

Μετά από όλα αυτά ο Αντιπρόεδρος της Επιτροπής Αμυντικών Υποθέσεων της Δούμα, Αλεξσέι Αρμπάτοφ, κατέληξε ότι στη διεθνή αρένα «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα» και τελικά, παρά τις όποιες διεθνείς προσπάθειες για τη συγκρότηση ενός ευρέως αποδεκτού συστήματος διεθνούς ασφάλειας, οι δυτικές αποφάσεις και πράξεις «αναβίωσαν στερεότυπα του Ψυχρού Πολέμου».⁸⁹⁵ Καθώς η επέμβαση των NATOϊκών δυνάμεων στο Κόσοβο δεν προβλεπόταν από το άρθρο 5 του Καταστατικού της Συμμαχίας δημοσιοποιήθηκε εν τοις πράγμασι, η αναθεώρηση της Στρατηγικής Αντίληψης του NATO και του Στρατηγικού του Δόγματος. Παράλληλα, οι σχέσεις Ρωσίας-NATO ψυχράθηκαν –αν και όχι για πολύ– καταδεικνύοντας τις αδυναμίες της συνεργασίας τους, η οποία λειτουργούσε από το 1997 στο θεσμικό πλαίσιο του Μόνιμου Κοινού

⁸⁹⁵ Alexei G. Arbatov, 'The Transformation of Russian Military Doctrine: Lessons Learned from Kosovo and Chechnya'. *Marshall Center Paper #2*, Autumn 2000.

Συμβουλίου (*PJC*), ενός *forum* διαλόγου και ανταλλαγής απόψεων, αλλά τίποτα περισσότερο.

Για τη Ρωσία το γεγονός ότι το NATO βομβάρδισε ένα κράτος που δεν απείλησε άμεσα κράτος-μέλος του, ενώ αυτό βρίσκεται αρκετά κοντά στα σύνορά της⁸⁹⁶ και ανήκει στο «ζωτικό χώρο» της, λόγω των παραδοσιακά στενών πολιτικών σχέσεων τους, επρόκειτο για εξελίξεις που τη συγκλόνισαν και την οδήγησαν στην αναθεώρηση της Ρωσικής Αντίληψης Εθνικής Ασφάλειας (υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας τον Ιανουάριο 2000) και του Ρωσικού Στρατιωτικού Δόγματος (επικυρώθηκε από το Συμβούλιο Ασφαλείας τον Απρίλιο 2000). Με την αναθεώρηση δόθηκε πλέον έμφαση - ανάμεσα σε άλλα- στην πυρηνική αποτροπή και στα πυρηνικά αντίποινα. Κυριάρχησε εν προκειμένω, στη ρωσική σκέψη η αντίληψη «*σήμερα η Γιουγκοσλαβία, αύριο η Ρωσία*».⁸⁹⁷

Επιπλέον, το προηγούμενο της στρατιωτικής επέμβασης του NATO απελευθέρωσε την Μόσχα από τους ενδοιασμούς της για τον τρόπο αντιμετώπισης ενός δικού της εσωτερικού προβλήματος. Στα τέλη Νοεμβρίου του 1999, ο Πούτιν απέδωσε την εκρηκτική κατάσταση στην περιοχή του Καυκάσου σε σχέδιο που μεθοδεύεται από διεθνείς ισλαμικές δυνάμεις, οι οποίες αποβλέπουν στην ενεργοποίηση της μεθόδου «ντόμινο» στην περίπτωση της Ρωσικής Ομοσπονδίας⁸⁹⁸. Με αυτό τον τρόπο, ουσιαστικά, προσδιορίστηκε πολιτικά η επέμβαση στην Τσετσενία το 1999, ως πόλεμος κατά της τρομοκρατίας, αφού η Ρωσία ξεπέρασε το «*ταμπού της στρατιωτικής επέμβασης*»⁸⁹⁹ και παρουσίασε την εσωτερική «αντιτρομοκρατική επιχείρηση», ως απαραίτητη και πολιτικά νομιμοποιημένη για την προστασία της ρωσικής κυριαρχίας και των διαδικασιών του ρωσικού εκδημοκρατισμού

⁸⁹⁶ Ας σημειωθεί ότι ο Γενικός Γραμματέας του NATO, Javier Solana, τον Σεπτέμβριο του 1998 δήλωσε ότι τόσο τα Βαλκάνια, όσο και ο Καυκάσος είναι δυο περιοχές πολυτάραχες από τις οποίες το NATO «δεν μπορεί να μείνει αμέτοχο».

⁸⁹⁷ Ευρέως διαδεδομένη έκφραση της εποχής, στη Ρωσία.

⁸⁹⁸ Stephen J. Blank, 'Threats to Russian Security: The View from Moscow', *Strategic Studies Institute*, July 2000.

⁸⁹⁹ Alexei G. Arbatov (2000).

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι το NATO όχι μόνο δεν διαλύθηκε αλλά προσαρμόστηκε στις διεθνείς εξελίξεις και ενισχύθηκε αναδιαμορφώνοντας τους λόγους και στόχους ύπαρξής του. Η συνέχιση της λειτουργίας του με νέες αρμοδιότητες, ρόλους και όρους δράσης, αλλά πολύ περισσότερο η ίδια η πρώτη διεύρυνσή του, που συμπεριέλαβε την Πολωνία, την Τσεχία και Ουγγαρία, αποτέλεσαν βαρύτατο πλήγμα στην εξωτερική πολιτική και περηφάνια της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Για τις πρώην κομμουνιστικές χώρες της Κεντρο-Ανατολικής Ευρώπης, όπως και για τη Ρωσία, η «επάνοδος στην Ευρώπη» ήταν πρωταρχικής σημασίας μέλημα τους και αποσκοπούσε όχι μόνο στην ενίσχυση της ασφάλειά τους, αλλά και στην κοινωνικοοικονομική και πολιτική ενσωμάτωσή τους στο Ευρωπαϊκό και Δυτικό Σύστημα Οργάνωσης. Εντούτοις, η Ρωσική ιδιαιτερότητα συνίστατο, όχι μόνο στην καχυποψία που υπήρχε αμοιβαία έναντι του Δυτικού Κόσμου, αλλά και στις επιφυλάξεις της ως προς το κατεύθυνση και το εύρος της διεύρυνσης του NATO και της δυνητικής απώλειας της επιρροής της στο «Εγγύς Εξωτερικό».⁹⁰⁰

Η Ρωσική Ομοσπονδία, στις αρχές της δεκαετίας του '90, πίστευε ότι «*η συνεισφορά της είναι μοναδική και σημαντική, αντίστοιχη με το βάρος και την ευθύνη μιας μεγάλης Ευρωπαϊκής, Διεθνούς και Πυρηνικής Δύναμης*»⁹⁰¹ και για αυτό αντιμετώπιζε διλήμματα αναφορικά με τη στάση, που έπρεπε να υιοθετήσει απέναντι στο NATO. Θεωρούσε ότι η γνώμη της ήταν τόσο σημαντική ώστε το NATO θα έπρεπε να την λαμβάνει υπόψη του και να δείχνει τον ανάλογο σεβασμό στα εθνικά της συμφέροντα. Το 1994 η Ρωσία έκρινε ότι η διακήρυξη της Συνεργασίας για την Ειρήνη θα δέσμευε αμφότερες πλευρές στην τήρηση συμφωνιών -έτσι ώστε να μην είναι επιτρεπτή η παραβίασή τους- και των υποσχέσεων του NATO –που ξεκίνησαν να δίνονται από εποχής Γκορμπατσόφ- να μην μεταφερθούν συμμαχικά στρατεύματα και να μην δημιουργηθούν νατοϊκές υποδομές σε περιοχές της Ανατολικής Ευρώπης, απ' όπου θα είχε αποσυρθεί η ρωσική στρατιωτική παρουσία.

⁹⁰⁰ Με τον όρο «Εγγύς Εξωτερικό» αποδίδει η μετασοβιετική Εξωτερική Πολιτική το «ζωτικό της χώρα», που βρίσκεται στα εξωτερικά όρια της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και τα σύνορα των χωρών που την συναποτελούσαν.

⁹⁰¹ Περίληψη συζητήσεων του Κόζιρεφ, 22 Ιουνίου 1994. *NATO Review*, Vol.42, No 4 (August 1994).

Σε σχέση με την τελευταία πράξη του δράματος της πρώην Σοβιετικής Ένωσης όπου σύμφωνα με τους διάλογους που μας μεταφέρει στο βιβλίο του ο Εβγκένι Πριμακόφ⁹⁰² ανάμεσα στον Γκορμπατσόφ και ηγέτες της Ευρώπης όπως Χέλμουτ Κολ, Τζον Μαϊντζορ και Φρανσουά Μιτεράν, καθώς και τους Υπουργούς Εξωτερικών Τζωρτζ Μπέγκερ (ΗΠΑ) και Ντάγκλας Χερντ (Ηνωμένο Βασίλειο) τα συμφωνηθέντα μεταξύ των μερών για τη δομή του μετα-ψυχροπολεμικού κόσμου ουδόλως τηρήθηκαν από τη Δύση. Η ηγεσία της Δύσης στο σύνολό της είχε υποσχεθεί - προεξαρχούσης της Ομοσπονδιακής Γερμανίας, η οποία φλεγόταν στην ιδέα της επανένωσης- ότι αφενός μεν καμία χώρα του πρώην Ανατολικού Συνασπισμού συμπεριλαμβανομένων χωρών της Κεντρικής Ευρώπης και της Βαλτικής δεν επρόκειτο ποτέ να ενταχθεί στο NATO, και αφετέρου ότι θα επιτρεπόταν στη Γερμανία να ενοποιηθεί, υλοποιώντας το σχέδιο των αρχών της δεκαετίας του '50, στο οποίο είχε συναινέσει ο Στάλιν. Η ιδέα αφορούσε στην μετατροπή της ενωμένης Γερμανίας σε αφοπλισμένη και ουδέτερη από πλευράς συμμετοχής σε στρατιωτικούς Οργανισμούς, ζώνη με την υιοθέτηση καθεστώτος ανάλογου της μεταπολεμικής Αυστρίας. Η ιστορία, όμως, κατέδειξε ότι τίποτα από τα προαναφερόμενα δεν τηρήθηκε και τελικά η σχέση NATO-Ρωσίας περιήλθε σε ολιγόμηνη κρίση το 1999.

Η προσπάθεια κινητοποίησης του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών κατά του NATO κατέληξε στην απομόνωση της Ρωσίας.⁹⁰³ Η κρίση τερματίστηκε με την υπογραφή της Συμφωνίας του Ελσίνκι και την πρόβλεψη συμμετοχής ρωσικών στρατευμάτων στην ειρηνευτική αποστολή του NATO (KFOR) στο Κόσοβο. Η διεύρυνση του NATO το 1999, καθώς και η δηλωμένη πρόθεση και άλλων πρώην-κομμουνιστικών κρατών να συμμετέχουν σε επόμενη διεύρυνση του NATO δημιούργησαν επιπλέον ένταση στη Ρωσία, η οποία όμως σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσε να αποστασιοποιηθεί και να απομονωθεί από την Ευρώπη. Εντούτοις, ακόμα και πριν από την κρίση που προκάλεσε η στρατιωτική επέμβαση στο Κόσοβο, Ρώσοι αναλυτές θεωρούσαν τις ασκήσεις του NATO (βλ. *NATO's Cooperative Partner '98*) «ως μια σημαντική απειλή για τη ρωσική ασφάλεια». Με βάση αυτή τη λογική

⁹⁰² Εβγκένι Πριμακόφ, *Η Άγνωστη Ρωσία*. Κούριερ Εκδοτική, Αθήνα: 2002: 179-185.

⁹⁰³ Dov Lynch, "Russia Faces Europe", *Institute for Security Studies, Chaillot Papers*, No.60, May 2003: 33.

μπούκοτάρισαν το πρόγραμμα ναυτικών ασκήσεων στη Μαύρη θάλασσα (*Sea Breeze* '97), επειδή η συνδρομή της Ουκρανίας στην αντιμετώπιση επαναστατών κρίθηκε ως ένα ιδιαίτερα προκλητικό επιχειρησιακό σενάριο.⁹⁰⁴

Εν τέλει, κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης εξέλιξης της Ευρω-ατλαντικής Συμμαχίας, «ενώ η διαδικασία διεύρυνσης του NATO και ιδιαίτερα η νατοϊκή αεροπορική επίθεση στο Κοσσυφοπέδιο προκάλεσαν την έντονη κριτική της Ρωσίας, το NATO μπόρεσε να προβάλει τον εποικοδομητικό, πραγματικά ουσιώδη ρόλο του στην metamorphωση της μεταψυχροπολεμικής Ευρώπης και στην αποκατάσταση της ειρήνης στα Βαλκάνια»⁹⁰⁵ ακολουθώντας νέα πολιτική που συνεπαγόταν δημιουργία συνεργασιών και πραγμάτωση στρατιωτικών επεμβάσεων για τη διαχείριση κρίσεων, ακόμη και σε περιοχές εκτός των συνόρων των κρατών-μελών της, αλλά εντός της Ευρώπης.

2.4.2.Ο αντίκτυπος της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στο NATO και η εξέλιξη της σχέσης NATO-Ρωσίας.

Μετά την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου οι Η.Π.Α. οργάνωσαν την αντίδρασή τους στην νέα πρόκληση της ασφάλειά τους, που την ονόμασαν Επιχείρηση «Διαρκής Ελευθερία» (*Operation Enduring Freedom*). Το γεγονός ότι δεν ανατέθηκε στο NATO, ως Υπερατλαντικός Οργανισμός Ασφάλειας, η υλοποίηση αυτής της Επιχείρησης αποτέλεσε βαρύ πλήγμα για το κύρος, το γόητρο αλλά και τη χρησιμότητα του. Οι ΗΠΑ κήρυξαν πόλεμο και μετωπική επίθεση κατά της τρομοκρατίας, ως απάντηση στην απειλή της αμερικανικής κυριαρχίας από την Αλ Κάιντα, της οποίας το έργο συνέδραμε η κυβέρνηση Ταλιμπάν του Αφγανιστάν.

⁹⁰⁴ Richard Weitz, 'Managing an Unpredictable Moscow', *Parameters*, Winter 1999-2000: 72-85.

⁹⁰⁵ Rad Van Der Akken & Michael Ruhre (2007). (Οι δυο συγγραφείς ανήκουν στην Μονάδα Πολιτικού Σχεδιασμού του Γραφείου του Γ.Γ. του NATO).

Ωστόσο, δεν ήταν σύμφωνες όλες οι χώρες του NATO με τις τακτικές επιλογές των ΗΠΑ, που έγιναν στη συνέχεια. Προκειμένου, οι ΗΠΑ να αποφύγουν τις διαδικασίες συναίνεσης με άλλα κράτη, επέλεξαν την κατά κύριο λόγο ανεξάρτητη δράση τους εναντίον των απανταχού τρομοκρατών. Επεδίωξαν άμεσα αποτελέσματα με τη δική τους καταλυτική, ραγδαία και πολυεπίπεδη δράση, τροχοπέδη της οποίας θα αποτελούσε η οποιαδήποτε γραφειοκρατική διαδικασία έγκρισής της. Άλλωστε, οι ΗΠΑ θεωρούσαν ότι εξαιτίας της *de facto* ηγεμονικής θέσης τους στο μονοπολικό διεθνές σύστημα⁹⁰⁶ δεν είχαν άμεση ανάγκη από την ευρωπαϊκή στρατιωτική συνδρομή, ώστε να πετύχουν τους στόχους τους. Η όποια προσφορά βοήθειας θα συντελούσε νομιμοποιητικά, αλλά θα σπαταλούσε πολύτιμο χρόνο για τον συντονισμό της.

Αρχικά, η αντίδραση των ΗΠΑ κατά της τρομοκρατίας θεωρήθηκε δικαιολογημένη και αρκετά νομιμοποιημένη, αλλά στη συνέχεια οι εντυπώσεις που δημιουργήθηκαν από την αυτόνομη και επιθετική αμερικανική πολιτική κατά του «άξονα του κακού»⁹⁰⁷ συνέβαλαν στην επιβεβαίωση της επέκτασης του χάσματος ανάμεσα στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ.⁹⁰⁸ Το δίλημμα ασφάλειας της Συμμαχίας αναδύθηκε, καθώς ο φόβος της εμπλοκής ευρωπαϊκών κρατών στη σταυροφορία των ΗΠΑ εντάθηκε. Η ανανεωμένη ατζέντα της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ αποπροσανατόλιζε την αμερικανική προσοχή, αλλά και μείωνε αισθητά τη συνδρομή της από την επίλυση ζητημάτων που προέκυψαν στην περιφέρεια της Ευρώπης επί Προεδρίας Κλίντον, δηλαδή στα Βαλκάνια.⁹⁰⁹ Η ανήσυχη πολιτική των ΗΠΑ και η απορρέουσα αναστάτωση των ευρωπαϊκών κρατών ήταν αναμενόμενο να αντικατοπτρίζονται στη λειτουργία του NATO, που αρχικά παρακάμφθηκε από τα αμερικανικά σχέδια.⁹¹⁰

⁹⁰⁶ Theodor Winkler, "The Shifting Face of Violence", *World Policy*, Vol.25, No.3, Fall 2008: 29.

⁹⁰⁷ Για τον «άξονα του κακού» μίλησε ο Πρόεδρος Μπους ο Νεότερος την 29^η Ιανουαρίου 2002.

⁹⁰⁸ Βλέπε: J. Williams, *On Mars and Venus: Strategic Culture as an Intervening Variable in US and European Foreign Policy*. Lit, 2005.

⁹⁰⁹ Galia Press-Barnathan, "Managing the Hegemon: NATO under Unipolarity", *Security Studies*, Vol. 15, No. 2, April-June 2006: 298.

⁹¹⁰ Η ανάληψη της εποπτείας της ειρηνευτικής δύναμης ISAF (International Security Assistance Force) στο Αφγανιστάν τον Αύγουστο του 2003, αποτέλεσε την πρώτη αποστολή της Συμμαχίας εκτός των ευρωπαϊκών συνόρων. Η αδυναμία των ΗΠΑ για την οικοδόμηση της νέας κρατικής μηχανής στο Αφγανιστάν, συνέβαλε στην πολιτική προσέγγιση τους με τις χώρες της ευρωπαϊκής ηπείρου και το συντονισμό στο πλαίσιο του NATO της δημιουργημένης από το Συμβούλιο Ασφαλείας ISAF.

Το NATO διήλθε περίοδο σοβαρής κρίσης με την απόφαση των ΗΠΑ να επιτεθούν στο Ιράκ το 2003. Πέρα όμως, από τις οποίες αντιρρήσεις σχετικά με τον πόλεμο αυτό, διαμάχη ξέσπασε και με την επίκληση των ΗΠΑ για την προστασία της Τουρκίας εκ μέρους των υπολοίπων κρατών-μελών του NATO, από πιθανά αντίποινα.⁹¹¹ Σύμφωνα με το άρθρο 4 του Καταστατικού Χάρτη τα συμμαχικά κράτη πρέπει να συσπειρώνονται και να προσφέρουν την βοήθεια τους σε κάθε κράτος-μέλος που διατρέχει κίνδυνο επίθεσης. Όμως η Γαλλία, το Βέλγιο και η Γερμανία αρνήθηκαν σε ένα πρώτο στάδιο να επιτρέψουν τον έκτακτο εξοπλισμό της Τουρκίας με υπερσύγχρονα οπλικά συστήματα, προκειμένου να προετοιμαστεί για το ενδεχόμενο αντιτινών, καθώς δεν υπήρχαν στοιχεία και αποδείξεις τέτοιας απειλής. Οι ΗΠΑ ξεκινούσαν έναν προληπτικό πόλεμο εναντίον του Ιράκ, ο οποίος δεν βασιζόταν σε αποδείξεις απειλής αλλά επρόκειτο για πολιτική απόφαση, στην οποία κράτη-μέλη του NATO αρνούσαν να εμπλακούν. Αν και τελικά, μόνο η Γαλλία απείχε από την Επιτροπή Σχεδιασμού Άμυνας (DPC), οι εκδηλούμενες διαφωνίες κατέδειξαν το χάσμα απόψεων σε θεμελιώδη ζητήματα μεταξύ μελών-κρατών του NATO.⁹¹² Παρόμοιες αναστολές επικράτησαν ανάμεσα σε μέλη του NATO όταν μετά το πέρας του επίσημου πολέμου στο Ιράκ, ανατέθηκε η εκπαίδευση των Ιρακινών Σωμάτων Ασφαλείας σε νατοϊκές δυνάμεις.⁹¹³

Οι εξελίξεις στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ κατέδειξαν την εφαρμογή μεθόδων δικαιολόγησης πολέμων, που δεν άπτονται του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Ως γνωστόν, τα δυο άρθρα του Χάρτη που νομιμοποιούν στρατιωτικές επεμβάσεις είναι το άρθρο 51 και το άρθρο 42. Το μεν πρώτο αναφέρεται στο δικαίωμα κρατικής ή συλλογικής αυτοάμυνας, ενώ το δεύτερο, προβλέπει το δικαίωμα του Συμβουλίου Ασφαλείας να αποφασίζει στρατιωτική κινητοποίηση για την υποστήριξη ή την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Ωστόσο, η τεχνολογία δημιούργησε τύπους πολέμου, δηλαδή την εκδήλωση ασύμμετρης απειλής με τη χρησιμοποίηση Όπλων Μαζικής Καταστροφής, για τους οποίους, όπως είναι φυσικό, ο Χάρτης δεν προβλέπει νομιμοποιημένες αντιδράσεις, καθώς η συγγραφή του συντελέστηκε σε μια εποχή με διαφορετικά δεδομένα. Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Winkler:

⁹¹¹ Andrew A. Michta, "What Next for NATO?", *ORBIS*, Vol. 51, Issue 1, Winter 2007: 155-164.

⁹¹² David Yost, "NATO and the anticipatory use of force", *International Affairs* 83: 1 (2007) : 58.

⁹¹³ Galia Press-Barnathan (2006), σελ. 306.

«Οι περισσότερες συρράξεις του εικοστού-πρώτου αιώνα δεν είναι πια παραδοσιακής φύσεως. Δεν συντελούνται πλέον μεταξύ κρατών, αλλά ανάμεσα σε κυβερνήσεις και σε τέτοιες δυνάμεις όπως πολιτικά ή εθνοτικά οργανωμένες πολιτοφυλακές και στρατιωτικές ομάδες, αντάρτες ή τρομοκρατικές οργανώσεις, φυλές, πολέμαρχους, κοινοτικές ομάδες ή απλές σπείρες εγκληματιών.»⁹¹⁴

Επομένως, συρράξεις συντελούνται από και ανάμεσα πολλαπλών δρώντων, με ποικίλα μέσα, με αποτέλεσμα οι απόψεις των κρατών-μελών του ΟΗΕ όπως και του ΝΑΤΟ να δίστανται, καθώς για κάποιους η έγκριση του Συμβουλίου Ασφαλείας είναι πάντα απαραίτητη για οποιαδήποτε στρατιωτική αντίδραση, εκτός εάν πρόκειται για άμεση άμυνα. Από την άλλη, στο Στρατιωτικό Δόγμα του Μπους (2002) αναφέρεται:

«Οι Ηνωμένες Πολιτείες εδώ και καιρό υποστηρίζουν το δικαίωμα άσκησης αποτρεπτικών ενεργειών, ώστε να αντιμετωπιστεί μια επαρκής για την εθνική μας ασφάλεια, απειλή... Προκειμένου να προλάβουμε ή να εμποδίσουμε τέτοιες επιθετικές ενέργειες των πολέμιών μας, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα αντιδράσουν, εάν αυτό χρειαστεί, αποτρεπτικά».

Εντούτοις, *προληπτικός* (*preventive*) και όχι *αποτρεπτικός* (*preemptive*) είναι ο πόλεμος, τον οποίο εννοούσε ο Πρόεδρος Μπους στην κοινοποίηση του Στρατιωτικού Δόγματος,⁹¹⁵ όπως συνάγεται από τους ορισμούς των δυο τύπων πολέμων⁹¹⁶ που θεωρούν ότι ο προληπτικός πόλεμος διεξάγεται απλώς και μόνο με την εικασία, ότι έπεται εκδήλωση απειλής. Ωστόσο, «δεν υπάρχει θεωρία αναφορικά με τον προληπτικό πόλεμο, ως στρατηγική επιλογή πολέμου, δεδομένου ότι η πρόληψη αποτελεί πολιτικό και όχι στρατηγικό αντικείμενο» ανάλυσης.⁹¹⁷ Με άλλα λόγια, η εκδήλωση του προληπτικού πολέμου είναι ζήτημα πολιτικής απόφασης και μόνο.

⁹¹⁴ Theodor Winkler (2008), σελ. 29.

⁹¹⁵ Colin, Gray, "The Implications of Preemptive and Preventive War Doctrines: A Reconsideration", *Strategic Studies Institute*, July 2007: 11.

⁹¹⁶ Το ίδιο, σελ. 9-13. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, οι πατέρες του αποτρεπτικού και του προληπτικού πολέμου είναι ο Υπουργός Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών, *Daniel Webster* (1842) και ο Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ, *Elihu Root* (1914), αντίστοιχα.

⁹¹⁷ Το ίδιο, σελ. 48.

Συνεπώς, η αποσαφήνιση των ερωτημάτων «πού», «πότε» και «πώς» δραστηριοποιείται το NATO αποτελεί γραφειοκρατική διαδικασία της οποίας οι αδυναμίες περιέπλεξαν τις σχέσεις μεταξύ των κρατών-μελών του, ενώ κατέδειξε και την αδυναμία προσδιορισμού των απειλών, των στόχων και των μέσων υλοποίησής τους. Το γεγονός ότι οι ευρωπαίοι εταίροι είχαν και εξακολουθούν να έχουν διαφορετική αντίληψη για το τι εστί τρομοκρατία –τόσο μεταξύ τους αλλά και σε σχέση με τις ΗΠΑ και τις πρωτοβουλίες που παίρνει- είχε ως αποτέλεσμα η συνεισφορά του NATO στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ να μην ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των ΗΠΑ. Πάρα ταύτα, η συμμετοχή του NATO στο Αφγανιστάν αποτελεί τη μεγαλύτερη στρατιωτική του επιχείρηση μέχρι σήμερα και συνεπώς, τη μεγαλύτερη πρόκληση της αξιοπιστίας της ίδιας της Συμμαχίας.

Η 11^η Σεπτεμβρίου είχε άμεσο αντίκτυπο και στη σχέση ανάμεσα στο NATO και την Ε.Ε. Οριακής σημασίας για την εξέλιξη των δυο Οργανισμών -πολύ περισσότερο, όμως, της ΕΕ- ήταν η μεταξύ τους Συμφωνία *Berlin Plus* που υιοθετήθηκε δυο χρόνια αργότερα,⁹¹⁸ καθώς και η διατύπωση των αντιλήψεών τους για την άμυνα και την ασφάλειά τους. Το NATO, αν και θεωρητικά δεν είναι θεσμός διεθνούς εμβέλειας, στην Στρατηγική του Αντίληψη για την Άμυνα κατά της Τρομοκρατίας (2003) σημειώνει ότι:

*«από τη στιγμή που γίνεται γνωστό που βρίσκονται οι τρομοκράτες και σε τι ενέργειες πρόκειται να προβούν, οι στρατιωτικές δυνάμεις πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να αναπτυχθούν εκεί. Λόγω της πιθανότητας οι προειδοποιήσεις να ληφθούν με μικρή προθεσμία αντίδρασης, οι δυνάμεις πρέπει να βρίσκονται σε υψηλό βαθμό ετοιμότητας».*⁹¹⁹

Με άλλα λόγια, το NATO καλείται να δράσει με μικρά χρονικά περιθώρια αντίδρασης, που ουσιαστικά δεν επιτρέπουν κωλυσιεργίες σε γραφειοκρατικές διαδικασίες. Παρομοίως, η Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφάλειας (2003) κάνει αναφορά στην ανάγκη ετοιμότητας για κάθε ενδεχόμενο :

⁹¹⁸ Adrian Pop, "NATO and the European Union: Cooperation and Security", *NATO REVIEW*, Summer 2007.

⁹¹⁹ Όπως αναφέρεται στο: David Yost (2007), σελ. 61.

*«οι νέες απειλές είναι δυναμικές. Οι κίνδυνοι της διάδοσης όπλων μαζικού ολέθρου αυξάνονται συν τω χρόνω... αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να είμαστε έτοιμοι να δράσουμε προτού ξεσπάσει η κρίση. Όσο νωρίτερα αρχίζει η πρόληψη των συγκρούσεων και των απειλών, τόσο καλύτερα».*⁹²⁰

Από τα παραπάνω διαφαίνεται, τόσο η προσπάθεια αναδημιουργίας των πλαισίων λειτουργίας των δυο Οργανισμών, καθώς το διεθνές δίκαιο δεν αναφέρεται στις νέες μορφές απειλών και στους τρόπους αντιμετώπισής τους, όσο και η σύγκλιση των απόψεών τους, που ουσιαστικά οφείλεται στη σύγχρονη διεύρυνση του NATO και της Ε.Ε. και την παράλληλη συμμετοχή των περισσότερων κρατών και στους δυο. Η σχεδόν κοινή σύνθεση τους σε κράτη-μέλη έχει ουσιαστικά οδηγήσει στην εκδήλωση σημαντικού βαθμού αμερικανικής επιρροής στον ευρωπαϊκό στρατιωτικό σχεδιασμό. Η Ευρώπη, τελικά –παρά τα οράματα του παρελθόντος- δε φαίνεται να έχει δυνατότητα ανεξάρτητης στρατιωτικής ανάπτυξης από αυτή του NATO και κατά συνέπεια, των Η.Π.Α. Ο Kenneth Waltz, ήδη, πριν τη δεύτερη μεταψυχροπολεμική διεύρυνση του NATO είχε σημειώσει:

*«Η μοίρα των ευρωπαϊκών κρατών συνεχίζει να εξαρτάται από τις αποφάσεις που λαμβάνονται στην Αμερική. Η πολιτική διεύρυνση του NATO απεικονίζει πως η απουσία εξωτερικών περιορισμών για τις Ηνωμένες Πολιτείες, επηρεάζει την πολιτική τους ... Οι ρεαλιστές, παρατηρώντας ότι το NATO ως συμμαχία έχει χάσει την βασική του λειτουργία, το βλέπουν απλώς ως μέσο για τη διατήρηση και την επιμήκυνση σε χρόνο, του Αμερικανικού ελέγχου στην εξωτερική και στρατιωτική πολιτική των ευρωπαϊκών κρατών. Η επιβίωση και η διεύρυνση του NATO μας λέει πολλά σχετικά με την αμερικανική ισχύ και την επιρροή της και λίγα αναφορικά με τους διεθνείς θεσμούς ως πολυμερείς οντότητες».*⁹²¹

Η διεύρυνση του NATO (2004) δεν ήταν το ίδιο επιθυμητή από όλα τα κράτη-μέλη, αλλά οι ευρωπαϊκές δυνάμεις φαίνεται πως αξιολόγησαν την σπουδαιότητα της

⁹²⁰ Το ίδιο, σελ. 62.

⁹²¹ Kenneth Waltz, “Intimations of multipolarity” in Birthe Hansen and Bertel Heurlin, eds., *The New World Order*, Macmillan London: 2000: 4

συναίνεσης (consensus) στις αποφάσεις τους, επειδή «χωρίς ενότητα είναι μικρή η πιθανότητα περιορισμού των ΗΠΑ ή η δυνατότητα ουσιαστικών πιέσεων για την κατανομή του έργου»⁹²² και των ευθυνών μεταξύ των κρατών-μελών του. Ανάλογα έπραξε και η Ρωσία. Υπό τις νέες συνθήκες που επρόκειτο να δημιουργήσει η επικείμενη διεύρυνση, κατέστη επιτακτική η ανανέωση της θεσμικής συνεργασίας NATO-Ρωσίας. Το Συμβούλιο NATO-Ρωσίας (NRC) ιδρύθηκε το 2002, ώστε να δοθεί η δυνατότητα στη Ρωσική Ομοσπονδία να συζητά με το NATO θέματα που αφορούν συνεργασίες σε κοινά ζητήματα ασφάλειας, όπως είναι η πάταξη της τρομοκρατίας. Ωστόσο, το νέο θεσμικό πλαίσιο δεν απέδωσε, όπως ήταν αναμενόμενο, καθώς «η Ρωσία αντιμετωπίζει το NATO ως γεωπολιτικό 'παράγοντα', παρά ως εταίρο»⁹²³ Αυτή όμως, η αντίληψη αντιπροσωπεύει και τις δυο πλευρές και αναγκάζει αμφότερες δυνάμεις να συνυπάρχουν σε ένα λειτουργικό ή τουλάχιστον ειρηνικό-συνεργατικό πλαίσιο, διεκδικώντας παράλληλα και πρωταρχικώς, την ικανοποίηση των δικών τους συμφερόντων. Άλλωστε, ακόμη και η προσφορά ρωσικής βοήθειας κατά της τρομοκρατίας στο Αφγανιστάν δεν οφείλεται στο NATO, αλλά σε διμερείς σχέσεις και συμφωνίες.⁹²⁴ Εν τέλει,

*«...μπορούμε να καταλήξουμε σε αμοιβαία κατανόηση και αποφάσεις ακόμη και χωρίς αυτό το όργανο [το NRC]... αυτό που πραγματικά η Ρωσία χρειάζεται είναι η δυνατότητα να συμμετέχει σε διαδικασία λήψης αποφάσεων όταν [υπάρχει] κάποιο πρόβλημα, κάποια επίμαχα ζητήματα, κάτι όπως ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία. Το πρόβλημα δεν είναι να φθάσει κανείς σε συμφωνία όταν οι απόψεις είναι ίδιες. Το πρόβλημα είναι να φθάσεις σε συμφωνία και να προκύψει συναίνεση όταν οι απόψεις είναι διαφορετικές για το ίδιο θέμα. Αυτό είναι το ζητούμενο.»*⁹²⁵

Ενώ το 2000 ο Πρόεδρος Πούτιν σε συνέντευξη του σε Βρετανό δημοσιογράφο δεν αρνήθηκε την επιθυμία του για επίσημη συμμετοχή της χώρας του στο NATO,⁹²⁶ στα μέσα της δεκαετίας οι σχέσεις της Ρωσίας με το NATO και τις ΗΠΑ εντάθηκαν, εξαιτίας

⁹²² Galia Press-Barnathan, (2006), σελ. 304.

⁹²³ Dmitri Trenin, "NATO and Russia: Sobering thoughts and practical suggestions", *NATO REVIEW*, Summer 2007.

⁹²⁴ Dov Lynch, (2003), σελ. 36.

⁹²⁵ Όπως παρουσιάζεται στο Martin Smith and Graham Timmins (2003), σελ. 21 και παραπέμπει στα λεγόμενα του ρώσου αναλυτή Alexander Goltz.

⁹²⁶ Martin Smith, and Graham Timmins (2003), σελ.18.

των «πολύχρωμων επαναστάσεων» και το ρόλο της Δύσης σε αυτές. Η Ρωσία αντιμετώπιζε με καχυποψία τη διαρκώς αυξανόμενη και προοδευτικά ισχυρότερη παρουσία της Δύσης στην Κεντρική Ασία και την ενδεχόμενη επιρροή της στις τοπικές εκλογές, όπου ελλόχευε ο κίνδυνος ανάδειξης κυβερνήσεων λιγότερο προσφιλών σε αυτή. Από το 1991 οι πέντε χώρες της Κεντρικής Ασίας συνεργάζονταν με το NATO στο πλαίσιο του Βορειο-Ατλαντικού Συμβουλίου Συνεργασίας, ενώ το 1994 όλες εκτός του Τατζικιστάν (2002) συμμετείχαν στο πρόγραμμα Συνεργασία για την Ειρήνη. Ωστόσο, το 2005 το Καζακιστάν ήταν η χώρα με τη στενότερη συνεργασία με το NATO και με την οποία το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς επιβεβαίωσε την πρόθεσή του να ξεκινήσει Πλάνο Δράσης Ατομικής Συνεργασίας.⁹²⁷

Η άποψη ότι η εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α. υλοποιείται και στο πλαίσιο του NATO «ψύχρανε» τις σχέσεις της Συμμαχίας με τη Ρωσική Ομοσπονδία. Η κλειστή Σύνοδος στη Ρίγα το 2006 επαλήθευσε εκ νέου το παγκόσμιο ρόλο της Συμμαχίας,⁹²⁸ ενώ ασχολήθηκε με το ενδεχόμενο νέας διεύρυνσης. Τελικά, την άνοιξη του 2008 δεν άναψε το πράσινο φως για τις δυο χώρες, των οποίων την συμμετοχή στο NATO θέλει διακαώς να αποτρέψει η Ρωσία. Η Ουκρανία -όπου οι εσωτερικές εξελίξεις δεν ήταν οι αναμενόμενες- φαίνεται να καθυστερεί την ένταξή της, ενώ η Γεωργία εμπλεκόμενη σε σύρραξη με τη Ρωσία τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου, προκάλεσε ακόμα μεγαλύτερο δίλημμα σχετικά με την αξιοπιστία της.

Υπό τη σκιά των διαδικασιών της νέας διεύρυνσης, η Ρωσία αισθάνεται να αναπτύσσεται ένας στρατιωτικός κλοιός γύρω από το ζωτικό της χώρο, ο οποίος περιλαμβάνει όχι μόνο την περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης, αλλά και μέρος του γεωγραφικού χώρου της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, πράγμα που οδηγεί σε επαλήθευση της ανάλυσης του Μπρζεζίνσκι ότι η Ρωσία πρέπει να παραμένει τόσο αδύναμη, ώστε απλώς να επιβιώνει χωρίς να καθίσταται ποτέ ικανή να απειλήσει τη Δύση.⁹²⁹ Αυτό είναι ένα σενάριο που

⁹²⁷ Mikhail Troitskiy, "Institutionalizing U.S.-Russian Cooperation in Central Asia", Woodrow Wilson International Centre for Scholars, Occasional Paper 293. Washington, DC 2006: 8.

⁹²⁸ Στη Συνάντηση της Ρίγα, το NATO ανακοίνωσε ότι οι Ταχείας Αντίδρασης Δυνάμεις του (*NATO Response Force*) θα μπορούν να πραγματοποιούν αποστολές σε όλη την υφήλιο.

⁹²⁹ Βλέπε: Zbigniew Brzezinski, *Η Μεγάλη Σκακιέρα Η Αμερικανική Υπεροχή και οι Γεωστρατηγικές της Επιταγές*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1998.

ανησυχεί τους Ρώσους στη σχέση τους με το NATO και τη Δύση ευρύτερα, αφού δεν μπορούν να εμπιστευθούν πολιτικά και θεσμικά τη συνεργασία μαζί τους και βεβαίως, δεν μπορούν να φανταστούν πως ένα σημαντικό μέρος του χώρου του πρώην σοβιετικού *imperium*, μετακινήθηκε γεωπολιτικά και γεωστρατηγικά στους τέως εχθρούς και νυν δυνητικούς αντιπάλους. Για το Κρεμλίνο η περαιτέρω διεύρυνση του NATO φαντάζει ως μετέωρη απειλή πάνω από την Ευρώπη, που ανεγείρει το νέο τείχος του Βερολίνου, «*αόρατο*» αυτή τη φορά, ενώ εγείρει το ερώτημα: «*εναντίον ποιανού χτίζουμε φιλίες;*»⁹³⁰

Ουσιαστικά, η ανησυχία της Ρωσίας ενισχύεται από την έντονη διπλωματική δραστηριότητα των Η.Π.Α. στην Ευρώπη, που καταλήγει στη χρησιμοποίηση στρατιωτικών βάσεων στη Βουλγαρία και τη Ρουμανία, καθώς και στην επικείμενη εγκατάσταση αντι-πυραυλικού συστήματος στην Τσεχία και την Πολωνία, που εάν υλοποιηθεί, θα κρατά σε «ομηρία» την ανεξαρτησία της ευρωπαϊκής αμυντικής πολιτικής, ενώ θα δημιουργεί μια τριγωνική αμυντική ασπίδα των Η.Π.Α., η οποία θα συνδέει τους πόλους Αλάσκα, Καλιφόρνια και Ευρώπη. Η Ρωσία εξ αρχής, αντέδρασε και κατηγορήσε τις Η.Π.Α. ότι καταπατούν τη Συνθήκη Συμβατικών Όπλων στην Ευρώπη (CFE)⁹³¹ που υποτίθεται ότι θα έδινε εγγυήσεις ασφάλειας στη Ρωσία μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Επιπλέον, σήμερα διατείνεται ότι το περιεχόμενο έχει από καιρό ξεπεραστεί από τις εξελίξεις και είναι αναγκαία η προσαρμογή της στα σύγχρονα δεδομένα. Σχετικά, ο *Sergei Kislyak*, Υφυπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας, δήλωσε ότι⁹³²:

«*Η Συνθήκη είναι απελπιστικά ξεπερασμένη στη σημερινή της μορφή... υπογεγραμμένη το 1990, διευθετούσε σχέσεις ανάμεσα σε στρατιωτικές, πολιτικές συμμαχίες, το NATO και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Ούτε η Σοβιετική Ένωση, ούτε το Σύμφωνο της Βαρσοβίας υπάρχουν σήμερα, ενώ το NATO συνεχίζει να διευρύνεται και πέρα από τα σύνορα που*

⁹³⁰ “Russia opposes NATO expansion in principle – PM Putin”, *RIA NOVOSTI*, 31/05/2008. Σε αυτό το άρθρο παρουσιάζεται ο Πρωθυπουργός Πούτιν να εκφράζει τον φόβο ότι: «...εάν αυτές οι χώρες γίνουν μέλη του NATO σήμερα, αύριο θα δούμε επιθετικά πυραυλικά συστήματα αναπτυγμένα στα εδάφη τους, που θα αποτελούν σοβαρή απειλή για εμάς.»

⁹³¹ Από τα πρώην Σοβιετικά κράτη μόνο η Ρωσία, η Λευκορωσία, η Ουκρανία και το Καζακστάν έχουν επικυρώσει αυτή τη Συνθήκη, ενώ στο σύνολό τους τα κράτη που την υπέγραψαν είναι (30). Υπεγράφη την 19 Νοεμβρίου 1990, ενώ ξεκίνησε η εφαρμογή της την 17^η Ιουλίου 1992.

⁹³² “Russia suspends CFE Treaty – Putin’s Decree”, *Interfax News Agency*, July 16, 2007.

συνομολογήθηκαν στη Συνθήκη. Μερικά από τα νέα μέλη του NATO δεν περιλαμβάνονται σε αυτά τα σύνορα, καθόλου».

Από τον καιρό της υπογραφής της Συνθήκης οι αναλογίες των δυνάμεων άλλαξαν και η Ρωσία δεν μπορεί, πλέον, να βασίζεται στις διαβεβαιώσεις του NATO για τις καλές του προθέσεις.⁹³³ Τελικά, ο Πρόεδρος Πούτιν με διάταγμα ανέστειλε την εφαρμογή της Συνθήκης, θεωρώντας ότι η μονόπλευρη εφαρμογή της αντιστρατεύεται τα ρωσικά συμφέροντα.⁹³⁴ Παράλληλα, φρόντισε για τον εκσυγχρονισμό των Ενόπλων Δυνάμεων της χώρας του:

*«...τα σχέδια για την ανάπτυξη νέων αμερικανικών βάσεων στην Ανατολική Ευρώπη συνεχίζονται καθιστάμενα ακόμα πιο ενεργά... κάτω από αυτές τις συνθήκες, η προτεραιότητα για τη δική μας στρατιωτική ανάπτυξη είναι η ενίσχυση της ετοιμότητας των Ενόπλων Δυνάμεων μας για μάχη, η ενίσχυσή τους με σύγχρονα όπλα και στρατιωτικό εξοπλισμό... οι μισθοί θα αυξηθούν το Δεκέμβριο του 2007 και το Σεπτέμβριο του 2008... από το 2010 θα πρέπει να είμαστε έτοιμοι να παρέχουμε μόνιμη κατοικία σε όλους τους στρατιωτικούς που υπέγραψαν συμβόλαιο πριν από την 1^η Ιανουαρίου 1998. Σημειώνω επίσης, ότι θα συνεχίσουμε να αναπτύσσουμε την στρατιωτική ασφάλιση, μόρφωση και ιατρική βοήθεια...».*⁹³⁵

Η απάντηση, όμως, της Ρωσίας στην αδιάλλακτη στάση των Η.Π.Α. δεν περιορίστηκε μόνο στις παραπάνω διπλωματικές και πολιτικές κινήσεις, αλλά στην πορεία των πραγμάτων γίνεται όλο και πιο προκλητική. Μεγάλη αναστάτωση προκάλεσε στην

⁹³³ "Sergei Ivanov: 'Maturing Partnership'", NATO REVIEW, Winter 2005, <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue4/english/special.html>

⁹³⁴ Владимир Путин подписал Указ «обприостановлении Российской Федерацией действия Договора об обычных вооруженных силах в Европе и связанных с ним международных договоров». (Ο Βλαντίμιρ Πούτιν υπέγραψε Ψήφισμα για την «αναστολή εκ μέρους της Ρωσικής Ομοσπονδίας της Συνθήκης για τα Συμβατικά Όπλα στην Ευρώπη και σε σχετικές Διεθνείς Συμφωνίες) <http://www.kremlin.ru/text/docs/2007/07/137831.shtml>

Указ № 872 (Ψήφισμα No.872) <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=040713>

⁹³⁵ Вступление слово на встрече с высшими офицерами по случаю их назначения на высестоящие должности и присвоения им высших воинских (специальных) званий, Москва, Кремль, 25 июня 2007 года. (Ομιλία [του Προέδρου Πούτιν] σε συνάντηση με Ανώτερους Αξιωματικούς με αφορμή την προαγωγή τους, 25 Ιουλίου 2007). www.kremlin.ru

Ευρώπη η δήλωση του Ρώσου Υπουργού Εξωτερικών, *Sergey Ivanov*⁹³⁶, ότι η Ρωσία θα αναγκαστεί να αναπτύξει πυραυλικά συστήματα ακόμα και στον χώρο του Καλίνιγκραντ, ως αποτέλεσμα των απειλητικών για την ίδια εξελίξεων,⁹³⁷ ενώ ήδη, από την 6^η Αυγούστου 2007 στην πόλη Ελεκτροστάλ (50 χιλιόμετρα μακριά από τη Μόσχα) τέθηκαν σε επιχειρησιακή ετοιμότητα πύραυλοι S-400. Οι πύραυλοι αυτοί είναι μέρος ενός αντιαεροπορικού συστήματος για την προστασία της πρωτεύουσας, όπως και άλλων στρατηγικά σημαντικών διοικητικών και πολιτικών κέντρων, που θα ολοκληρωθεί μέχρι το 2015.⁹³⁸ Επιπλέον, η επανέναρξη περιπολιών από βομβαρδιστικά αεροσκάφη δεκαπέντε χρόνια μετά τη διακοπή τους, καταδεικνύει την αποφασιστικότητα της Ρωσίας να αντισταθεί στην επέκταση της ισχύος του NATO και στην αμερικανική ηγεμονία. Ο Πρόεδρος Πούτιν, κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 2007 προειδοποίησε για τις αλυσιδωτές αντιδράσεις που προκαλούν οι αμερικανικές πρωτοβουλίες:

*«είχαμε προειδοποιήσει τους Αμερικανούς ότι οι απαντήσεις μας θα είναι ασύμμετρες και αποτελεσματικές... η καλύτερη μέθοδος διαλόγου με τη Ρωσία, όπως και με τα υπόλοιπα κράτη, είναι ο σεβασμός των συμφερόντων και η ισοτιμία».*⁹³⁹

Ως ασύμμετρη και «δυσανάλογη»⁹⁴⁰ κρίθηκε από τη διεθνή κοινότητα, αλλά και από το Γ.Γ. του NATO Jaap de Hoop Scheffer η ρωσική στρατιωτική επέμβαση στη Γεωργία τον Αύγουστο του 2008 μετά από επίθεση της Γεωργίας στη Νότια Οσετία, που διεκδικούσε την απόσχισή της. Κατά τη διάρκεια της σύρραξης διακόπηκαν οι σχέσεις μεταξύ NATO και Ρωσίας και ενώ πραγματοποιούνται προσπάθειες και από τις δυο πλευρές για την επαναπροσέγγισή τους, το NATO εμμένει στην απόφασή του αφενός να μην αναγνωρίσει την ανεξαρτησία της Αμπχαζίας και της Ν. Οσετίας και αφετέρου να

⁹³⁶ "Russia warns of Missile Forward Deployment in Kaliningrad Region", *Jamestown Foundation Eurasia Daily Monitor*, July 6, 2007.

⁹³⁷ Στις 5 Νοεμβρίου 2008, ο Ρώσος Πρόεδρος Μεντβέντεφ προειδοποίησε τις ΗΠΑ ότι θα εγκαταστήσει πυραύλους Iskander στο Καλίνιγκραντ εάν πραγματοποιηθεί η εγκατάσταση της αμερικανικής αντιπυραυλικής ομπρέλας στην Ευρώπη. Βλέπε: "NATO Says Russian Missile Deployment Threatens Arms-Control Efforts", *RADIO LIBERTY*, 06/11/2008.

⁹³⁸ "Russia to deploy S-400 air defense systems around Moscow August 6", *RIA NOVOSTI*, July 25, 2007.

⁹³⁹ «Ο Πούτιν πετά το γάντι», *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, 3 Ιουνίου 2007.

⁹⁴⁰ "NATO countries should resume military ties with Russia-assembly" *RIA NOVOSTI*, 19/11/2008.

μην διαπραγματευτεί με τη Ρωσία τη διεύρυνση της Συμμαχίας σε πρώην κομμουνιστικά κράτη. Συγκεκριμένα, ο Γ. Γ. του NATO δήλωσε:

*«Το NATO θα συνεχίσει να δουλεύει με χώρες που επιθυμούν να συμμετέχουν στη συμμαχία... Έχουμε να διαλέξουμε ανάμεσα σε καλές σχέσεις με τη Ρωσία και περαιτέρω διεύρυνση; Η απάντησή μου είναι όχι, δεν θα διαλέξουμε, δεν θα θυσιάσουμε το ένα για το άλλο.»*⁹⁴¹

Εν κατακλείδι, η ατζέντα του NATO μετά την 11^η Σεπτεμβρίου έχει διευρυνθεί τόσο ώστε η επιτυχία της να μην αφορά πλέον μόνο στη διασφάλιση της τάξης και στην προστασία της ειρήνης σε γεωγραφικές περιοχές, αλλά και στην πολιτική και οικονομική εξέλιξη τους κατά το πρότυπο και τις επιταγές της διεθνούς κοινωνίας. Το NATO έχει συστρατευτεί στον αγώνα της Δύσης για την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τη διάδοση της δημοκρατίας, εκτελώντας μακροχρόνια προγράμματα στρατιωτικού εκσυγχρονισμού περιοχών και συμβάλλοντας στις πολιτικές μεταρρυθμίσεις που λαμβάνουν χώρα σε αυτές. Για τη Ρωσία οι συγκεκριμένες εξελίξεις οδηγούν στην απογύμνωσή της σφαίρας επιρροής της από κράτη του «εγγύς εξωτερικού». Με την ένταξή τους στο NATO τα κράτη αυτά όχι μόνο απλώς υιοθετούν το *δυτικό φιλελεύθερο-δημοκρατικό σύστημα αξιών*, αλλά αποτελούν και επίδοξα εδάφη εγκατάστασης οπλικών συστημάτων κατά χωρών, ανάμεσα στις οποίες μπορεί να βρεθεί και η ίδια η Ρωσία, ως στόχος για την προστασία του παγκόσμιου ηγεμόνα. Υπό αυτό το πρίσμα το NATO φαίνεται να απειλεί τη Ρωσία, που δηλώνει αντίθετη με το ενδεχόμενο περαιτέρω διεύρυνσής του. Η άποψή της αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι παρά τις κατά καιρούς υποσχέσεις, δε δημιουργήθηκε κανένα επίσημο θεσμικό πλαίσιο που να διασφαλίζει ισότιμη συνεργασία μεταξύ τους. Αντιθέτως, σε περιόδους κρίσεων ή έκτακτων ζητημάτων οι θέσεις της Ρωσίας δεν αποτελούν αντίβαρο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων του NATO. Η Ρωσία έχει φωνή, αλλά δεν έχει βέτο ώστε η φωνή να

⁹⁴¹ Το ίδιο, 19/11/2008.

έχει βαρύτητα. «Όπως ο Μπίσμαρκ είπε πριν πολύ καιρό, αυτό που πραγματικά μετράει είναι οι δυνατότητες και όχι οι καλές προθέσεις και οι δηλώσεις».⁹⁴²

2.5. Ρωσία και Κίνα

Η Ρωσία και η Κίνα, μισό αιώνα περίπου μετά την πλήρη και ολοκληρωτική διάρρηξη των σχέσεών τους και ενώ, κατέληξαν επανειλημμένα στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου στο πλαίσιο συνοριακών επεισοδίων ακόμα και σε περιορισμένης εκτάσεως πολεμικές ενέργειες, πρόσφατα, στην μετα-ψυχροπολεμική εποχή οδηγήθηκαν εξαιτίας της παρουσίας των ΗΠΑ στην Κεντρική Ασία, αλλά και της αντίληψης κοινών απειλών και προβλημάτων ασφάλειας που διατρέχουν στην ευρύτερη περιοχή, σε μια εκτεταμένη και πολυεπίπεδη τακτική συνεργασία. Οι δυο χώρες έχουν προδήλως υπερβεί το χάσμα της κοσμοθεωρητικής αντιπαράθεσης γύρω από την κομμουνιστική ιδεολογία, έχουν αποδεχθεί στην πράξη –με τον έναν ή τον άλλο τρόπο– το μοντέλο της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς και φαίνεται πως ωρίμασαν οι συνθήκες για τη συμμετοχή τους σε ένα πολυμερές παγκόσμιο σύστημα. Τόσο η Ρωσία όσο και η Κίνα δεν τάσσονται ως αντίπαλοι των ΗΠΑ, αλλά επιδιώκουν την προσέγγισή τους, με την παράλληλη αποτροπή οποιουδήποτε ενδεχόμενου περιορισμού της ισχύος τους. Επιθυμούν την συνεργασία, ως ισότιμοι εταίροι, ενώ απορρίπτουν την παθητική σύμπλευση με τον Ηγεμόνα.

⁹⁴² Τα λόγια αυτά ειπώθηκαν από το Βλαδίμηρο Πούτιν. Βλέπε: “Russia Opposes NATO expansion in principle – PM Putin”, RIA NOVOSTI, 31/05/2008.

Η Ρωσία και η Κίνα αποτελούν δυο «ατελείς διεθνείς δρώντες», «η Ρωσία επειδή βρίσκεται ακόμα στη διαδικασία προσδιορισμού της μετα-ψυχροπολεμικής της ταυτότητας και της επιβεβαίωσης του ελέγχου που ασκεί η κρατική εξουσία και η Κίνα, [από την άλλη] επειδή βιομηχανοποιείται, αστικοποιείται, αναπτύσσεται γοργά και ανοίγεται [ραγδαία] στον έξω κόσμο»⁹⁴³. Αυτό σημαίνει πως η παρουσία έκαστης χώρας στη διεθνή πολιτική σκηνή έχει ιδιαίτερα δυναμικό χαρακτήρα, ενώ μεταβάλλεται διαρκώς η σημαντικότητά των ρόλων τους σε αυτή.

Η γοργή μετάβαση της κινεζικής οικονομίας από την κρατικά ελεγχόμενη οικονομία στην οικονομία της αγοράς και από την αγροτική στην βιομηχανική οικονομία έχει τεράστιας σημασίας αντίκτυπο στην παγκόσμια αύξηση της ζήτησης για ενέργεια. Η Κίνα αναζητά, πλέον, όχι μόνο νέους προμηθευτές ενέργειας αλλά και καινούργιες διόδους μεταφοράς της, έτσι ώστε σε περίπτωση περιφερειακών συρράξεων να αποφύγει τις συνέπειες του αποκλεισμού των Στενών *Hormuz* και *Malacca*. Η γειτνίαση της Κίνας με τη Ρωσία λύνει μέρος της ενεργειακής της ασφάλειας, υπό την προϋπόθεση ότι η Ρωσία συναινεί σε μεγαλύτερη ενεργειακή συνεργασία μαζί της. Αυτό το ζήτημα αφορά και στην εξέλιξη του ρωσικού πετρελαιοαγωγού, που πρόκειται να μεταφέρει ενέργεια από την Ανατολική Σιβηρία στον Ειρηνικό Ωκεανό (ESPO). Για μεγάλο χρονικό διάστημα η Μόσχα ταλανιζόταν από το δίλημμα, εάν ο αγωγός θα έπρεπε να καταλήγει στην Κίνα ή απέναντι από την Ιαπωνία, ή εάν τελικά θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί ο συνδυασμός των δυο εναλλακτικών επιλογών.⁹⁴⁴ Είναι γεγονός ότι η επιλογή αυτή, καθορίζει γεω-οικονομικές ισορροπίες που έχουν περαιτέρω αντίκτυπο στην περιφερειακή ισορροπία δυνάμεων⁹⁴⁵. Τούτο αποδίδεται αφενός, στην επιλογή της διοχέτευσης του πετρελαίου σε χώρες του Ειρηνικού Ωκεανού, πράγμα που δίνει εύρος πολιτικών και οικονομικών συνεργασιών με άλλα κράτη, με τα οποία αναπτύσσονται στενότερες διπλωματικές και οικονομικές σχέσεις. Από την άλλη, η κατάληξη του αγωγού μόνο στην Κίνα, αποτελεί πολύ πιο οικονομικό πρόγραμμα σχεδιασμού και υλοποίησης, αλλά θα σήμαινε και ενεργειακή αλληλεξάρτηση με την Κίνα καθώς και την

⁹⁴³ Kyrre E. Braekhus and Indra Overland. "A Match Made in Heaven? Strategic Convergence between China and Russia", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol.5, No.2, 2007 :59.

⁹⁴⁴ "China leg of Siberia oil pipeline to cost \$600 mln – Transneft" RIA NOVOSTI, 30/10/2008.

⁹⁴⁵ "The SinoJapanese pipeline struggle", Oct.18, 2005, CHINA BUSINESS.

εκ των πραγμάτων ακούσια έστω, συμβολή της Ρωσίας στην επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης της Κίνας.

Η Κίνα είναι από τα πρώτα κράτη που αναγνώρισαν τη Ρωσία ως οικονομία της αγοράς, δίνοντάς της τη δυνατότητα συμμετοχής της στον ΠΟΕ. Αυτή η διπλωματική κίνηση είναι ενδεικτική της διάθεσης της Κίνας να καλλιεργήσει στενότερες οικονομικές σχέσεις με τη γείτονά της, η οποία διαθέτει όλες τις πρώτες ύλες, αλλά και τα γεωργικά προϊόντα που η ίδια έχει ανάγκη, λόγω της διαρκούς αυξανόμενης ζήτησης για αυτά. Μέχρι πρόσφατα, «η πολιτική της αυτάρκειας» ήταν βασικός κανόνας λειτουργίας της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας. Σήμερα, ο σημαντικότερος στόχος είναι η οικονομική ανάπτυξη, η οποία και αποτελεί το νομιμοποιητικό πλαίσιο των πολιτικών επιλογών της κινεζικής ηγεσίας, όπερ συνάδει και προς το άνοιγμά της στη ρωσική οικονομία, έστω και αν αυτό επιφέρει την υποχρέωση υψηλών επενδύσεων εντός των ρωσικών συνόρων σε βιομηχανίες μεταποίησης, ως αντάλλαγμα για τις ρωσικές πρώτες ύλες⁹⁴⁶.

«Η Κίνα είναι ο τέταρτος μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της Ρωσίας, αλλά η Ρωσία είναι μόλις η ένατη μεγαλύτερη αγορά εξαγωγών, που αντιστοιχεί σε 1,5% των αγορών εξαγωγής της Κίνας. Αυτοί οι αριθμοί παρουσιάζουν τη λογική των γεγονότων που μορφοποιούνται στο ότι ενώ η Ρωσία αυξάνει σε σημασία για την Κίνα ως αγορά εξαγωγών, στην ουσία η ίδια [τηρουμένων των αναλογιών] θα παραμένει μικρή αγορά.»⁹⁴⁷

Με άλλα λόγια, η Κίνα, που αναγνωρίζει ότι στο σύγχρονο διεθνές σύστημα υπάρχει «μια υπερδύναμη και πολλές [μικρότερες αλλά ισχυρές] δυνάμεις», μεθοδεύει την «ειρηνική ανάπτυξή της».⁹⁴⁸ Τη Ρωσία δεν την αντιμετωπίζει ως μια εν δυνάμει ή επικείμενη απειλή, καθώς η Ρωσική Ομοσπονδία σαφώς υπερέχει στον πυρηνικό της εξοπλισμό, αλλά η Κίνα υπερτερεί της Μόσχας, από άποψη συμβατικών δυνάμεων.⁹⁴⁹

⁹⁴⁶ Gilbert Rozman, "Russia's Resurgence in Northeast Asia: Views from the Region", *Russian Analytical Digest*, No. 25, July 17, 2007: 3.

⁹⁴⁷ Kyrre E. Braekhus and Indra Overland (2007), σελ. 51-52.

⁹⁴⁸ Το ίδιο, σελ. 52

⁹⁴⁹ Οι στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις της Κίνας ανησυχούν τη διεθνή κοινότητα και, κυρίως, τις ΗΠΑ, οι οποίες την παρακολουθούν να εκσυγχρονίζει διηπειρωτικό πύραυλο της (DF-31, 2006), να πραγματοποιεί επιτυχή δοκιμή νέου αντι-δορυφορικού όπλου (Ιανουάριος, 2007) και να δημιουργεί Ένοπλες Δυνάμεις, ικανές να φέρουν σε πέρας με επιτυχία «τοπικούς πολέμους υπό συνθήκες «πληροφοριοποίησης» ("local

Αυτό το γεγονός δεν είναι μόνο απόρροια της παραμέλησης του εκσυγχρονισμού των Ενόπλων Δυνάμεων της Ρωσίας για περισσότερο από μια δεκαετία, αλλά συνδέεται και με το έντονο δημογραφικό της πρόβλημα. Ένας επιπλέον υπολογισμός σχετικά παράγοντας θεωρείται η αύξηση των ποσοστών της κινεζικής μειονότητας στο χώρο της Ρωσίας που φαίνεται να απειλεί έμμεσα την τελευταία⁹⁵⁰.

Αναφορικά με την κινεζική εξωτερική πολιτική, ενώ Mao Zedong χρησιμοποιούσε την «επανάσταση» και τον «πόλεμο» ως εργαλεία της πολιτικής του, ο διάδοχός του, *Deng Xiaoping*, ακολουθώντας τη λογική των “*soft weapons*” επέλεξε την «ανάπτυξη» για να επιτύχει την πρόοδο. Ο σημερινός Κινέζος Πρόεδρος *Hu Jintao* συνεχίζει την ειρηνική εξωτερική πολιτική του προκατόχου του μεταρρυθμιστή, φροντίζοντας, όμως, για την παράλληλη ανάπτυξη της στρατιωτικής δύναμης ως συντελεστή εθνικής ισχύος (*Comprehensive National Power*) καθώς και της οικονομίας της χώρας, θεωρώντας ότι η αρμονική ανάπτυξη τους συμβάλλει καθοριστικά στην εθνική ασφάλεια, με την εξισορρόπηση της δύναμης της Κίνας με αυτή άλλων ισχυρών κρατών (*strategic configuration of power*). Βάσει αυτής της λογικής, αναδιοργανώνεται η στρατιωτική βιομηχανία, εισάγονται νέα στρατιωτικά συστήματα υψηλής τεχνολογίας, όπως και τεχνογνωσία. Εξαιτίας του ευρωπαϊκού εμπάργκο εμπορίας όπλων στην Κίνα, που της επιβλήθηκε το 1989, η Ρωσία έγινε ο κύριος προμηθευτής όπλων της. Κατά τη διάρκεια του 2004 το ύψος των εξαγωγών της Ρωσίας σε όπλα και στρατιωτικό εξοπλισμό ανήλθε στα \$5,7 δις.⁹⁵¹

wars under conditions of informatization”) (Βλ.:Annual Report to Congress. Military Power of the People's Republic of China, 2007. <http://www.globalsecurity.org>).

⁹⁵⁰ Βλ.: “Russians are Asians. By 2010 Chinese will become the second-largest ethnic group in Russia”, *NEZAVISIMAYA GAZETA*, August 6, 2002· “Russia loses one million people every day”, 30-03.2005, *PRAVDA.RU*· “Comparing Russia and China: Human Capital”, June 12, 2007, *RUSSIA PROFILE*· Dmitri Trenin, *Russia's China Problem*, Carnegie Moscow Center, Moscow: 1999.

⁹⁵¹ *China fuels energy cold war*, March 2, 2005, *Asia Times* και Александр Гольц, «Торговый партнёр, военный союзник. Эволюция военно-технического сотрудничества между Россией и Китаем», *Pro et Contra*, ноябрь-декабрь 2005, стр. 54-57 [«Ένας εμπορικός εταίρος, ένας στρατιωτικός σύμμαχος. Η εξέλιξη της στρατιωτικο-τεχνολογικής συνεργασίας ανάμεσα στη Ρωσία και την Κίνα», *Pro et Contra*, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2005: 54-57.]

Επιπλέον, η «πολιτική της μη-επέμβασης» στα εσωτερικά ζητήματα των κρατών αποτελεί δόγμα της κινεζικής εξωτερικής πολιτικής.⁹⁵² Σε συνδυασμό με την κάθετη αντίθεσή της στις αποσχιστικές κινήσεις, που επίσης βρίσκει σύμφωνη τη Ρωσία, κάποιοι μιλούν κατά καιρούς για μεταξύ τους σχηματισμό άξονα στρατηγικής συνεργασίας. Αν και οι σχέσεις των δυο κρατών γίνονται όλο και πιο στενές για τους οικονομικο-στρατιωτικούς λόγους που αναλύθηκαν παραπάνω, ωστόσο δε δικαιολογούν προβλέψεις δημιουργίας αντίπαλου πόλου των ΗΠΑ, στο κλασικό τρίγωνο αναφοράς Ρωσία-Κίνα-Ινδία v.s. Η.Π.Α. Είναι γεγονός, ότι η Ρωσία και πολύ περισσότερο η Κίνα είναι αναδυόμενες δυνάμεις σε ένα διεθνές περιβάλλον, που με την οικονομική κρίση του φθινοπώρου του 2008 κατέδειξε την ανάγκη μεγαλύτερης συνεργασίας στο πλαίσιο ενός πολυμερούς διεθνούς συστήματος. Ο στόχος πλέον δεν είναι η αντιπαλότητα, αλλά η συνεργασία.

Οι "πολύχρωμες επαναστάσεις" αποτέλεσαν την αφορμή της ουσιαστικής επαναπροσέγγισης των δυο χωρών που κατέληξε στον επαναπροσδιορισμό της μεθόδου αντιμετώπισης των κοινών τους προβλημάτων και την ανάπτυξη στρατηγικών μέσων και τακτικών υπεράσπισης των συμφερόντων τους. Εκείνη την περίοδο οι ΗΠΑ αντιμετώπιστηκαν ως αποσταθεροποιητικός παράγοντας των υφιστάμενων καθεστώτων στις χώρες της Κεντρικής Ασίας. Στις αρχές Ιουλίου 2006 η Συνάντηση Κορυφής του Οργανισμού του Συμφώνου της Σαγκάης στην πρωτεύουσα του Καζακστάν⁹⁵³ οδήγησε σε θεσμοθετημένη διαμαρτυρία κατά οποιασδήποτε εξωγενούς επιβολής μοντέλων ανάπτυξης και εκδημοκρατισμού στην περιοχή. Προωθώντας την εφαρμογή του μοντέλου του γεωπολιτικού πολυπολισμού, ζήτησαν την απομάκρυνση των αμερικανικών βάσεων από το Ουζμπεκιστάν και τη Κιργισία. Απαίτηση που μόνο στην περίπτωση του Ουζμπεκιστάν εφαρμόστηκε. Ο περιορισμός της επιρροής και της

⁹⁵² Οι σχέσεις των ΗΠΑ με την Κίνα στην ψυχροπολεμική περίοδο βρίσκονταν σε ένταση, κυρίως, λόγω της αναγνώρισης εκ μέρους των ΗΠΑ του καθεστώτος της Ταϊβάν. Κινήσεις προσέγγισης έγιναν το 1972 από τον Νίξον. Το 1996 εξαιτίας των τεταμένων σχέσεων Κίνας-Ταϊβάν, οι ΗΠΑ ήρθαν σε παραλίγο σύρραξη με την Κίνα. Ο Μπους ο νεότερος, ξεκίνησε την προεκλογική εκστρατεία αποκαλώντας την Κίνα «στρατηγικό αντίπαλο», αλλά μετά την 9^η Σεπτεμβρίου και τη συμπαράσταση της Κίνας στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας, η Κίνα μετετράπη σε σύμμαχο. Ο Μπους επισκέφθηκε την Κίνα, τον Φεβρουάριο του 2002. Η προκλητική ατζέντα του Προέδρου της Ταϊβάν το 2003, δημιούργησε προβλήματα στη σχέση της χώρας του με τις ΗΠΑ, ενώ η Κίνα συνέβαλε σημαντικά στην επίλυση του θέματος της Β. Κορέας το 2007.

⁹⁵³ Βλέπε: <http://www.sectscsco.org>

δύναμης των ΗΠΑ στην Κεντρική Ασία αποτελούσε πολιτικό στόχο των κρατών-μελών του Οργανισμού. Όμως, στην πραγματικότητα ούτε σύγκρουση επεδίωκαν, ούτε την απόλυτη ή ολοκληρωτική απομάκρυνσή των ΗΠΑ από τον χώρο της Ασίας επιθυμούσαν, δεδομένου ότι οι ΗΠΑ συμβάλλουν τουλάχιστο στον έλεγχο του Ισλαμικού Φονταμενταλισμού, που αποτελεί και για τις ίδιες απειλή.

2.5.1. Η ηγετική θέση Ρωσίας και Κίνας στον SCO

Στις 15 Ιουνίου 2001 η χαλαρή σχέση κρατών της Ασίας (Κίνα, Ρωσία, Κιργισία, Καζακστάν, Τατζικιστάν), που ήταν οργανωμένα στο πλαίσιο της συμφωνίας *Shangai Five* (1996), μετατράπηκε σε Οργανισμό όπου συμμετέχει και το Ουζμπεκιστάν. Στις 26 Απριλίου 1996 έλαβε χώρα η πρώτη Συνάντηση των Σαγκάι Πέντε, με θέμα την επίλυση ζητημάτων που αφορούσαν στην ασφάλεια των συνόρων τους. Την υπογραφή της Συνθήκης για την Εμβάθυνση της Στρατιωτικής Εμπιστοσύνης στις Περιφέρειες των Συνόρων (*Treaty on Deepening Military Trust in Border Regions*), ακολούθησε η επόμενη Συνάντηση που κατέληξε σε συμφωνία αναφορικά με την μείωση των στρατευμάτων των κρατών-μελών στις περιοχές των κοινών συνόρων τους. Στη συνέχεια, προβλήματα που προέκυψαν σε κρατικό αλλά και σε διεθνές επίπεδο διεύρυναν τα θέματα που απασχόλησαν τη Συνάντηση του 1998 στην Άλμα-Άτα. Για πρώτη φορά προσεγγίστηκαν προβλήματα, όπως αυτό της τρομοκρατίας, των εθνοτικών αποσχίσεων, του θρησκευτικού εξτρεμισμού καθώς και της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών και όπλων. Αυτά τα θέματα επανήλθαν στην Πέμπτη Συνάντηση της Σαγκάι (Ντούσανμπε, 2000), με έμφαση στην αποτροπή των εθνοτικών αποσχίσεων και πιο συγκεκριμένα της απόσχισής της Τσετσενίας από τη Ρωσία, και της Ταϊβάν από την Κίνα. Επίσης, συζητήθηκε το θέμα του Αφγανιστάν, πρόβλημα στο οποίο και αποδόθηκε ιδιαίτερη προσοχή. Η ενδιάμεση Συνάντηση των δυο τελευταίων προαναφερόμενων Συναντήσεων, που πραγματοποιήθηκε στην Μπίσκεκ τον Αύγουστο του 1999, ήταν ο προάγγελος των αλλαγών στην οργάνωση του Συμφώνου, καθώς ήταν πλέον σαφής η

ανάγκη για μια πιο συνεκτική και αποτελεσματική δομή του Οργανισμού, που θα εξυπηρετούσε την αντιμετώπιση των παραπάνω ζητημάτων.⁹⁵⁴

Η έδρα της Γραμματείας του Οργανισμού βρίσκεται στο Πεκίνο, ενώ η Περιφερειακή Αντι-τρομοκρατική Δομή (*Regional Anti-Terrorist Structure (RATS)*)⁹⁵⁵ εδρεύει στην Τασκένδη. Η *RATS* ασχολείται αποκλειστικά με το βασικό στόχο του SCO, δηλαδή με την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας. Συλλέγει σχετικές πληροφορίες τις οποίες επικοινωνεί στα μέλη του. Ιδρύθηκε με έναυσμα την 11^η Σεπτεμβρίου και το πρόσταγμα που δημιούργησε για οργανωμένη αντιμετώπιση της τρομοκρατίας. Ισλαμικές οργανώσεις όπου δραστηριοποιούνται έντονα οι ακτιβιστές πολιτικής βίας της *Hezb-ut-Tahrir* εντοπίζονται, κυρίως, στο Ουζμπεκιστάν και στο Τατζικιστάν.⁹⁵⁶ Επιπλέον, επιτηρούν τις κινήσεις τρομοκρατικών-αποσχιστικών κινημάτων, όπως στο Βόρειο Καύκασο και πιο συγκεκριμένα στην Τσετσενία, όπως και τη δράση της Ισλαμικής Κίνησης του Ανατολικού Τουρκεστάν (*East Turkestan Islamic Movement*),⁹⁵⁷ που διεκδικεί απόσχιση και ανεξαρτησία για τη τουρκόφωνη πλειοψηφία της περιοχής Xinjiang στην Κίνα.

Η *RATS* επιδιώκει την εναρμόνιση των νομοθεσιών των κρατών-μελών, σχετικά με την τρομοκρατία, ενώ η ίδια δε διαθέτει στρατεύματα για την αντιμετώπιση πολιτικών ομάδων ή κινημάτων που χαρακτηρίζονται ως τρομοκρατικά. Τα μέλη του Οργανισμού της Συνεργασίας της Σαγκάης είναι εκείνα που πραγματοποιούν κοινές αντιτρομοκρατικές ασκήσεις, εν όψει του ενδεχόμενου ανάγκης επέμβασής τους. Η πρώτη άσκηση έλαβε χώρα το 2002 στα σύνορα Κιργισίας-Κίνας, τόσο για την άσκηση κινεζικών δυνάμεων σε έδαφος της Κεντρικής Ασίας, όσο και ρωσικών δυνάμεων σε κινεζικό έδαφος. Το επόμενο καλοκαίρι (2003) η Ρωσία, το Καζακιστάν, η Κιργισία, το Τατζικιστάν και η Κίνα πραγματοποίησαν ασκήσεις στα σύνορα Κίνας-Καζακιστάν. Το 2006 έγιναν ασκήσεις αντι-τρομοκρατίας (East-Anti-Terror 2006), όπου συμμετείχαν όλα τα μέλη του Οργανισμού, ενώ στο πλαίσιο της Συμφωνίας που υπεγράφη το Δεκέμβριο

⁹⁵⁴ <http://www.sectSCO.org/html/00030.html>

⁹⁵⁵ Ιδρύθηκε την 7^η Ιουνίου 2002, στο πλαίσιο του SCO.

⁹⁵⁶ Oksana Antonenko, "Russia, Central Asia and the Shanghai Co-operation Organization", *Russian Analytical Digest*, No. 25, July 17, 2007: 9.

⁹⁵⁷ <http://www.cfr.org/publication/9179>

του 2004, ανάμεσα στη Ρωσία και την Κίνα για στρατιωτική και τεχνική συνεργασία για την περίοδο 2005-2010, πραγματοποιήθηκαν η «Ειρηνευτική Επιχείρηση 2005»⁹⁵⁸ (Peace Mission 2005) και η «Ειρηνευτική Επιχείρηση 2007»⁹⁵⁹ με αντι-τρομοκρατικά επιχειρησιακά προγράμματα.

Ο Οργανισμός της Συνεργασίας της Σαγκάης έχει εξελιχθεί σε ένα περιφερειακό Οργανισμό με τόσο επιτυχημένη συνεργασία μεταξύ των μελών του⁹⁶⁰ ώστε να έχει προκαλέσει την ανησυχία των ΗΠΑ, καθώς κατόρθωσε να αναχαιτίσει την προσπάθεια επέκτασης της αμερικανικής επιρροής στον χώρο της Κεντρικής Ασίας. Ωστόσο, ο σχετικός εσωτερικός ανταγωνισμός στον Οργανισμό δεν λείπει, ιδιαίτερα ανάμεσα στη Ρωσία και την Κίνα, δηλαδή τις γγέτιδες δυνάμεις του οργανισμού, αφού κάθε μια από αυτές επιθυμεί την εξέλιξη του Οργανισμού για την εξυπηρέτηση των δικών της συμφερόντων, πρωταρχικά. Η Κίνα στο πλαίσιο του Οργανισμού κέρδισε την εμπιστοσύνη των υπολοίπων μελών,⁹⁶¹ πραγματοποιεί σημαντικές οικονομικές επενδύσεις σε αυτά και σε ένα ευνοϊκό πολιτικό κλίμα βρήκε πρόσφορο έδαφος για την διασφάλιση της απαραίτητης ενέργειας που έχει ανάγκη.⁹⁶²

Γεω-οικονομικές και γεω-πολιτικές νίκες σημειώνει και η Ρωσία στην Κεντρική Ασία – όπως καταδεικνύει η συμφωνία φυσικού αερίου ανάμεσα σε Ρωσία, Καζακστάν και Τουρκμενιστάν (Δεκέμβριος 2007).⁹⁶³ Η Μόσχα προτιμά να επιλύει ζητήματα οικονομικής φύσεως στο πλαίσιο του περιφερειακού Οργανισμού EurAsEC, ενώ ο SCO τείνει να εξελιχθεί σε Οργανισμό άμυνας και ασφάλειας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα αποκτήσει στρατιωτική δομή –όπως διαβεβαίωσε τον Ιούνιο του 2007, ο Γραμματέας του Ρωσικού Συμβουλίου Ασφαλείας Ίγκορ Ιβανόφ.⁹⁶⁴ Εντούτοις, με την οικονομική

⁹⁵⁸ China and Russia to hold first Joint Exercise. August 14, 2005. *Sinodefence.com*; Sergei Blagov, RUSSIAN-CHINESE WAR GAME MEANT TO BOOST BILATERAL PARTNERSHIP, August 18, 2005. *Jamestown.org*; Russia, China Enter Third Stage of Joint Military Exercises. 22.08.2005, *Moscow News*.

⁹⁵⁹ 'Peace Mission 2007' to tackle terror threats, *RIA NOVOSTI*, July 7, 2007.

⁹⁶⁰ Max Verbitz, "Russian-Chinese Military Cooperation: Can a Bear trust a Dragon?", *Perspective*, Vol. XVI, No. 3, May 2006.

⁹⁶¹ "US \$900m. loans to SCO members for China exports", *CHINA DAILY*, 31/05/2006.

⁹⁶² "China, Kazakhstan sign energy deal", *CHINA DAILY*, 21/12/2006.

⁹⁶³ Βλέπε: <http://eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/NaturalGas.html>

⁹⁶⁴ "Russia announces large joint military exercise with China, Shangai Six", *RIA NOVOSTI*, June 6, 2007

κρίση που ξεκίνησε το φθινόπωρο του 2008, είναι επόμενο ο SCO να δώσει έμφαση στην οικονομία και τα ενεργειακά ζητήματα της περιφέρειας προκειμένου «να μειωθούν οι κίνδυνοι και οι αρνητικές συνέπειες» για τα κράτη-μέλη.⁹⁶⁵

Όσον αφορά στη διεύρυνση του Οργανισμού, το άρθρο 13 του καταστατικού⁹⁶⁶ επιτρέπει διεύρυνση μόνο σε κράτη της περιφέρειας. Θέση παρατηρητή αναγνωρίστηκε στην Μογγολία το 2004, ενώ στην Ινδία, στο Ιράν και στο Πακιστάν το 2005. Στη Συνάντηση του 2006 έγινε για πρώτη φορά αναφορά σε δυνατότητα εισδοχής νέων μελών, βρίσκοντας όμως κώλυμα στην ατελή σχετική νομοθεσία. Ωστόσο, τα εμπόδια είναι περισσότερο πολιτικά παρά νομικά. Η Ινδία είναι δύσκολο να συμμετέχει στον ίδιο Οργανισμό, του οποίου μέλος είναι το Πακιστάν. Η μακροχρόνια σύγκρουση στο Κασμίρ δεν θα επέτρεπε ειρηνική και πάνω απ' όλα αποδοτική και δημιουργική έκβαση σε αυτή τη συνεργασία. Επιπλέον, η περίπτωση του Ιράν είναι ιδιάζουσα, καθώς οι πυρηνικές του δραστηριότητες θα μπορούσαν να αποβούν μοιραίες για το σύνολο του Οργανισμού. Επίσης, το 2005 οι ΗΠΑ αιτήθηκαν τη συμμετοχή τους στον Οργανισμό ως παρατηρητές, αλλά η αίτησή τους απορρίφθηκε – μια κίνηση με σαφές πολιτικό υπόβαθρο.

Εν κατακλείδι, ο SCO εξελίχθηκε σε αποτελεσματικό ασιατικό forum συζήτησης και επίλυσης θεμάτων, κυρίως ασφάλειας και ενέργειας, στο οποίο ηγούνται η Κίνα και η Ρωσία. Πρόκειται για ένα πλαίσιο συνεργασίας όπου δεν υπάρχει δυτική συμμετοχή, επιλύονται περιφερειακά ζητήματα, ενώ η ισχύς της Ρωσίας εξισορροπείται από αυτή της Κίνας, και αντίστροφα. Εν ολίγοις, η Ρωσία λειτουργεί ως Μεγάλη Δύναμη αποβάλλοντας συνειδητά ή ασυνείδητα, εκούσια ή ακούσια το σύνδρομο της Αυτοκρατορίας. Η Μόσχα μετά από εμπειρία σχεδόν δυο δεκαετιών στη Νέα Τάξη Πραγμάτων, όπου δεν λειτουργεί πλέον ως κέντρο βάρους μιας Αυτοκρατορίας ή Ένωσης, εμπέδωσε τα διδάγματα της σύντομης ιστορίας της ως Ομοσπονδία. Οι προσπάθειες επιβολής της στον πρώην σοβιετικό χώρο δεν απέδωσαν και έγινε

⁹⁶⁵ Η φράση ανήκει στο Καζάκο Πρόεδρο Karim Masimov. Βλέπε: "Putin sees larger international role for Shanghai security group" *RIA NOVOSTI*, 30/10/2008.

⁹⁶⁶ Henry Plater-Zyberk, "Who's Afraid of the SCO?", *Conflict Studies Research Center*, Defence Academy of the United Kingdom, March 2007.

πασιφανές και κατανοητό ότι είναι προτιμότερη η συνεργασία σε οικονομικό επίπεδο και επίπεδο ασφάλειας, καθώς, αφενός η δική της οικονομία και κύρος διασφαλίζεται και ενισχύεται και αφετέρου, η δημιουργία αλληλεξάρτησης μεταξύ εταίρων απομακρύνει τον κίνδυνο της δυτικής επιρροής και διείσδυσης, επιτρέποντάς στη Ρωσία ανάπτυξη περιφερειακής ισχύος.

2.6. Ρωσία και ΚΑΚ

Το τέλος του σοβιετικού *imperium* ήταν απρόβλεπτο, απρόσμενο, αναπάντεχο και ειρηνικό, όπως ήταν και το τέλος της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, χωρίς όμως να έχει την ίδια διάρκεια, αφού ο ιστορικός χρόνος του 20^{ου} αιώνα είναι πολύ ταχύτερος από τους αιώνες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Οι συνθήκες, όμως, που οδήγησαν στη διάλυση είναι παρόμοιες σε όλες τις αυτοκρατορίες δηλαδή παρακμή, διαφθορά, σήψη και τέλος στην παραγωγή ιδεών, κουλτούρας και πολιτισμού. Όταν γεννήθηκε η Σοβιετική Ένωση το 1919, τρία σλαβικά κράτη (Λευκορωσία, Ρωσία και Ουκρανία) συνέπραξαν ομοσπονδιακό δεσμό, που αποτέλεσε τον πυρήνα της τότε νεαρής, δυναμικής και εν εξελίξει Σοβιετικής Ένωσης, μιας φεντεραλιστικής δομής που ολοκληρώθηκε το 1922 με την σύμπραξη των υπολοίπων κρατών-μελών της, πλην των Βαλτικών χωρών οι οποίες στη συνέχεια (1939) προσαρτήθηκαν βίαια.

Το 1990 η Σοβιετική Ένωση, βρισκόμενη ήδη στην τελευταία στροφή της νομοτελειακής της πλέον πορείας προς το βελούδινο τέλος της -αφού στη δεκαετία που προηγήθηκε αμφισβητήθηκε επίσημα και εμπράκτως η θεωρία και η πρακτική του Μαρξισμού/Λενινισμού, όπου και επιχειρήθηκε η εισαγωγή μοντέλων και πολιτικο-ιδεολογικών αντιλήψεων της αστικής δημοκρατίας, δηλαδή του κύριου εχθρού του Μαρξιστιστικού/σοσιαλιστικού κράτους- αντιμετώπισε τη διαμάχη για το διαχωρισμό των εξουσιών των Προέδρων Γκορμπατσόφ και Γέλτσιν. Απόρροια του μεταξύ τους ανταγωνισμού ήταν η δημιουργία της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών, μέσα από την προσπάθεια ελέγχου της ανανέωσης της συμφωνίας της Ένωσης. Η υπογραφή της ίδρυσης της ΚΑΚ,⁹⁶⁷ που ανεξέλεγκτα και απροσδόκητα οδήγησε στο τέλος της Σοβιετικής Ένωσης πραγματοποιήθηκε την 8^η Δεκεμβρίου 1991 από τα ιδρυτικά της στελέχη (Ρωσία, Ουκρανία⁹⁶⁸ και Λευκορωσία), ενώ την 21^η Δεκεμβρίου οκτώ άλλα μέρη-κράτη (Αζερμπαϊτζάν, Αρμενία, Κιργισία, Καζακστάν, Μολδαβία, Ουζμπεκιστάν, Τατζικιστάν και Τουρκμενιστάν) προσχώρησαν σε αυτή. Η Γεωργία απέκτησε την ιδιότητα του μέλους τον Οκτώβριο του 1993.⁹⁶⁹

Οι πολιτικές και κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές που συντελέστηκαν στα κράτη-μέλη της ΚΑΚ, από τη στιγμή της ίδρυσής της μέχρι σήμερα, είναι πολλές, αποκλίνουσες, ιδιαίτερες και οπωσδήποτε ποικίλων πολιτικών προσανατολισμών. Συνέπεια αυτών είναι να μην θεωρείται ο χώρος της ΚΑΚ πλέον ενιαίος, ως απόρροια της απουσίας ενός Οργανισμού της Κοινοπολιτείας που να την αντιπροσωπεύει και να λειτουργεί αποκλειστικά για την ολοκλήρωση των μελών της στους κόλπους του.⁹⁷⁰ Η λογική της ίδρυσης της ΚΑΚ βασίστηκε κυρίως στο επιχείρημα της κοινής ιστορίας του γεωγραφικού της χώρου, αλλά και στις εξαρτημένες τεχνικές υποδομές που κληρονομήθηκαν στα ανεξάρτητα νέα κράτη και θεωρήθηκε ότι θα εξυπηρετούσαν την ολοκλήρωση (integration) του πρώην Σοβιετικού χώρου υπό την πρωτοκαθεδρία του

⁹⁶⁷ Mark Webber, *The International Politics of Russia and the Successor States*. Manchester and New York: Redwood, 1996 και Richard Sakwa, *Russian Politics and Society*. New York: Routledge, 1996.

⁹⁶⁸ Η Ουκρανία δεν έχει επικυρώσει την Συμφωνία και ουσιαστικά δεν αποτελεί μέλος της Κοινοπολιτείας.

⁹⁶⁹ Η Γεωργία απεχώρησε τον Αύγουστο του 2008 μετά την ένοπλη σύρραξη με τη Ρωσία.

⁹⁷⁰ Oleksander Sushko, "The Dark Side of Integration: Ambitions of Domination in Russia's Backyard", *The Washington Quarterly*, Vol. 27, No. 2 : 119.

«μεγάλου αδελφού», δηλαδή της Ρωσίας.⁹⁷¹ Ωστόσο, στο πέρασμα του καιρού έκαστο κράτος άρχισε να αυτοπροσδιορίζεται εθνικά και πολιτικά και σε μεγάλο βαθμό να αναπτύσσεται και να εξελίσσεται αυτόνομα, δημιουργώντας και προβαίνοντας στην εκμετάλλευση των δικών του οικονομικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων, ώστε να ικανοποιηθούν τα κρατικά του συμφέροντα. Παράλληλα, διαπιστώθηκε πως απομεινάρια της κοινής κουλτούρας που συνέδεαν τη Ρωσία με τους υπόλοιπους λαούς ή κράτη άρχισαν να ξεθωριάζουν και κατά συνέπεια, να αδυνατίζει ο μεταξύ τους συνεκτικός δεσμός.⁹⁷²

Η συμμετοχή των κρατών στην Κοινοπολιτεία δεν είναι δυνατό να βασίζεται απλώς σε κοινές μνήμες, αλλά χρειάζονται πολύ ισχυρότερα κίνητρα, τα οποία να λειτουργούν ως κεντρομόλος δύναμη σε μια συνεργασία, που πέρα από συναισθηματικά επιθυμητή θα πρέπει να είναι και ουσιαστικά αποδοτική. Φυσικά, για τη συντήρηση της σχετικής ομοιομορφίας του πρώην σοβιετικού χώρου και την φυσιολογική ομογενοποιητική εξέλιξη ως τάση της Κοινοπολιτείας έλαβαν χώρα οι σχετικές θεσμικές προσπάθειες. Αλλά ιδρύθηκαν πολύ περισσότερα Όργανα απ'ότι ήταν απαραίτητο, με αλληλοκαλυπτόμενες αρμοδιότητες και ατέλειωτη γραφειοκρατία. Με άλλα λόγια, τα νέο-ιδρυθέντα κράτη της ΚΑΚ δεν μπόρεσαν στην πρώτη κοινή τους προσπάθεια να οργανωθούν σε ένα θεσμικό πλαίσιο, να ξεπεράσουν τα μειονεκτήματα της κληρονομημένης σοβιετικής διοικητικής αντίληψης που τη χαρακτήριζε η υπερτροφική γραφειοκρατία, η πληθώρα ανεκμετάλλευστων πληροφοριών και η έλλειψη στόχων και μέσων υλοποίησης αυτών.

Εξάλλου, εξ αρχής ο χώρος της ΚΑΚ δεν ήταν το ενιαίο κληροδότημα της Σοβιετικής Ένωσης, καθώς ευθύς αμέσως μετά την κατάρρευσή της οι Βαλτικές χώρες αποστασιοποιήθηκαν άρδην. Επίσης, κατά τη διάρκεια του 2005 το Τουρκμενιστάν επέλεξε να υποβαθμίσει την συμμετοχή του στην Κοινοπολιτεία σε συνδεδεμένο-κράτος. Η Ουκρανία ποτέ δεν αποτέλεσε ενεργό μέλος, ενώ η Γεωργία έληξε τη συνεργασία της

⁹⁷¹ Bertil Nygren, *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy towards the CIS*. Routledge, 2007 : 24.

⁹⁷² Για παράδειγμα, η ρωσική γλώσσα είναι επίσημη γλώσσα μόνο σε τέσσερις χώρες της ΚΑΚ: στη Λευκορωσία, στο Καζακστάν, στην Κιργιζία και φυσικά στη Ρωσία.

τον Αύγουστο του 2008.⁹⁷³ Σε μια τέτοια εκδηλούμενη δομική αδυναμία της θεσμικής οργάνωσης του χώρου της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, προστέθηκε και η δυσκίνητη οργανωτική δομή της ΚΑΚ με αποτέλεσμα τελικά, ελάχιστες εκ του υπερβολικού αριθμού αποφάσεων⁹⁷⁴ της Κοινοπολιτείας να έχουν εγκριθεί και υπογραφεί από όλα της τα μέλη και ακόμη λιγότερες να έχουν εφαρμοστεί, λόγω έλλειψης μηχανισμών ελέγχου της υλοποίησής τους.⁹⁷⁵ Επιπλέον, οι περιφερειακοί οργανισμοί και τα προγράμματα ολοκλήρωσης εντός της ΚΑΚ δεν περιλαμβάνουν το σύνολο των μελών της Κοινοπολιτείας. Χάριν παραδείγματος, τα μέλη της EurAsEC (2000) δεν είναι ακριβώς τα ίδια με τα μέλη του Ενιαίου Οικονομικού Χώρου (Single Economic Space, 2003). Αν και έχουν παρόμοιους στόχους αποτελούν διαφορετικούς οργανισμούς λόγω της σύνθεσής τους.

Επίσης, μέλη της Κοινοπολιτείας συμμετέχουν σε θεσμούς που δεν αποτελούνται μόνο από κράτη της ΚΑΚ. Τέτοιο είναι το παράδειγμα της Κοινότητας Δημοκρατικής Επιλογής (Community of Democratic Choice) και ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας (Economic Cooperation Organization).⁹⁷⁶ Κράτη-μέλη της ΚΑΚ συμμετέχουν, λοιπόν, σε Οργανισμούς που τα αντικείμενά τους αλληλοκαλύπτονται και στην χειρότερη περίπτωση, έχουν αντιφατικούς μεταξύ τους στόχους. Χάρη στον γεωπολιτικό πλουραλισμό της ΚΑΚ δημιουργήθηκε ο GUUAM⁹⁷⁷ με στόχο τον εκδημοκρατισμό των κρατών-μελών του, αλλά και τη σταδιακή προετοιμασία τους για την εισδοχή τους στο NATO.

⁹⁷³ Στις 14 Αυγούστου του 2008 το Κοινοβούλιο της Γεωργίας ψήφισε την αποχώρηση της χώρας από τον Οργανισμό. Βλέπε: "Georgian parliament votes to withdraw from CIS", 14/08/2008, BBC News.

⁹⁷⁴ Bertil Nygren, (2007), σελ. 25.

⁹⁷⁵ Richard Weitz, "Sochi Summit Strengthens EurAsEC", *Central Asia-Caucasus Analyst*, 6 September 2006: 9.

⁹⁷⁶ Ο CDC ιδρύθηκε το 2005 και μέλη της είναι η Γεωργία, η Ουκρανία, η Μολδαβία, η Εσθονία, η Λετονία, η Λιθουανία, η Ρουμανία, η Σλοβενία και η FYROM. Ο ECO ιδρύθηκε το 1985 από το Ιράν, την Τουρκία και το Πακιστάν, ενώ σήμερα συμμετέχουν και τα ακόλουθα κράτη: Ουζμπεκιστάν, Τατζικιστάν, Καζακστάν, Κιργισία, Τουρκμενιστάν, Αζερμπαϊτζάν και Αφγανιστάν.

⁹⁷⁷ Kuzio Taras, "Geopolitical Pluralism in the CIS: The emergence of GUUAM", *European Security*, Vol. 9, Issue 2, Summer 2000: 81-114. Ο περιφερειακός Οργανισμός ιδρύθηκε το 1997 στο Στρασβούργο, από τη Γεωργία, την Ουκρανία, το Αζερμπαϊτζάν και τη Μολδαβία που παρευρίσκονταν σε Συνάντηση του Συμβουλίου της Ευρώπης. Βλέπε ακόμα: Mikhail Molchanov & Yuri Yevdokimov "The European Union Versus Russia: Evaluating Attractiveness of Inter-tate Cooperation in the Post-Soviet Space" in Gregory Papanikos (ed.) *International Research on Global Affairs*, Athens: Institute for Education and Research, 2005: 193-205.

Το γεγονός της αποτυχίας της ολοκλήρωσης της ΚΑΚ, η οποία αποτελείται από κράτη με διαφοροποιημένα, όπως ήδη αναφέρθηκε, γεω-πολιτικά και γεω-οικονομικά συμφέροντα, που αποδυναμώνουν σταθερά την μεταξύ τους θεσμική αλληλεξάρτηση, αλλά και σε συνδυασμό με το αυξανόμενο ενδιαφέρον της Δύσης,⁹⁷⁸ όσο και περιφερειακών δυνάμεων για τον συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο, ως σφαίρας επιρροής, όπου προωθούν τις δικές τους λύσεις σε υφιστάμενα ζητήματα, αποτελούν παράγοντες που οδήγησαν τη Ρωσία επί Προεδρίας Πούτιν στην απόφαση αναθέωσης της εξωτερικής της πολιτικής. Φοβούμενη την υπέρμετρη αύξηση της περιφερειακής ισχύος της Κίνας, τον ρόλο του Ιράν στην περιοχή, όπως και τις πολιτικές και στρατιωτικές επεμβάσεις μελών της ΕΕ και του ΝΑΤΟ και μη παραβλέποντας τον εμφανή ρόλο επιρροής των Η.Π.Α. στις «πολύχρωμες επαναστάσεις» και την παρουσία τους στην Κεντρική Ασία, η Ρωσία διεκδικεί ρόλο περιφερειακής ηγετικής δύναμης και αποπειράται την προσαρμογή των πολιτικών της για την επίτευξη αυτού του στόχου. Ήδη από το καλοκαίρι του 2004, ο Πούτιν επεσήμανε τη σημαντικότητα του διλήμματος που αντιμετωπίζει η ΚΑΚ -και εμμέσως πλην σαφώς και η Ρωσία- δηλαδή είτε η Κοινοπολιτεία να εξελιχθεί σε «ένα αποδοτικό περιφερειακό οργανισμό, είτε να σταματήσει να υφίσταται ως γεωπολιτικός όρων».⁹⁷⁹

Ωστόσο, η Ρωσία διεκδίκησε το ρόλο του ρυθμιστικού παράγοντα σε περιοχές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης από τις πρώτες στιγμές που της δόθηκε η δυνατότητα. Η πολιτική εμπλοκή της και η στρατιωτική της παρουσία σε αποσχιστικές υποθέσεις που εκτυλίχθηκαν στην περιφέρειά της, κατέδειξε τις βλέψεις της εξωτερικής της πολιτικής, αλλά και καθόρισε την εξέλιξη της ΚΑΚ. Με την πολιτική που ακολούθησε στις περιπτώσεις της Γεωργίας, του Αζερμπαϊτζάν και της Μολδαβίας και των αποσχιστικών κινήματων και ένοπλων συγκρούσεων που εξελίχθηκαν σε αυτά τα κράτη-μέλη της ΚΑΚ,⁹⁸⁰ η Ρωσία κατηγορήθηκε ως καταχραστής της στρατιωτικής της υπεροχής⁹⁸¹ εις

⁹⁷⁸ Βλέπε: A. Cohen, "Competition Over Eurasia: Are the US and Russia on a Collision Course?" *The Heritage Foundation*, No.901, 24/10/2005.

⁹⁷⁹ Bertil Nygren, (2007): 27.

⁹⁸⁰ Βλέπε: James Hughes and Gwedolyn Sasse (eds.), *Ethnicity and Territory in the Former Soviet Union: Regions in Conflict*. London: Frank Cass Publishers, 2002.

βάρος της πολιτικής ανεξαρτησίας και κρατικής κυριαρχίας των συγκεκριμένων κρατών.⁹⁸² Για πολλούς και κυρίως για την Ουκρανία, η ΚΑΚ αποτελούσε το «βελούδινο διαζύγιο» μεταξύ των κρατών της Σοβιετικής Ένωσης⁹⁸³ Ωστόσο, η Ρωσία αντιμετώπισε την ΚΑΚ ως τη θεσμική επιβεβαίωση της σφαίρας επιρροής της καθώς και της «υποχρέωσης» να προσφέρει προστασία στα κράτη μέλη της. Εν προκειμένω όμως, η οικονομική της ανάπτυξη και η τόνωση της οικονομικής αλληλεξάρτησης των όσο γίνεται περισσότερων κρατών-μελών τη ΚΑΚ έγινε προτεραιότητα της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας.⁹⁸⁴ Ήδη από το 1995, σε ψήφισμα του Γέλτσιν της 14^{ης} Σεπτεμβρίου, έγινε σαφές ότι η Ρωσία έπρεπε να παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην οικονομική και πολιτική σταθερότητα των κρατών της ΚΑΚ.⁹⁸⁵

Οι προσπάθειες της Ρωσίας για την έκδοση κοινού νομίσματος, την εναρμόνιση της δασμολογικής νομοθεσίας και τη δημιουργία κοινής αγοράς τουλάχιστο σε συνεργασία με κάποια κράτη-μέλη της ΚΑΚ δεν ευόδωσαν, στο βαθμό που ήταν επιθυμητό. Αυτές οι πολιτικές στρατηγικές εξισορρόπησης και συμμαχιών χρειάζονταν ανταλλάγματα και αντισταθμιστικά οφέλη για να αποδώσουν. Σε κάθε νέο-ιδρυθέν κράτος οι ηγετικές δυνάμεις που αναδείχθηκαν στην εξουσία έπρεπε σύντομα, δηλαδή ταχύτατα, να θέσουν σε λειτουργία τον μηχανισμό διακυβέρνησης, ενώ παράλληλα, έλειπε το νομοθετικό πλαίσιο που θα απέτρεπε την άνθηση της διαφθοράς και θα περιόριζε την απόκτηση άδηλων κερδών και ωφελημάτων εις βάρος του κοινού συμφέροντος, που σε κάποιες εκ των περιπτώσεων πήραν σοβαρές διαστάσεις (π.χ. Βλ. Αζερμπαϊτζάν, Τουρκμενιστάν). Η Ρωσία που είχε αναλάβει από την αρχή ηγετικό ρόλο στην ΚΑΚ, δεν διέθετε τα εχέγγυα ούτε για την παροχή των μέσων και της απαραίτητης υποδομής για την οικονομική ανάπτυξη των κρατών-μελών, ούτε για τη διασφάλιση ενός κλίματος αμοιβαίας εμπιστοσύνης, ώστε οι συναλλαγές να εκτελούνται με διαφάνεια και οι

⁹⁸¹ Μέχρι τον Δεκέμβριο του 1994 η Ρωσία βάσει διμερών συμφωνιών εγκατέστησε στρατιωτικές δυνάμεις στα κράτη της Κοινοπολιτείας. Συγκεκριμένα, εγκατέστησε 9.000 στρατιώτες στην Αρμενία, 5.000 στη Γεωργία, 25.000-30.000 στη Λευκορωσία, 5.000 στο Ουζμπεκιστάν, 3.500 στην Κιργισία, 24.000 στο Τατζικιστάν, 15.000 στο Τουρκμενιστάν και 7.000 στην Μολδαβία. Βλέπε: *The Economist*, 10/12/1994 : 55

⁹⁸² Bertil Nygren (2007), σελ. 25.

⁹⁸³ Oleksander Sushko, (2004), σελ. 120.

⁹⁸⁴ Βλέπε: Ivan Safranchuk, "The Competition for Security Roles in Central Asia", *Russia in Global Affairs*, No.1, January-March 2008.

⁹⁸⁵ *Interfax*, 16/09/1995.

συνθήκες να εφαρμόζονται όπως συμφωνήθηκαν και με συνέπεια. Οι εξελίξεις απέδειξαν ότι η Ρωσία δεν μπορούσε να επιβάλει πρότυπο οικονομικών σχέσεων, χωρίς να παρέχει κοινούς στόχους με ισχυρά κίνητρα και μέσα υλοποίησής τους. Τελικά, οι οικονομικές σχέσεις της Ρωσίας με τα μέλη της ΚΑΚ, πραγματοποιούνται κυρίως σε διμερείς και πολυμερείς συμφωνίες – όπως προτάθηκε από την Αντίληψη Ρωσικής Εξωτερικής Πολιτικής 2000-⁹⁸⁶ ενώ το κεφάλαιο «ενέργεια» στις μεταξύ τους σχέσεις διέπεται πλέον από τις αρχές της οικονομίας της αγοράς.

Η Μόσχα συνειδητοποίησε ότι η οικονομική ενίσχυση των κρατών-μελών της ΚΑΚ με διευκολύνσεις στην τροφοδοσία τους με ενέργεια, δεν εύρισκε κανένα ουσιαστικό αντίκρισμα. Αντιθέτως, πρόσφερε το «καρότο» όχι μόνο χωρίς να χρησιμοποιεί το «μαστίγιο» και επομένως να μπορεί να συμπεριφέρεται και να αναγνωρίζεται ως η ηγέτιδα δύναμη της Κοινοπολιτείας, αλλά χωρίς ακόμα να έχει η ίδια άλλα οφέλη. Η εφαρμογή των κανόνων της ελεύθερης οικονομίας προκάλεσε σε κάποιες περιπτώσεις σοβαρές ενεργειακές κρίσεις, καθώς η Λευκορωσία και η Ουκρανία ως διαμετακομιστικές χώρες έσπευσαν να εκμεταλλευτούν τον αντίκτυπο που θα προκαλούσε η ομαλή και συνεπής παροχή ενέργειας στη Δύση. Αυτά τα γεγονότα έθεσαν σε νέα βάση όχι μόνο τις σχέσεις της Ρωσίας με τα κράτη της ΚΑΚ, αλλά και τις σχέσεις της ίδιας με την ΕΕ. Κάποιοι μίλησαν για το τέλος της ρωσικής προσπάθειας για την ανασύσταση της χαμένης Αυτοκρατορίας της, ως συνέπεια της αλλαγής της πολιτικής της στην ενέργεια. Αυτό που επιδιώκει η Μόσχα, είναι η εσωτερική ενδυνάμωση της ίδιας με όλους τους παράγοντες που τη συνθέτουν, πρωταρχικά όμως του οικονομικού, ώστε στη συνέχεια να μπορεί να διεκδικεί θέση Μεγάλης Δύναμης σε οποιοδήποτε περιφερειακό θεσμικό πλαίσιο.

Για τον Gleb Pavlovsky, σύμβουλο της κυβέρνησης, η Ρωσία προκειμένου να εκπληρώσει το όραμα της «Τρίτης Ρώμης» στο πλαίσιο της ΚΑΚ, θα ήταν απαραίτητο να χρησιμοποιήσει «κάποια πολύ δυνατά επιχειρήματα φιλοσοφικής φύσεως... Όποιος ξεκινά την οικοδόμηση μιας 'νέας αυτοκρατορίας' χρειάζεται ουσιαστική ιδεολογία και

⁹⁸⁶ Lawrence Caldwell, "Russian Concepts of National Security" in Robert Legvold (ed.) *Russian Foreign Policy in the Twenty-First Century and the Shadow of the Past*. New York: Columbia University Press, 2007: 314.

πραγματικές προθέσεις εξωτερικής πολιτικής. Μέχρι σήμερα, η Ρωσία δεν έχει τίποτα από τα δυο...».⁹⁸⁷ Εν ολίγοις, η Ρωσία ακόμα και αν θέλησε να αναβιώσει την αυτοκρατορία στο πλαίσιο της ΚΑΚ δεν το κατόρθωσε μη έχοντας τα απαραίτητα μέσα, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι έπαψε να διεκδικεί το συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο ως σφαίρα επιρροής της. Τον Μάρτιο του 2007 ο Igor Ivanov, Γραμματέας του Ρωσικού Συμβουλίου Ασφαλείας παρατήρησε ότι η ΚΑΚ ουσιαστικά απέτυχε, αλλά η EurAsEC είναι ένας πολλά υποσχόμενος Οργανισμός τόσο σε οικονομικό, όσο και σε πολιτικό επίπεδο.⁹⁸⁸

Εν τέλει, η ΚΑΚ δεν κατόρθωσε να αποτελέσει πεδίο ολοκλήρωσης των σχέσεων των κρατών-μελών της και κατά συνέπεια, λόγω έλλειψης εσωτερικής συνοχής, μικρής απόδοσης και μειωμένης αποτελεσματικότητας, δεν είναι ο Οργανισμός που παίζει καθοριστικό ρόλο στις διεθνείς, αλλά ούτε και στις περιφερειακές εξελίξεις. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι οι θεσμικά συμμετέχοντες δεν αποκομίζουν οφέλη από την ύπαρξή της. Οποσδήποτε αποτελεί ένα *forum* όπου πραγματοποιείται ανταλλαγή απόψεων και θέσεων, ενώ διαμορφώνεται μια εικόνα των ζητημάτων που χαρακτηρίζουν τις σχέσεις των μελών της. Το γεγονός ότι αυτά τα μέλη διακρίνονται από κοινά στοιχεία, κάποια από τα οποία τους κληροδοτήθηκαν από τη Σοβιετική Ένωση, δεν πρέπει να παραμείνει ανεκμετάλλευτο. Αυτή η αντίληψη διέπει και τη σχετική πολιτική της Ρωσίας, κυρίως, από το 2005 και ύστερα. Τον Απρίλιο του 2006, ο Πρόεδρος Πούτιν δήλωσε ότι:

*«αν και οι λαοί μας, πλέον, διαμένουν σε ανεξάρτητα κράτη που συνθέτουν αυτή την αχανή ευρασιατική περιοχή και απολαμβάνουν όλα τα πλεονεκτήματα που αυτή η ανεξαρτησία τους προσφέρει, εμείς παρ' όλα αυτά, έχουμε μια κοινή κοινωνικο-πολιτισμική κληρονομιά. Είναι εδώ, σε αυτή την κοινωνικο-πολιτισμική κληρονομιά, που βρίσκονται τα αξιοσημείωτα συγκριτικά μας πλεονεκτήματα στην μοντέρνα, παγκοσμιοποιημένη υφήλιο, και θα ήταν ανόητο να μην τα εκμεταλλευτούμε».*⁹⁸⁹

⁹⁸⁷ O Gleb Pavlovsky είναι ρώσος αναλυτής. Για το σχόλιο του βλέπε: Graeme Herd, "Colorful Revolutions and the CIS. 'Manufactured' versus 'Managed' Democracies", *Problems of Post-Communism*, Vol.52, No. 2, March/April 2005: 7.

⁹⁸⁸ "Russia questions further existence of the CIS post-soviet organization", 18/09/2007, <http://www.infoniac.com/newa/russia-nato.html>

⁹⁸⁹ http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2006/04/14/1837_type84779_104535.shtml

2.6.1. EurAsEC

Η Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα (EurAsEC) ιδρύθηκε τον Οκτώβριο του 2000. Η επικύρωση της πραγματοποιήθηκε την επόμενη χρονιά από την Λευκορωσία, το Καζακστάν, την Κιργισία, τη Ρωσία και το Τατζικιστάν, ενώ η Αρμενία, η Μολδαβία και η Ουκρανία αποτελούν παρατηρητές της. Το Ουζμπεκιστάν έγινε μέλος της EurAsEC τον Ιανουάριο του 2006, αλλά απέσυρε την συμμετοχή του το Νοέμβριο του 2008 μετά την άρση των κυρώσεων της ΕΕ που του επιβλήθηκαν το 2005.⁹⁹⁰ Στόχος της EurAsEC⁹⁹¹ είναι η δημιουργία Ένωσης Δασμών, Ενιαίου Οικονομικού Χώρου με κοινή εξωτερική οικονομική πολιτική που θα συμβάλει στην ολοκλήρωση των κρατών-μελών στην παγκόσμια οικονομία.

Οι προσπάθειες περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης ξεκίνησαν από τη στιγμή της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης, πρωταρχικά με τη δημιουργία της ίδιας της ΚΑΚ. Τον Σεπτέμβριο του 1993 υπεγράφη η Συμφωνία για τη Διαμόρφωση Οικονομικής Ένωσης, που προέβλεπε τη δημιουργία δασμολογικής και νομισματικής ένωσης, καθώς και ζώνης ελεύθερου εμπορίου (FTA) στο πλαίσιο της ΚΑΚ. Τελικά, όλα τα κράτη επικύρωσαν την FTA εκτός από τη Ρωσία, εξαιτίας της προτίμησής της σε διμερείς συμφωνίες που εξασφαλίζουν μονομερείς εξαιρέσεις και ποσοστώσεις αναφορικά με εξαγωγικές πρώτες ύλες και ενέργεια, ανάλογα την περίπτωση.⁹⁹²

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, τον Ιανουάριο του 1995 υπεγράφη η *Συνθήκη Δασμολογικής Ένωσης* από τη Ρωσία, τη Λευκορωσία και το Καζακστάν, ενώ την επόμενη χρονιά έλαβαν την ιδιότητα του μέλους σε αυτή η Κιργισία και το Τατζικιστάν.⁹⁹³ Η ιδέα της δημιουργίας *Κράτους-Ένωσης* ανάμεσα στη Ρωσία και τη Λευκορωσία συμφωνήθηκε δυο χρόνια αργότερα, ενώ ο Χάρτης του νέου κράτους

⁹⁹⁰ “Uzbekistan suspends EurAsEC membership, Moscow unruffled”, *RIA NOVOSTI*, 12/11/2008.

⁹⁹¹ *Eurasian Economic Communityn (EurAsEC)* - <http://www.evrazes.com>

⁹⁹² Oleksander Sushko, “The Dark Side of Integration: Ambitions of Domination in Russia’s Backyard”, *The Washington Quarterly*, Vol. 27, No. 2, 2004: 120.

⁹⁹³ Mikhail Troitskiy (2006),σελ. 8.

επισημοποιήθηκε με την υπογραφή της σχετικής Συνθήκης, το Δεκέμβριο του 1999.⁹⁹⁴ Προβλεπόταν η δημιουργία κοινής αγοράς και νομίσματος μέχρι το 2005 και η διεξαγωγή άμεσης εκλογής Συνομοσπονδιακού Κοινοβουλίου το 2007. Εντούτοις, παρά το γεγονός ότι συστάθηκαν θεσμικά όργανα για την εξυπηρέτηση των σκοπών της Ένωσης σε Κράτος, όπως και υπεγράφησαν σχετικές συμφωνίες και συνθήκες, η πρόοδος είναι μηδαμινή αφενός επειδή η Ρωσία φαίνεται να αποσκοπεί στην ενσωμάτωση της Λευκορωσίας στο δικό της κράτος και αφετέρου η Λευκορωσία και συγκεκριμένα ο Πρόεδρος Λουκασένκο, αποβλέπει στην κατάκτηση της Προεδρικής θέσης της Ένωσης για τον εαυτό του. Στις αρχές του 2007 οι σχέσεις των δυο κρατών όχι μόνο δεν σημείωσαν μεγαλύτερο βαθμό προσέγγισης αλλά διήλθαν περίοδο κρίσης, καθώς η Ρωσία ζήτησε και επέβαλε αύξηση της τιμής της ενέργειας με την οποία τροφοδοτείται η Λευκορωσία.

Στην ουσία η *Δασμολογική Ένωση* μετονομάστηκε σε EurAsEC, με την οποία συγχωνεύτηκε ο CACO (Central Asian Cooperation Organization) τον Οκτώβριο του 2005⁹⁹⁵ συνεχίζοντας την προσπάθεια για εναρμόνιση της σχετικής νομοθεσίας των κρατών-μελών και τη χάραξη κοινής οικονομικής πολιτικής. Τον Σεπτέμβριο του 2003 η Λευκορωσία, η Ρωσία, η Ουκρανία και το Καζακστάν συμφώνησαν στη δημιουργία Κοινού Οικονομικού Χώρου (*Single Economic Space (SES)*) αλλά η προσπάθεια κατέρρευσε με την «πορτοκαλί επανάσταση» στην Ουκρανία, η οποία εξ αρχής φαινόταν διστακτική ιδιαίτερα αναφορικά με την νομισματική ένωση.⁹⁹⁶ Τελικά, η ιδέα της δασμολογικής ένωσης επικράτησε στο πλαίσιο της EurAsEC, αλλά μόνο ανάμεσα σε τρία μέλη της. Με υιοθετημένο από τη ρωσική Δούμα σχέδιο στρατηγικής συμμαχίας προβλέπεται η ίδρυση δασμολογικής ένωσης ανάμεσα στη Ρωσία, τη Λευκορωσία και το Καζακστάν το 2010.⁹⁹⁷

Από τα παραπάνω γίνεται καταφανής η διαρκής προσπάθεια της Ρωσίας να επιτύχει την οικονομική της ολοκλήρωση με άλλα κράτη της ΚΑΚ, καθώς «πήρε το μάθημά της από

⁹⁹⁴ Oleksander Sushko (2004), σελ.122.

⁹⁹⁵ Anna Matveeva, "Return to Heartland: Russia's Policy in Central Asia", *The International Spectator*, Vol 42, No.1, March 2007: 56.

⁹⁹⁶ Oleksander Sushko (2004), σελ. 126.

⁹⁹⁷ "Eurasian economic leaders to focus on financial crisis Oct.10", *RIA NOVOSTI*, 08/10/2008

τον Καύκασο».⁹⁹⁸ Η αποξένωσή της από τα κράτη της Κοινοπολιτείας, όπως έγινε στην περίπτωση της Γεωργίας, κάνει εμφανή τον κίνδυνο της απομόνωσής της. Η Ρωσία δεν λειτουργεί πια ως ιδεολογικό κέντρο για την συνεργασία της με τα κράτη του πρώην σοβιετικού χώρου, αλλά επιχειρεί εφαρμογή πραγματιστικής πολιτικής οικονομικού περιεχόμενου. Ωστόσο, η προσπάθεια δημιουργίας δασμολογικής ένωσης με κράτη που ανεξάρτητα το ένα από άλλο επιδιώκουν την εισδοχή τους στο παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου περιπλέκει ιδιαίτερα τα πράγματα για την EurAsEC.⁹⁹⁹ Για παράδειγμα, η Κιργισία κατόρθωσε την εισδοχή της στον WTO στις 20 Δεκεμβρίου του 1998,¹⁰⁰⁰ αλλά το γεγονός αυτό προκάλεσε προβλήματα στις συναλλαγές της με τα υπόλοιπα κράτη της Κοινότητας, καθώς μειώθηκαν οι φόροι εισαγωγών της. Παράλληλα, η ανισόρροπη και η ανομοιογενής ανάπτυξη των οικονομιών των κρατών-μελών της EurAsEC καθιστούν ακόμα πιο δύσκολη τη δημιουργία κοινού οικονομικού χώρου.

Εν προκειμένω, η Ρωσία προσπαθεί να λειτουργήσει σε μια φιλική γειτονιά κρατών, όπου η οικονομική της ανάπτυξη δημιουργεί τις προϋποθέσεις για αποτροπή της απορρόφησής της από τη κυριαρχία της Δύσης. Επί Προεδρίας Πούτιν η πολιτική της Ρωσίας ήταν μετριοπαθής αν και η ρητορική της ήταν ιδιαίτερα σκληρή κάποιες φορές (βλ. ομιλία του Πούτιν στο Μόναχο τον Φεβρουάριο του 2007). Αυτός ο συνδυασμός της επέτρεψε να αναδειχθεί σε σημαντικό περιφερειακό παράγοντα. Εντούτοις, επιθυμεί περαιτέρω ανάπτυξη της αλληλεξάρτησής της με τους γείτονές της, ώστε να διασφαλιστεί η σφαίρα επιρροής της. Ο ενιαίος οικονομικός χώρος είναι ο απώτερος στόχος, αλλά όπως έχει ήδη υπογραμμίσει ο Πρόεδρος Πούτιν: «δεν μπορεί να προαχθεί η οικονομία χωρίς προηγουμένως να έχει εμπεδωθεί η ασφάλεια»,¹⁰⁰¹ επιβεβαιώνοντας με αυτά τα λόγια το λειτουργικό δεσμό ανάμεσα στη EurAsEC και τον CSTO.

⁹⁹⁸ "CIS and Baltic press on Russia", *RIA NOVOSTI*, 25/10/2008.

⁹⁹⁹ Kathleen Hancock, "Russia: Great Power Image Versus Economic Reality," *Asian Perspective*, Vol.31, No. 4, 2007: 71-98.

¹⁰⁰⁰ Βλέπε: http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/kyrgyz_republic_e.htm

¹⁰⁰¹ Richard Weitz, "Sochi Summit Strengthens EurAsEC", *Central Asia-Caucasus Analyst*, 6 September 2006: 10.

2.6.2. CSTO

Η θεωρητική σύλληψη της σύστασης της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας (1992) στο θεσμικό πλαίσιο της ΚΑΚ, που στη συνέχεια μετονομάστηκε σε Οργανισμό (Collective Security Treaty Organization (CSTO), 2002), βασίστηκε στην εμπειρική διαπίστωση απειλών κατά της ασφάλειας του πρώην σοβιετικού χώρου και που αφορούσαν στα ίδια τα καθεστώτα. Η τρομοκρατία άρχισε να παίρνει μεγάλες διαστάσεις κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 στις εκτάσεις του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας. Υποκινητής της θεωρήθηκε το ισλαμικό κίνημα, με εκκολαπτήριο χώρο κυρίως το Ουζμπεκιστάν και στη συνέχεια το Αφγανιστάν.

Ο CSTO¹⁰⁰² που ανέλαβε το έργο της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας το 2002, μετατράπηκε σε έναν μηχανισμό ασφάλειας και στρατιωτικής ολοκλήρωσης, που μέσα από τις πολιτικοστρατιωτικές του δομές συντονίζει την άμυνα και την προστασία των μελών του από ποικίλους κινδύνους.¹⁰⁰³ Υπό την αιγίδα του λειτουργούν οι Συλλογικές Δυνάμεις Ταχείας Ανάπτυξης της Κεντρικής Ασίας CRDF (*Collective Rapid Deployment Forces*),¹⁰⁰⁴ οι οποίες του κληροδοτήθηκαν από την Κοινοπολιτεία, ενώ προβλέπεται η λειτουργία δυο ακόμα Μονάδων Συλλογικής Ασφάλειας Ταχείας Ανάπτυξης. Η πρώτη αφορά στις Δυνάμεις Ρωσίας-Λευκορωσίας και η δεύτερη στις Δυνάμεις Ρωσίας-Αρμενίας ώστε να διασφαλίζεται η άμυνα και η τάξη στις σχετικές περιφέρειες. Στις αρμοδιότητες του CSTO βρίσκεται το Πρόγραμμα Άμυνας Αντι-Βαλλιστικών Πυραύλων, στο οποίο συμμετέχουν και τα επτά κράτη-μέλη, όπως και το σύστημα συλλογικής εναέριας ασφάλειας, καθώς η προστασία σιδηροδρόμων στρατηγικής σημασίας που συνδέουν τα κράτη-μέλη. Επιπλέον, προβλέπεται η δημιουργία Συλλογικών Δυνάμεων Υποστήριξης της Ειρήνης (*Collective Peace Support Forces*), που θα μπορούν να λειτουργούν υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών ή και άλλου

¹⁰⁰² <http://www.dkb.gov.ru>

¹⁰⁰³ Τα μέλη του είναι: η Αρμενία, η Ρωσία, το Καζακιστάν, η Κιργιζία, η Λευκορωσία, το Τατζικιστάν και το Ουζμπεκιστάν.

¹⁰⁰⁴ Οι Συλλογικές Δυνάμεις Ταχείας Ανάπτυξης της Κεντρικής Ασίας έχουν την έδρα τους στην πόλη Bishkek, ενώ χρησιμοποιούν την αεροπορική βάση Kant.

σχετικού Οργανισμού, καθώς και η σύσταση Συλλογικών Δυνάμεων για τη διαχείριση κρίσεων που οφείλονται σε φυσικά φαινόμενα ή κοινωνικές έκτακτες καταστάσεις (*Collective Emergency Reaction Forces*)¹⁰⁰⁵.

Λόγω του εύρους των αρμοδιοτήτων του Οργανισμού η Ρωσία όπως και τα υπόλοιπα κράτη-μέλη του *CSTO*, θεωρεί ότι θα πρέπει εκ των πραγμάτων ο Οργανισμός να είναι αρμόδιος για τη διασφάλιση της ειρήνης στην περιφέρεια, όπως και στο Αφγανιστάν. Το ζήτημα του Αφγανιστάν είναι καθοριστικό για τις πολιτικές περιφερειακές εξελίξεις και η Μόσχα παρατηρεί ότι είναι τόσο καίριο θέμα, που δε πρέπει να αφεθεί στην τύχη του ή απλώς στις αποφάσεις της Δύσης, ιδιαίτερα μετά την απομάκρυνση των αμερικανικών στρατευμάτων. Στα τέλη Ιουλίου 2007, ο Γενικός Γραμματέας του *CSTO* πρότεινε¹⁰⁰⁶:

«Μαζί, συμπεριλαμβανομένης της Κίνας, που αποτελεί μέλος του Οργανισμού της Συνεργασίας της Σαγκάης, πρέπει να συμβάλουμε στην παρεμπόδιση των Ταλιμπάν από το να αναλάβουν την εξουσία, διαφορετικά θα έχουμε σοβαρά προβλήματα στο Αφγανιστάν, προβλήματα για πολλά χρόνια».

Ο *CSTO* έχει κατ'επανάληψη ζητήσει επίσημη συνεργασία με το NATO,¹⁰⁰⁷ ώστε η αντιμετώπιση των οιονόηποτε έκτακτων καταστάσεων στην περιφέρεια της Κεντρικής Ασίας να είναι συντονισμένη και αποτελεσματική, χωρίς όμως να βρίσκει ανταπόκριση. Τον Αύγουστο του 2003 οι ειρηνευτικές δυνάμεις του NATO στο Αφγανιστάν (*ISAF*) εγκαταστάθηκαν έναντι των συνόρων του Τατζικιστάν, όπου βρίσκονταν οι δυνάμεις του Οργανισμού της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας, χωρίς να γίνει ποτέ η οποιαδήποτε προσέγγισή τους για συνεργασία, ακόμη και μετά το 2004, όταν ο

¹⁰⁰⁵ Alexander Nikitin, The End of the 'Post-Soviet Space'. "The Changing Geopolitical Orientations of the Newly Independent States". *Russia and Eurasia Briefing Paper*, REP BP 07/01, February 2007, σελ. 7. Θα πρέπει να σημειωθεί ακόμα, ότι οι Υπουργοί Άμυνας των κρατών μελών του Οργανισμού συμφώνησαν στη διεξαγωγή στρατιωτικών ασκήσεων κάθε δυο χρόνια που θα πραγματοποιούνται εκ περιτροπής σε όλες τις χώρες-μέλη. Η επιχείρηση Rubezh-2008 διεξήχθη στην Αρμενία. Βλέπε: "Post-Soviet security bloc to hold biennial joint drills", *RIA NOVOSTI*, 28/11/2008.

¹⁰⁰⁶ *CSTO proposes to SCO joint effort on post-conflict Afghanistan*, *RIA NOVOSTI*, 31/07/2007.

¹⁰⁰⁷ Τον Δεκέμβριο του 2004, ο Ρώσος Υπουργός Άμυνας, Σεργκέι Λαβρόφ, ανέφερε ότι ο Γ.Γ. του Οργανισμού, *Nikolai Bordyuzha*, υπέβαλε στον Γενικό Γραμματέα του NATO, *Jaap de Hoop Scheffer*, επίσημη αίτηση συνεργασίας των δυο οργανισμών για την αντιμετώπιση της τρομοκρατίας. Η επιθυμία της Ρωσίας για στενότερη συνεργασία είναι έκδηλη και διατυπωμένη αρκετές φορές με σαφήνεια, εντούτοις, η ανταπόκριση του NATO δεν είναι ενθαρρυντική.

Οργανισμός αναγνωρίστηκε επισήμως από τα Ηνωμένα Έθνη ως περιφερειακός οργανισμός ασφάλειας, όπως ορίζει το όγδοο Κεφάλαιο του Χάρτη του ΟΗΕ. Η ίδια στάση τηρείται μέχρι σήμερα, παρά τα όσα αναφέρονται στη ρήτρα τρία (3) του κειμένου της Συνάντησης του NATO στη Ρίγα¹⁰⁰⁸:

«η ειρήνη, η ασφάλεια και η ανάπτυξη είναι περισσότερο αλληλένδετες από ποτέ. Αυτό αποδίδει έμφαση στη στενή συνεργασία και συντονισμό μεταξύ Διεθνών Οργανισμών, που παίζουν αντίστοιχα, αλληλένδετους ρόλους στην αποτροπή κρίσεων και στη διαχείρισή τους».

Οι σχέσεις του NATO με τον CSTO φαίνονται να διέπονται από τη λογική του «παιχνιδιού μηδενικού αθροίσματος» (zero-sum game). Ωστόσο, η συνεργασία αυτών των δυο οργανισμών είναι η μοιραία ευκαιρία, όχι μόνο για την προσέγγιση της Δύσης με τη Ρωσία και την ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης, αλλά και την αποτελεσματική αντιμετώπιση πραγματικά επικίνδυνων για τη διεθνή ασφάλεια ζητημάτων στην Κεντρική Ασία. Άλλωστε η Δύση έχει ήδη συνειδητοποιήσει την επικινδυνότητα καταστάσεων και εξελίξεων που λαμβάνουν χώρα σε αυτόν¹⁰⁰⁹ αλλά και στον ευρύτερο χώρο της Ασίας, ώστε να αποδώσει έναν περισσότερο στρατιωτικό χαρακτήρα σε σχετικούς οργανισμούς της. Τόσο το NATO, όσο και η Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν δημιουργήσει στρατιωτικές μονάδες έκτακτης αντίδρασης - NRF και European Union's Rapid Reaction Force, αντίστοιχα- οι οποίες θα μπορούσαν να συνεργαστούν με τον περιφερειακό οργανισμό CSTO, ώστε να μην προκύπτουν παράλληλες δράσεις που να καταλήγουν ενίοτε και σε διπλωματικές συγκρούσεις.

Το Δεκέμβριο του 2005 ο CSTO πρότεινε τη δημιουργία Ευρασιατικού Συμβουλευτικού Συμβουλίου με την συμμετοχή αντιπροσώπων του CSTO, του SCO, του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επρόκειτο για μια ιδέα που παρέμεινε ανεκμετάλλευτη,¹⁰¹⁰ όπως

¹⁰⁰⁸ Comprehensive Political Guidance. Endorsed by NATO Heads of State and Government on 29 November 2006. Riga Summit.

¹⁰⁰⁹ Στη Συνάντηση του NATO στην Κωνσταντινούπολη, τον Ιούνιο του 2004, τόσο η περιοχή του Καυκάσου, όσο και της Κεντρικής Ασίας χαρακτηρίστηκαν ως περιοχές «ειδικού ενδιαφέροντος».

¹⁰¹⁰ Richard Weitz, "Terrorism in Eurasia: Enhancing the Multilateral Response", China and Eurasia Forum Quarterly, Vol. 4, No.2, 2006: 16 (11-17).

ανεκμετάλλευτη παρέμεινε και η πρόταση προς την Ε.Ε. για συνεργασία σε επίπεδο ανταλλαγής σχετικών με την τρομοκρατία μυστικών πληροφοριών, με τη δικαιολογία ότι το επίπεδο προστασίας στοιχείων και πληροφοριών είναι επικίνδυνα ανεπαρκές στη Ρωσία, αλλά και στον Οργανισμό.¹⁰¹¹

Εν τέλει, η προσωρινή αναβολή της ισχύος της CFE εκ μέρους της Ρωσίας, η λειτουργία αμερικανικών βάσεων στη Βουλγαρία και στη Ρουμανία, η επικείμενη εγκατάσταση της αμερικανικής αντι-πυραυλικής ασπίδας στην Ευρώπη και η ρωσική απειλή ανάπτυξης των πυραύλων Iskander-M στο Καλίνιγκραντ συνθέτουν ένα σκηνικό ιδιαίτερα ανησυχητικό για την ευρωπαϊκή ασφάλεια και όχι μόνο. Η αρχιτεκτονική συνεργασίας, εμπιστοσύνης και ασφάλειας δεν μπορεί να μην λαμβάνει υπόψη της τις στρατιωτικές συνεργασίες (βλ. NATO και CSTO), αλλά και τα πολιτικά και γεωπολιτικά συμφέροντα κάθε ενδιαφερόμενης χώρας, συμπεριλαμβανομένης και της Ρωσίας. Άλλωστε, στη σημερινή εποχή οι απειλές δεν στρέφονται μόνο κατά της κρατικής κυριαρχίας και δεν αφορούν μόνο πολέμους, αλλά αποτελούν ένα καλειδοσκόπιο ζητημάτων που αφορούν σε όλη την ανθρωπότητα. Χάριν παραδείγματος, τα ναρκωτικά αποτελούν μάλιστα που ξεκινά, κατά ένα μεγάλο ποσοστό, στα βάθη της Ασίας. Πρόσφατα, επιχείρηση των μελών της CSTO οδήγησε στην κατάσχεση 18 τόνων ναρκωτικών και την αποτροπή 198.000 εγκλημάτων που αφορούν στο λαθρεμπόριο, σε διάστημα εννέα μηνών.¹⁰¹² Συνεπώς, το έργο του CSTO δεν είναι δυνατό να παραβλέπεται και να μην αξιοποιείται στο πλαίσιο μιας συνεργασίας για την ευρύτερη περιφερειακή ασφάλεια.¹⁰¹³ Χαρακτηριστικά ο Ρώσος Πρέσβης στην ΕΕ παρατηρεί:

«Η ιδέα μας για τη νέα PCA βασίζεται σε έναν συνδυασμό μεθόδων και επικεντρώνει στην συμμετοχή όλων των Ευρω-Ατλαντικών χωρών, μέλη του NATO, της ΚΑΚ, του CSTO και της EurAsEC... όλοι οι εθνικοί και συλλογικοί παίκτες πρέπει να συνεισφέρουν στον

¹⁰¹¹ Στο ίδιο., σελ.14.

¹⁰¹² "Joint CSTO operation nets over 18 tons of drugs", *RIA NOVOSTI*, 26/11/2008.

¹⁰¹³ Τον Ιούλιο του 1994 ο Γ.Γ. του CSTO προσκάλεσε με επιστολή του το NATO να συμμετάσχει σε διάλογο και συνεργασία αναφορικά με την διακίνηση και το εμπόριο των ναρκωτικών στην Ασία, συμπεριλαμβανομένου και του Αφγανιστάν. Η απάντηση ήρθε μετά από ένα χρόνο και ήταν τόσο αόριστη ώστε καμία πρόοδος δεν προέκυψε. Βλέπε: Mikhail Kokeyev, "Russia-NATO Relations: Between the Past and the Future", *Russia in Global Affairs*, No.2, April-June 2007.

σχεδιασμό της συμφωνίας, που θα περιλαμβάνει νέες αρχές για την συμπεριφορά των κρατών και των οργανισμών στην σφαίρα της ασφάλειας.»¹⁰¹⁴

2.7. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Η πτώση της Σοβιετικής Υπερδύναμης δημιούργησε ένα τεράστιο, δυσαναπλήρωτο κενό ισχύος στο διεθνές περιβάλλον, που έπρεπε να αποκατασταθεί ώστε να επιτευχθεί η εμπέδωση συνθηκών διεθνούς ασφάλειας και σταθερότητας. Η συστημική αλλαγή που επήλθε με την κατάρρευση του διπολισμού ήταν επαναστατική και συνεπαγόταν, εκ των πραγμάτων, τον επαναπροσδιορισμό της θέσης και του ρόλου του κάθε κράτους-μέλους της διεθνούς κοινότητας στη Νέα Τάξη Πραγμάτων, της οποίας την πρωτοκαθεδρία φάνηκε ευθύς εξαρχής να καταλαμβάνουν οι Η.Π.Α. Η Ρωσία αντιμετωπίζοντας αυτό το δομικό δίλημμα, βρέθηκε σε μια συνεχή αναζήτηση ρόλου στη διαρκώς διαμορφούμενη Νέα Τάξη Πραγμάτων.

Στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας εμφολωρεί ένας άρρηκτος δεσμός που συμφιλιώνει στοιχεία της πολιτικής και της κουλτούρας της με τις γεωπολιτικές της επιδιώξεις, που ουσιαστικά καλούνται να επιβεβαιώσουν την εθνική/κρατική της ταυτότητα. Η Ρωσία από τη στιγμή της γέννησής της ως κράτος μέχρι την κατάρρευση του κομμουνισμού, ήταν χώρα που διέθετε τον επεκτατισμό, το κύρος και την κυριαρχική ισχύ μιας Μεγάλης Δύναμης. Κατά τη διάρκεια του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα αποτελούσε παράγοντα εξισορρόπησης δυνάμεων και ισχύος στον ευρωπαϊκό χώρο. Ο 20^{ος} αιώνας ήταν ο αιώνας που κατέστησε τη Μόσχα κέντρο του ενός εκ των δυο πόλων, οι οποίοι κυβερνούσαν και διαμόρφωναν τις διεθνείς εξελίξεις, βασισμένοι στην οικονομικο-

¹⁰¹⁴ “Russia proposes hanging the world”, *RIA NOVOSTI*, 11/11/2008.

πολιτική ιδεολογία τους. Σήμερα (μέχρι το 2008), προσπαθώντας να αναβιώσει το γόητρο της Μεγάλης Δύναμης, η Ρωσία έρχεται αντιμέτωπη αφενός με το ζήτημα της ταυτότητάς της και αφετέρου με την ηγεμονική παρουσία των ΗΠΑ στο διεθνές σύστημα.

Ο Πρόεδρος Πούτιν διεκδίκησε για τη Ρωσία, ισότιμη θέση με τις υπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις σε αυτό, αρνούμενος πεισματικά να συμπλεύσει (*bandwagoning*) και να προσαρμοστεί με την πολιτική βούληση του Ηγεμόνα. Η αυτοπεποίθηση της Μόσχας απορρέει, ανάμεσα σε άλλα, από την οικονομική, αλλά και πολιτική ισχύ του «μαύρου χρυσού» και τη δυνατότητα που της παρέχει, ώστε να συμβάλει ακόμα και καθοριστικά στις διεθνείς εξελίξεις. Με δεδομένο ότι έχει ενισχύσει σημαντικά το προφίλ της ως Μεγάλη Δύναμη, καταβάλλει συστηματικές προσπάθειες για να επιτύχει την εδραίωση της θέσης στη διεθνή αρένα. Αυτές αναφέρονται στην ανάπτυξη δεσμών ή μηχανισμών οικονομικής αλληλεξάρτησης με χώρες, κατά κύριο λόγο του πρώην σοβιετικού χώρου και την παράλληλη επένδυση στην περαιτέρω ανάπτυξη του ενεργειακού τομέα και των στρατιωτικών της δυνατοτήτων. Επίσης, ευνοεί σχέσεις με χώρες της Ανατολής, χωρίς όμως να ακολουθεί πολιτική απομόνωσης από τη Δύση. Κατά τον Dmitrii Trenin, η Ρωσία κατόρθωσε να χαράξει το δικό της δρόμο ανάπτυξης. Συγκεκριμένα:

*«η Ρωσία που ήταν ο Πλούτωνας στο Λυτικό ηλιακό σύστημα, ξέφυγε από την τροχιά του και βρέθηκε σε δική της πορεία, ενδυναμωμένη από την απόφασή της να βρει το δικό της σύστημα... Δεν επιθυμεί πια να γίνει μέλος του NATO και δεν εντυπωσιάζεται από τις εργασίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Βλέπει μικρό πρακτικό ενδιαφέρον στην προσέγγιση των Ηνωμένων Πολιτειών. Δημόσια επιπλήττει όργανα κυριαρχούμενα από τη Δύση, όπως είναι το Συμβούλιο της Ευρώπης και ο ΟΑΣΕ και κάνει νύξεις για αυξανόμενη έλλειψη ενδιαφέροντος για συμμετοχή σε αυτά. Αλλά και πάλι αυτό δεν αποτελεί απομόνωση. Η Μόσχα είναι προετοιμασμένη να αντιμετωπίσει την Ουάσινγκτον για τις κυρώσεις εναντίον του Ιράν ή της Βόρειας Κορέας στο πλαίσιο του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, αλλά περιμένει *quid pro quo* για κάθε σπιθαμή που έρχεται πιο κοντά στις θέσεις της Αμερικής.»*¹⁰¹⁵

¹⁰¹⁵ Dmitri Trenin, *Getting Russia Right*, Washington DC: Carnegie Endowment, 2007: 3, 74.

Οι προαναφερόμενες σκέψεις παραπέμπουν και αναμοχλεύουν το πολυσυζητημένο και ακόμα αναπάντητο ζήτημα της ταυτότητας της Ρωσίας, δηλαδή εάν ανήκει στη Δύση ή στην Ασία ή στην Ευρασία. Το θέμα αυτό ανακινήθηκε για τελευταία φορά στην μακράιωνη ιστορία της, μετά την ταπείνωση που θεώρησε ότι υπέστη από τη Δύση, με τον αποκλεισμό της ενεργούς συμμετοχής της σε θεσμούς λήψεων διεθνών αποφάσεων μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, αλλά και με την «παραβίαση» της δικής της σφαίρας επιρροής (βλ. εγγύς εξωτερικό), όπου η Δύση διεκδίκησε μέρος αυτής.

Προκειμένου να ανακτήσει τα «κεκτημένα» της είναι απαραίτητη εκείνη η κρατική ταυτότητα που νομιμοποιεί, τόσο σε εθνικό, όσο και διεθνές επίπεδο τις επιλογές της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας. Διακηρύττοντας ότι είναι ευρασιατική χώρα -χωρίς να ασπάζεται επισήμως τον Ευρασιατισμό ως Δόγμα Εξωτερικής Πολιτικής- ενισχύθηκε το ηθικό των πολιτών της, καθώς απέκτησαν ταυτότητα *διαφορετική* (από την ασιατική, που την υποτιμούν και την ευρωπαϊκή, που τους υποτιμά) των «άλλων», ενώ συγχρόνως, απέκτησε την απαραίτητη δικαιολογία για να διεκδικεί τη συνεργασία των χωρών της Κεντρικής Ασίας, ως μια αναμενόμενη και επακόλουθη της κατάστασης εξέλιξη.

Η Ρωσία επιδιώκει την ανάπτυξη των σχέσεων της με τις χώρες της Δύσης, αλλά και με αναδύομενες Μεγάλες Δυνάμεις ανά τον κόσμο. Παράλληλα, καλλιεργεί συνεργασίες με Οργανισμούς που φθάνουν μέχρι στα βάθη της Ανατολικής Ασίας, όπου συμμετέχει πληθώρα κρατών. Ο Πρόεδρος Πούτιν συστηματοποίησε την παρουσία της χώρας του σε διάφορες συνόδους ασιατικών Οργανισμών (βλ. East Asia Summit, Asia-Pacific Economic Cooperation, Organization of the Islamic Conference), ενώ τον Αύγουστο του 2007 ο ρώσος Υπουργός Εξωτερικών, σε συνεννόηση με τον κινέζο ομόλογό του, πρότεινε τη συνεργασία των κρατών του ASEAN (Association of Southeast Asian Nations) με τον SCO για τη διασφάλιση της ειρήνης στην ασιατική ήπειρο. Με όλες αυτές τις ενέργειες η Ρωσία διεκδικεί την ανάκτηση της χαμένης περιφερειακής επιρροής της.¹⁰¹⁶

¹⁰¹⁶ Vladimir Putin , Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy, 10/02/2007.
<http://www.kremlin.ru>

Η κρίση στις σχέσεις Ρωσίας-Γεωργίας, που κλιμακώθηκε τον Αύγουστο του 2008, καθώς και η κρίση του διεθνούς χρηματοπιστωτικού συστήματος, που ξέσπασε ένα μήνα αργότερα, ανέδειξαν την αλλαγή που συντελείται στην ισορροπία των πολιτικο-οικονομικών δυνάμεων της Νέας Τάξης Πραγμάτων. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του ρώσου Προέδρου Μεντβέντεφ, αφενός η Ρωσία απέδειξε «ότι είναι ικανή να προστατεύει του πολίτες της» και αφετέρου, οι ΗΠΑ αποκάλυψαν την «ανευθυνότητά τους» κάνοντας σοβαρά οικονομικά λάθη με διεθνή αντίκτυπο. «Δεν άκουσαν τις αναρίθμητες προειδοποιήσεις των εταίρων τους (συμπεριλαμβανομένων και εμάς). Ως αποτέλεσμα ήταν η πρόκληση ζημιών στον εαυτό τους και στους άλλους... Θα δουλέψουμε μαζί με τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Ευρωπαϊκή Ένωση, την BRIC και με όλους εκείνους που ενδιαφέρονται για αλλαγές.»¹⁰¹⁷

Οι εξελίξεις στη διεθνή αρένα καταδεικνύουν ότι ο ηγεμονική θέση των ΗΠΑ αποδυναμώθηκε, ενώ η πολυμέρεια του διεθνούς συστήματος αναδύεται, καθώς η συνεργασία και η μετριοπάθεια των χωρών είναι πλέον απαραίτητα στοιχεία κρατικής συμπεριφοράς, ώστε να ξεπεραστούν σκόπελοι οικονομικής και πολιτικής φύσεως. Τα καινούργια δεδομένα της Νέας Τάξης Πραγμάτων δίνουν την ευκαιρία στη νέα αμερικανική κυβέρνηση, αλλά και σε κάθε άλλη κυβέρνηση του διεθνούς συστήματος, να συμπεριφερθεί με σύνεση και σεβασμό απέναντι στην παγκόσμια πολιτικο-οικονομική αλληλεξάρτηση, στο διεθνές δίκαιο και τις σχέσεις των κρατών.

¹⁰¹⁷ Dmitrii Medvedev, Address to the Federal Assembly of the Russian Federation, 5/11/2008.
<http://www.kremlin.ru>.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ: Το πολιτικό σύστημα της Ρωσικής Ομοσπονδίας σε μια Νέα Τάξη Πραγμάτων σε μετάβαση

Ένας από τους πολλούς μύθους, που πλάστηκαν σε σχέση με τη Ρωσία, αναφέρει ότι «η Ρωσία μια 'κανονική ευρωπαϊκή χώρα,' σύμφωνα με τα πρότυπα της περιόδου πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, καταλήφθηκε από μια ομάδα διεθνιστών Μπολσεβίκων και έγινε το πρώτο και βασικό θύμα. Κάποιοι ρώσοι αντιστάθηκαν στην απαγωγή τους από τον κομμουνισμό και τον πολέμησαν, καταλήγοντας στο θάνατο τριών εκατομμυρίων ανθρώπων σε έναν εμφύλιο πόλεμο. Ωστόσο, οι αντι-Μπολσεβίκες δυνάμεις διχάστηκαν και οδηγήθηκαν σε λάθη, ενώ οι Δυτικές δημοκρατίες δεν κατόρθωσαν να προσφέρουν ικανοποιητική βοήθεια. Αργότερα, η Δύση αναγνώρισε τον κομμουνισμό στη Ρωσία και απλώς, προσπάθησε να απομονώσει και να αναχαιτίσει τη Σοβιετική Ένωση. Στις ζοφερές δεκαετίες που ακολούθησαν εκατομμύρια ρώσων χάθηκαν στα GULAC, επιβλήθηκε η κολεκτίβα, προκλήθηκαν επιδημίες πείνας στον πόλεμο που ο Στάλιν απέτυχε να προβλέψει. Στις αρχές της δεκαετίας του '90... ο ρώσικος λαός απελευθερώθηκε, αποτινάσσοντας ειρηνικά τον κομμουνιστικό ζυγό, και επέστρεψε στη οικογένεια της Δύσης».¹⁰¹⁸

Τελικά, τα γεγονότα δείχνουν ότι η Ρωσία δεν έπεσε θύμα «απαγωγέων», αλλά ούτε υπήρξε ποτέ κάποια «δυτική οικογένεια» που να αδημονεί για το αγκάλιασμα του

¹⁰¹⁸ Dmitri Trenin, *Getting Russia Right*, Washington DC: Carnegie Endowment, 2007:69.

γυρισμού της. Όπως διαπιστώνει ο Iver Neumann,¹⁰¹⁹ η Δύση και πιο συγκεκριμένα η Ευρώπη, αποτέλεσε κατά τη διάρκεια του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα τον «Άλλον», σύμφωνα με του οποίου τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και την πολιτική συμπεριφορά, η Ρωσία διαμόρφωνε ταυτότητα. Στην ανά χείρας διατριβή θεωρούμε ότι η ρωσική ταυτότητα του 21^{ου} αιώνα δεν είναι αποκύημα μόνο της σχέσης της με τον «Άλλον», αλλά βρίσκεται σε συνάρτηση με τα αξιακά της κληροδοτήματα, καθώς αυτά συμβάλλουν στην πολιτική νομιμοποίηση του πολιτικού της συστήματος, το οποίο ως περισσότερο δημοκρατικό από ποτέ, απαιτεί την ελάχιστη δυνατή λαϊκή συμμετοχή σε αυτό. Συνεπώς, η εργαλειακή διαχείριση του αξιακού συστήματος των κυβερνωμένων από τη ρωσική ηγεσία βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με τα διεθνή τεκταινόμενα και συγκεκριμένα με τις πολιτικές επιλογές της διεθνούς κοινωνίας και μέσα από αυτή προκύπτει ο ανάλογα δυναμικός και καθόλου σαφής χαρακτήρας της ρωσικής ταυτότητας, καθώς δεν έχει ακόμα συγκεκριμενοποιηθεί το περιεχόμενο του «ανήκειν» της.

Ως απόρροια της προαναφερόμενης αντιπαράθεσης, η Ρωσία πάντα θεωρούσε ότι αποτελούσε την «αληθινή Ευρώπη», τον 19^ο αιώνα επειδή δεν αποποιήθηκε το καθεστώς της Μοναρχίας και τον 20^ο αιώνα επειδή πίστεψε ότι κατόρθωσε να εφαρμόσει τις αρχές του σοσιαλισμού, σε αντίθεση με την αποτυχία της Ευρώπης.¹⁰²⁰ Διανύοντας τα μεταψυχροπολεμικά χρόνια, ακόμη και σήμερα η Ρωσία διατείνεται την ανωτερότητα της πολιτικής της συμπεριφοράς έναντι αυτής της Δύσης. Αυτή τη φορά, η αιτιολόγηση της θέσης της βρίσκεται στο σεβασμό του διεθνούς δικαίου και πιο συγκεκριμένα, στην απαρέγκλιτη εφαρμογή της αρχής της κρατικής κυριαρχίας, εκ μέρους της. Η ίδια θεωρεί ότι παραμένει σταθερή σε αυτές αρχές, σε αντίθεση με άλλα κράτη και θεωρητικούς που τις παρουσιάζουν ως σχετικά ξεπερασμένες, εξαιτίας της ανάδυσης νέων διεθνών δεδομένων και απαιτήσεων, όπως για παράδειγμα, της προτεραιότητας της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έναντι της εφαρμογής της αρχής της κρατικής κυριαρχίας και της μη χρήσης βίας. Γεγονός που συνεπάγεται, ίσως, και την επέμβαση του διεθνούς παράγοντα στα εσωτερικά ζητήματα ενός κράτους, ακόμα και με «προληπτικό πόλεμο».

¹⁰¹⁹ Iver Neumann, *Russia and the Idea of Europe. A Study in Identity and International Relations*. London, New York: Routledge, 1996:194.

¹⁰²⁰ Το ίδιο, σελ. 194.

Επί Προεδρίας Πούτιν και Μεντβέντεφ, η Ρωσία υπερασπίζεται το δικαίωμά της στη διαμόρφωση του δικού της τύπου δημοκρατίας, που δεν εγκλωβίζεται στο «κριτήριο πολιτισμού» της σύγχρονης διεθνούς κοινωνίας, ενώ γνωστοποιεί ότι σέβεται αφενός τις ρωσικές εθνικές αξίες και αφετέρου το δυναμικό χαρακτήρα της δημοκρατίας στον χώρο και τον χρόνο.

Η εξέλιξη της Γιουγκοσλαβικής κρίσης,¹⁰²¹ αλλά και η περίπτωση του Ιράκ και του Αφγανιστάν αποτελούν εκείνα τα παραδείγματα της Ιστορίας που κατέδειξαν την πρόθεση της διεθνούς κοινωνίας, αλλά περισσότερο της πλανητικής Υπερδύναμης για τον έλεγχο των εξελίξεων σε ζωτικής γεωπολιτικής σημασίας χώρους, για τη διασφάλιση της ειρήνης αλλά και τη διάδοση της κουλτούρας της. Από την άλλη, η Ρωσία διείδε σε αυτά τα γεγονότα, αφενός την πρόθεση του αποκλεισμού της από τις αποφάσεις για τα διεθνή δρώμενα, ώστε να επέλθει η καθοριστική αποδυνάμωσή της στη διεθνή αρένα και αφετέρου, την έμμεση αλλά σαφή προειδοποίησή της για ανάλογη αντιμετώπισή της, σε περίπτωση που κριθεί ως «κράτος-παρία».

Η υφιστάμενη απουσία ανώτερης διεθνούς αρχής και η επικράτηση κυρίως επί Προεδρίας Μπους του Νεότερου, της αμερικανικής διεθνούς πρωτοκαθεδρίας δημιούργησε σημαντικό ρήγμα στη συλλογική εμπιστοσύνη, καθώς οι ισορροπίες των διεθνών σχέσεων έπαψαν να διασφαλίζονται σε μεγάλο βαθμό από θεσμικές εγγυήσεις (για παράδειγμα, οι αποφάσεις του ΟΗΕ δεν είναι πλέον καθοριστικές, ούτε δεσμευτικές). Οι στρατιωτικές επεμβάσεις σε κράτη στο όνομα της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών και της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έθεσαν σε μια νέα βάση τις διεθνείς σχέσεις, η οποία χωρίς να έχει ακόμα αποσαφηνιστεί μέσα σε ένα νέο ή αναθεωρημένο διεθνές θεσμικό πλαίσιο, κάνει αισθητό το αίτημά της για την ικανοποίηση των αναγκών της. Παράλληλα, σε αυτό το κλίμα μετάβασης της δομής της ίδιας της Νέας Τάξης Πραγμάτων, η διεθνής κοινωνία εξακολουθεί να προτρέπει στην προσαρμογή των κρατών της υφελίου, ιδιαίτερα των αναδυόμενων Μεγάλων Δυνάμεων, με τη κυρίαρχη κουλτούρα της, με πρωταρχικό σκοπό τη διασφάλιση της διεθνούς τάξης.

¹⁰²¹ Βλέπε: Ana Trbovich, *A Legal Geography of Yugoslavia's Disintegration*. Oxford University Press, 2008.

Επομένως, η Ρωσική Ομοσπονδία αφενός, καλείται να αντιμετωπίσει τα «πρέπει» της διεθνούς κοινωνίας, όπου επιθυμεί όχι μόνο να είναι ενταγμένη, αλλά και να προσδιορίζει ή να συμβάλει καθοριστικά στην εξέλιξή της και αφετέρου να μεγιστοποιήσει την ασφάλεια της, καθώς λειτουργεί σε ένα μεταβαλλόμενο και πάντα άναρχο περιβάλλον. Συνεπώς, επιθυμεί την εφαρμογή του πολιτικού συστήματος της κοινωνίας των «πολιτισμένων κρατών», αλλά η «απόλυτη» εφαρμογή της φιλελεύθερης δημοκρατίας θα έβαζε σε κίνδυνο ή αλλιώς, θα έθετε σε κρίση την εδαφική της ακεραιότητα (βλ. περίπτωση Τσετσενίας και γενικότερα του Βορείου Καυκάσου). Το δύλημα αυτό, που ο Γέλτσιν διαιώνισε σε όλο το διάστημα της Προεδρίας του, έλυσε ο Πρόεδρος Πούτιν με τις αντιδημοκρατικές του μεταρρυθμίσεις, οι οποίες όμως διασφάλισαν την τάξη και την ανάπτυξη στο εσωτερικό της χώρας, χωρίς να έρχονται σε σύγκρουση με το αξιακό σύστημα των πολιτών, το οποίο ινστρουμενταλιστικά επαναπροσδιοριζόμενο, μέσα από μηχανισμούς κοινωνικοποίησης των πολιτών και προπαγάνδας,¹⁰²² συνέβαλε στην υψηλού βαθμού εσωτερική πολιτική νομιμοποίηση του ρωσικού πολιτικού συστήματος.

Άλλωστε, η «ρωσική ιδέα» αποτελεί αποκλειστικό έργο της ρωσικής διανόησης, -που επί τσαρικής εποχής- ουσιαστικά κατέληξε επιλεκτικά σε γνωρίσματα ταυτότητας, τα οποία θεώρησε ότι ανταποκρίνονταν στον χαρακτηρισμό του ρώσικου λαού, χωρίς όμως η ίδια να έχει την πραγματική του γνώση και να της είναι οικείος (ο λαός). Η απογοήτευση της επαφής με τη Δύση ήταν ο λόγος της πρόκλησης του θαυμασμού της διανόησης για το «άσπιλο», αλλά άγνωστο -ίσως, ενίοτε, και ανύπαρκτο- ρώσικο στοιχείο. Με τις σχετικές πεποιθήσεις, που γεννήθηκαν μέσα από την αντίληψη των Σλαβόφιλων -και της αντιπαράθεσής τους με τους Εκδυτικιστές- για τα γνήσια χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ρώσων, αλλά και για το λόγο ύπαρξης της Ρωσίας, μορφώθηκαν οι επόμενες γενεές μέχρι σήμερα. Ακαδημαϊκοί, λογοτέχνες και ζωγράφοι απαθανάτισαν τις ιδέες τους στο έργο τους, το οποίο αποτέλεσε πολιτισμική κληρονομιά, που δικαιολογεί το ένδοξο ρωσικό παρελθόν, αλλά και το μοναδικό μέλλον της Ρωσίας. Ακόμη και επί Σοβιετικής

¹⁰²² «Η προπαγάνδα είναι για τη δημοκρατία ό,τι το ρόπαλο σε ένα ολοκληρωτικό κράτος». Noam Chomsky, and Ramsey Clark – Edward W. Said. *Νέα Τάξη. Μυστικά και Ψέματα*. Αθήνα: Λιβάνης, 2000:23.

Ένωσης, ο Στάλιν αναβίωσε ιστορικές μνήμες της Τσαρικής Αυτοκρατορίας, προκειμένου να τονώσει τον πατριωτισμό κατά τη διάρκεια του II Παγκοσμίου Πολέμου. Τα λόγια του Γκόγκολ συνθέτουν μια συνοπτική, αλλά αντιπροσωπευτική περιγραφή της αντίληψης των σύγχρονων ρώσων για την πατρίδα τους:

«Μα κι εσύ, Ρωσία, δεν πετάς σαν μια ορμητική τρούκα που τίποτα δε μπορεί να την ξεπεράσει; Περνάς με μεγάλο θόρυβο μέσα σ' ένα σύγνεφο σκόνη, αφήνοντας τα πάντα πίσωθ' σου! Ο θεατής σταματάει, και κοιτάζει κατάπληχτος αυτό το θείο θαύμα. Μην είναι κανένας κεραυνός που 'πεσε απ' τον ουρανό; Πως εξηγείται αυτό το ξέφρενο τρέξιμο, που εμπνέει πραγματικό τρόπο; Ποια άγνωστη δύναμη κλείνουν μέσα τους αυτά τα άλογα, που σαν κι αυτά ο κόσμος δεν έχει ξαναδεί ποτέ; Ω γοργοπόδαρα άλογα, άλογα υπέροχα!... Έτσι πετάς κι εσύ, Ρωσία εμπυχωμένη από τη Θεία φώτιση... Που τρέχεις; Απάντησε. – καμιά απόκριση. Το κουδουνάκι ηχεί μελωδικά· ο αναστατωμένος αέρας μεταβάλλεται σ' ορμητικό άνεμο· ό,τι βρίσκεται πάνω στη γη ξεπεράστηκε, και, με ζηλόφθονο βλέμμα, τα άλλα έθνη παραμερίζουν για να σου ανοίξουν διάβα.»¹⁰²³

Στην μετασοβιετική Ρωσία η διανόηση απορροφήθηκε στα γρανάζια της μηχανής της κυβέρνησης, προκειμένου να συμβάλει στην επίλυση ιδεολογικών προβληματισμών. Η Ρωσική Ομοσπονδία, όπως προέκυψε με την ξαφνική διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, δεν είχε προλάβει να οριοθετήσει τα σύνορά της, να ορίσει την ταυτότητά της και προσδιορίσει τις ιδιότητες των μελών της. Εν προκειμένω, το πρόβλημα που προέκυψε ήταν η αδυναμία αποσαφήνισης του ρωσικού «έθνους», ενώ «το έθνος-κράτος είναι ένας από τους πιο σημαντικούς πολιτικούς θεσμούς της σύγχρονης ζωής, που θέτει τα θεμέλια τόσο της εσωτερικής, όσο και της εξωτερικής πολιτικής, που ορίζει τους βασικούς παίκτες και στις δυο αρένες και επομένως, διαμορφώνει την ατζέντα της διαδικασίας λήψης αποφάσεων σε εσωτερικά και σε ζητήματα διεθνών σχέσεων».¹⁰²⁴ Συνεπώς, η Ρωσία χωρίς να συγκεκριμενοποιεί την ταυτότητα του εαυτού της, είναι δύσκολο να προσδιορίσει απειλές και να χαράξει πολιτική.

¹⁰²³ Νικολάι Γκόγκολ, *Οι Πεθαμένες Ψυχές*, (1842). Αθήνα: Γράμματα, 1979:264-265.

¹⁰²⁴ Philip Roeder, *Where Nations-States Come From. Institutional Change in the Age of Nationalism*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2007: 15.

Επί Πούτιν, η διαμόρφωση της ομάδας των «δημοκρατικών κρατιστών ή επίσημων ευρασιατιστών» εντός του Κρεμλίνου, σε συνδυασμό με την αντίληψη της «κυρίαρχης δημοκρατίας» ήρθαν να συμπληρώσουν το κενό και να δώσουν στόχους στην πολιτική, χωρίς όμως να αποτελούν επίσημη κρατική ιδεολογία. Είναι ακόμη πολύ νωπά τα τραύματα που προκάλεσε η σοβιετική ιδεολογία, ώστε ο λαός να επιθυμεί συστράτευση για την υποστήριξη μιας νέας ιδεολογίας. Εξάλλου, εάν προέκυπτε μια, θα έπρεπε να έχει πολύ σαφείς και εξαιρετικά θεμελιωμένες αρχές, ώστε να μπορέσει να αντιπαραταχθεί επισήμως απέναντι στη δημοκρατική ιδεολογία της διεθνούς κοινωνίας. Οι έννοιες αυτές είναι περισσότερο για εσωτερική κατανάλωση και εσωτερική πολιτική νομιμοποίηση.

Επιπλέον, όπως καταδεικνύει η ρωσική ιστορία, ο λαός ποτέ δε συμμετείχε στην χάραξη της πολιτικής του κράτους. Ακόμα και όταν επαναστάτησε κατά της Τσαρικής Ρωσίας, κατέληξε υποταγμένος για άλλη φορά, υπό το χιαστό σύμπλεγμα σφύρας και δρεπάνου, αυτή τη φορά. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και οι προτροπές του Γέλτσιν για ένα πιο δημοκρατικό καθεστώς έπλασαν ελπίδα, η οποία όμως σύντομα αποδείχθηκε φρούδη, καθώς οι συγκρούσεις μεταξύ εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας οδήγησαν το λαό στην πολιτική απάθεια. Σύμφωνα με τον Yuri Levada,¹⁰²⁵ η άρνηση των πολιτών να συμμετέχουν στα πολιτικά τεκταινόμενα λειτουργεί και ως «μηχανισμός άμυνας», απέναντι στην επερχόμενη σύγκρουση, ακόμη και στο ενδεχόμενο εμφύλιου πολέμου, που θα διακύβευε την εδαφική ακεραιότητα και την κρατική κυριαρχία της χώρας. Ίσως πάλι, η πατρωνία του πολιτικού καθεστώτος και η αντίσταση στην αλλαγή να είναι απλώς, ζήτημα συνήθειας και νοοτροπίας,¹⁰²⁶ που όπως και να έχει, οδηγεί στην *απεμπλοκή* των πολιτών από την πολιτική.¹⁰²⁷

Επιπλέον, οι μεταρρυθμίσεις του Προέδρου Πούτιν, που στόχευσαν στη συγκέντρωση της εξουσίας στις ομοσπονδιακές αρχές για την εξουδετέρωση ανταγωνισμών, φυγόκεντρων δυνάμεων και τάσεων αυτονόμησης σε τοπικό επίπεδο, αποδυνάμωσαν τον

¹⁰²⁵ Συνέντευξη με τον Πρόεδρο του Ιδρύματος Λεβάντα (και τέως Πρόεδρο του VTsIOM – Κρατικό Ινστιτούτο Έρευνας της Κοινής Γνώμης), Σεπτέμβριος 2003.

¹⁰²⁶ Jon Elster, Claus Offe and Preuss Ulrich. *Institutional Design in Post-Communist Societies. Rebuilding the Ship at the Sea*, Cambridge University Press, 1998: 35.

¹⁰²⁷ Richard Gunther and Larry Diamond, "Species of Political Parties. A New Typology." *Party Politics*, Vol. 9 (2), 2003: 167-199.

έλεγχο της εξουσίας από το λαό και κατά συνέπεια τη συμμετοχή του στην πολιτική.¹⁰²⁸ Η ασύμμετρη ενίσχυση του κόμματος-εξουσίας, που αφενός εξυπηρετεί την υλοποίηση των πολιτικών επιλογών της κεντρικής εκτελεστικής εξουσίας και αφετέρου κινητοποιεί τις μάζες για την υποστήριξη της εξουσίας, σε συνδυασμό με την έντονη αντιπαράθεση του «Εμείς» με τους «Άλλους» είναι δυνατό να οδηγήσει σε πολιτικό φανατισμό και ανεξέλεγκτη ξеноφοβία, ως απόρροια του «ομογενοποιημένου πολιτικού περιβάλλοντος»¹⁰²⁹ και του ιδεολογικού απομονωτισμού. Το Κρεμλίνο γνωρίζοντας τις πιθανότητες πραγμάτωσης τέτοιων εξελίξεων, μετά τις κοινοβουλευτικές εκλογές του Δεκεμβρίου 2007 μεθόδευσε την ουσιαστική διάλυση της NASHI (НАШИ), της πολυπληθούς και ισχυρής νεανικής οργάνωσης, αφοσιωμένης στην υποστήριξη των στόχων του Κρεμλίνου, της οποίας πραγματικός πατέρας είναι ο Vladislav Surkov -όπως και της «κυρίαρχης δημοκρατίας»- προκειμένου να αποδυναμωθεί και να περιοριστεί η επικίνδυνα αναπτυσσόμενη δυνατότητά της για μαζικές κινητοποιήσεις. Ο ιδρυτής της Vasilii Yakemenko διορίστηκε σε κυβερνητική θέση στις αρχές του 2008.¹⁰³⁰

Όσον αφορά στη διαδοχή του Προέδρου Πούτιν από τον ευνοούμενό του Ντμίτρι Μεντβέντεφ, βασίστηκε στην πρόθεσή του Πούτιν αφενός, να εξισορροπήσει τις φατρίες του Κρεμλίνου και αφετέρου να διασφαλίσει τη δυνατότητα επιστροφής του στον προεδρικό θώκο, χωρίς στο μεταξύ να έχει διαταραχθεί το σύστημα εξουσίας που ο ίδιος οικοδόμησε. Παράλληλα, επέλεξε να παραμείνει στην πολιτική σκηνή της χώρας ως πρωθυπουργός της, προκειμένου να διαμεσολαβεί σταθερά στον ανταγωνισμό μεταξύ των δημοκρατικών κρατιστών, των φιλελεύθερων οικονομολόγων και της τάξης των siloviki, που έχουν μεγαλύτερο έλεγχο στα ζητήματα εθνικής ασφάλειας. Η παγίωση των παραμέτρων της κυβερνητικής φιλοσοφίας Πούτιν μέσα στις τάξεις του κόμματος εξουσίας *Ενωμένη Ρωσία*, αποτελεί τη σημαντικότερη πολιτική κληρονομιά του

¹⁰²⁸ Σύμφωνα με συνέντευξη της Lilia Shevtsova το Κρεμλίνο δεν συναίνει στην αποκέντρωση της εξουσίας, παρά την αντίθετη γνώμη της πλειοψηφίας του ρώσικου λαού. Программа «Власть» с участием Лилии Шевцовой. Ведущие: Евгений Кисилев. <http://echo.msk.ru/programs/politic/554430-echo/> (Πρόγραμμα «Εξουσία» με προσκεκλημένη τη Lilia Shevtsova από τον E. Kisilev, στο ραδιοφωνικό σταθμό Echo Moskvi, 21.11.2008).

¹⁰²⁹ Seymour Martin Lipset, "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy". *The American Political Science Review*, Vol. 53, No.1 (March 1959):95.

¹⁰³⁰ Regina Heller Hamburg, "Russia's 'Nashi' Youth Movement: The Rise and Fall of a Putin-Era Political Technology Project," *Russian Analytical Digest*, No.5, 18 November 2008: 2-4.

Προέδρου Πούτιν. Μπορεί η πρωθυπουργοποίηση του Πούτιν να διασφαλίζει ότι ο ίδιος θα επιβλέψει επί μακρόν την εκτέλεση αυτής της κληρονομιάς, αλλά οι βάσεις που έθεσε η προεδρική οκταετία 2000-2008 αποτελούν το θεμέλιο για την επικράτηση ενός ημι-μονοκομματικού συστήματος, όπου το πατερναλιστικό κόμμα-εξουσίας «*αποτελεί απλή προέκταση της κρατικής διοίκησης*»,¹⁰³¹ με αποτέλεσμα το «*κράτος να κυριαρχεί σχεδόν παντού*»¹⁰³² ελέγχοντας τα ΜΜΕ και αποτρέποντας την ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών.

Αναφορικά με τη ρωσική οικονομία, το κράτος διατηρεί το στρατηγικό έλεγχο επί των ζωτικών εξαγωγικών βιομηχανιών με έμφαση στους τομείς των υδρογονανθράκων, των μεταλλευμάτων και φυσικά της αμυντικής βιομηχανίας. Αυτό το μοντέλο *στρατηγικού σχεδιασμού* της οικονομίας δεν συνεπάγεται την επανακρατικοποίηση της οικονομικής δραστηριότητας, όπως επεδίωκαν οι κομμουνιστές ή όπως επέβαλλαν ολοκληρωτικού χαρακτήρα καθεστώτα στην Ευρώπη της δεκαετίας του '30. Μοιάζει, ομολογουμένως, με επανέκδοση της Λενινιστικής «*Νέας Οικονομικής Πολιτικής*» που επέτρεπε την ανάπτυξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στους μη-στρατηγικούς τομείς των οικονομικών δραστηριοτήτων. Εκείνοι οι τομείς οικονομικής/βιομηχανικής δραστηριότητας από τους οποίους εξαρτάται η επιβίωση και η ασφάλεια του κράτους, τα περίφημα «*κυρίαρχα υψώματα*» (*commanding heights*), παραμένουν υπό κρατικό έλεγχο, δημιουργώντας προβλήματα στην ελεύθερη οικονομία της αγοράς.

Η ανασυγκρότηση των στρατιωτικών δυνάμεων της χώρας, που πραγματοποιείται τα τελευταία χρόνια, εντοπίζεται στην ποιοτική αναβάθμιση της πυρηνικής τρίαυνας, τη δημιουργία αντιμέτρων, την ανάπτυξη των ρωσικών αντι-βαλλιστικών συστημάτων και την ενίσχυση των συμβατικών δυνατοτήτων προέκτασης ισχύος με πρώτη προτεραιότητα τον ευρύτερο μετασσοβιετικό χώρο και έμφαση την περιοχή του Καυκάσου, της Κασπίας, της Κεντρικής Ασίας και της Μέσης Ανατολής. Παράλληλα με την προσπάθεια αποτροπής της εγκατάστασης της αμερικανικής πυραυλικής ασπίδας στην Ευρώπη, προτεραιότητα της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας είναι η οριστική παρεμπόδιση της

¹⁰³¹ David Beetham, *The Legitimation of Power*. New York: Palgrave, 1991: 175.

¹⁰³² Stephen White, "Russia's Client Party System" In Webb, Paul and Stephen White (eds.) *Party Politics in New Democracies*. Oxford University Press, 2007: 26.

ένταξης της Ουκρανίας και της Γεωργίας στο NATO. Όλες αυτές οι επιλογές δεν πρόκειται να οδηγήσουν σε έναν νέο πόλεμο των άστρων, αλλά ανταποκρίνονται στις διεθνείς εξελίξεις που απορρέουν από τις επιλογές των ΗΠΑ –σύμφωνα με την άποψη της Ρωσίας- και επιβεβαιώνουν σε ένα βαθμό αυτό που κάποτε είχε επισημάνει ο Πρόεδρος Γέλτσιν: «δεν είμαστε ακόμα σίγουροι ότι ο Ψυχρός Πόλεμος δεν θα αντικατασταθεί από μια νέα 'Ψυχρή Ειρήνη'». ¹⁰³³

Στο αίτημά του Προέδρου Μεντβέντεφ για το σχεδιασμό μιας νέας αρχιτεκτονικής διεθνούς ασφάλειας, όπως παρουσιάστηκε μέσα από το πρώτο του ετήσιο διάγγελμα στο ρωσικό Κοινοβούλιο, έγινε σαφές ότι «ο κόσμος δεν μπορεί να συνεχίσει να διοικείται από μια πρωτεύουσα», ενώ η ανάγκη «δημιουργίας ενός πολυκεντρικού διεθνούς συστήματος» με την αναθεώρηση της λειτουργίας των Ηνωμένων Εθνών έχει καταστεί πραγματικά επιτακτική, καθώς, υπό τις συνθήκες της «νέας γεωπολιτικής κατάστασης... οι απειλές μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο μέσα από συλλογική προσπάθεια». ¹⁰³⁴ Από τα λεγόμενα του Μεντβέντεφ είναι ολοφάνερο ότι δεν αναφέρεται στο πλαίσιο ασφάλειας της ΕΕ ή του NATO, όπου θεωρεί ότι η φωνή της Ρωσίας δεν ακούγεται. Όσον αφορά στην ΕΕ, η Ρωσία διαβλέπει στενή συνεργασία μαζί της κυρίως σε επίπεδο οικονομίας και ενέργειας. ¹⁰³⁵

Στην υπογράμμιση της επιτακτικής ανάγκης για διεθνή συλλογική οργάνωση συνέβαλλε καθοριστικά και η εξελισσόμενη παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία προκλήθηκε από λάθη που συντελέστηκαν κυρίως στην αμερικανική οικονομία, που λόγω της παγκοσμιοποίησης και των στενών αλληλεξαρτήσεων που δημιουργεί μεταξύ των κρατών, ο αντίκτυπος της είναι έντονος και αισθητός σε όλη την υφήλιο. Προκειμένου να ληφθούν μέτρα για τη συνολική αντιμετώπιση του προβλήματος στα μέσα Νοεμβρίου του 2008 πραγματοποιήθηκε Συνάντηση Κορυφής των G20, γεγονός που καταδεικνύει την αδυναμία ολογιμελών διεθνών θεσμών, όπως των G7, να αντεπεξέλθουν στις

¹⁰³³ Δήλωση του Yeltsin σε συνάντηση του CSCE στη Βουδαπέστη το 1994. Βλέπε: <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,982016,00.html>

¹⁰³⁴ Dmitri Medvedev: Address to the Federal Assembly of the Russian Federation. 05/11/2008 <http://www.kremlin.ru>

¹⁰³⁵ Russia's Putin vows commitment to EU cooperation", *RIA NOVOSTI*, 04/12/2008.

σύγχρονες πολιτικο-οικονομικές εξελίξεις και ζητήματα.¹⁰³⁶ Η ηγεσία του κόσμου φαίνεται πως λειτουργεί εισέτι «στρουθοκαμηλικά», αφού παρά τις τεράστιες διαστάσεις ποικίλων προβλημάτων που αποτελούν παγκόσμια απειλή, δεν λαμβάνει τα κατάλληλα δομικά μέτρα.¹⁰³⁷ Κατά συνέπεια, η μετάβαση της Νέας Τάξης Πραγμάτων σε μια νέα μορφή της φαίνεται αναπόφευκτη, καθώς «οι αναταράξεις από τη σημερινή χρηματοπιστωτική κρίση θα είναι πολύ μεγαλύτερες, ως προς τις παγκόσμιες επιπτώσεις, από αυτές του τρομοκρατικού χτυπήματος της 11^{ης} Σεπτεμβρίου».¹⁰³⁸

Η κρίση της παγκόσμιας οικονομίας είναι πολύ πιθανό ότι θα προκαλέσει μετατόπιση ισχύος από τη Δύση προς την Ανατολή. Εάν συμβεί αυτό, η πολιτική του μετάφραση θα σημαίνει τη θεσμική αναδιοργάνωση του οικονομικού, τουλάχιστο, θεσμικού πλαισίου λειτουργίας της διεθνούς κοινωνίας. Η νέα αρχιτεκτονική του χρηματοπιστωτικού συστήματος θα πρέπει να είναι περισσότερο δίκαιη με τις αναδυόμενες οικονομίες του διεθνούς χάρτη, που ουσιαστικά είναι υπεύθυνες, ή έστω θα συμβάλλουν καθοριστικά στην παγκόσμια ανάπτυξη (π.χ. Κίνα). Αναμφισβήτητα, η υφιστάμενη οικονομική κρίση δίνει μαθήματα συνέπειας και εγκράτειας στο καπιταλιστικό σύστημα, του οποίου η σημερινή μορφή δεν πρόκειται να μείνει αλώβητη και αμετάβλητη. Φαντάζει αβέβαιη, πλέον, η μετρημένη παρέμβαση του κράτους στη λειτουργία της αγοράς. Η Ρωσία αναπόφευκτα θα ωφεληθεί και θα επωφεληθεί της κρίσης, αφού η ενέργεια μπορεί να έχασε την υψηλή τιμή της, αλλά παραμένει αγαθό με αμείωτη ζήτηση. Οι διεθνείς συγκυρίες φαίνεται να ευνοούν για άλλη μια φορά τη Ρωσία στο χρονικό φάσμα της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, καθώς συνέβαλλαν στην αποδυνάμωση του μονοκράτορα του διεθνούς συστήματος και συμβάλλουν στην ανάδυση ενός πολυπολικού συστήματος.

Όλα τα δεδομένα της ρωσικής πραγματικότητας, αλλά και των διεθνών εξελίξεων, συγκλίνουν στην προώθηση της ανάπτυξης του «κρατικού καπιταλισμού» της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Ο εκδημοκρατισμός της είναι ιδιαίτερα δύσκολο να ολοκληρωθεί,

¹⁰³⁶ Στα τέλη Οκτωβρίου στην 7^η Συνάντηση ASEM, ο Silvio Berlusconi ζήτησε τη διεύρυνση των G8 σε G14. Βλέπε: "Italy supports G8 expansion proposal", *RIA NOVOSTI*, 24/10/2008.

¹⁰³⁷ Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης, «Η Ανολοκλήρωτη Επανάσταση», *Γεωστρατηγική*, Τεύχος 14/2008 (βρίσκεται υπό έκδοση).

¹⁰³⁸ Το ίδιο.

τουλάχιστον στο προσεχές μέλλον, κατά πρώτο λόγο επειδή εξακολουθούν να υφίστανται τα ίδια προβλήματα, που στο παρελθόν εμπόδιζαν τη Ρωσία να συντονιστεί με τις πολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη. Το ζήτημα της ασαφούς περιεχομένου ρωσικής ταυτότητας, αλλά και η προτεραιότητα της φρούρησης της εδαφικής ακεραιότητας της Ρωσικής Ομοσπονδίας προβάλλουν αναχώματα στη διαδικασία υιοθέτησης του δημοκρατικού καθεστώτος. Σήμερα, η εσωτερική πολιτική νομιμοποίηση του υφιστάμενου πολιτικού συστήματος θεμελιώνεται εν πολλοίς, στη διατήρηση της ασφάλειας και στην καθοδηγούμενη ανάπτυξη της «εθνικής αλληλεγγύης», ως απόρροιας ενός συνδυασμού παραδοσιακών αξιών, που αποτελεί έργο της ορθολογικής σκέψης της ηγεσίας. Η συμμετοχή του λαού στην χάραξη της πολιτικής της χώρας εξακολουθεί να είναι μηδαμινή, καθώς η πολιτική αποτελεί σχεδόν αποκλειστική υπόθεση των ελίτ, δημιουργώντας χάσμα ανάμεσά τους. Για όσο καιρό η διακυβέρνηση της Ρωσίας βρίσκεται στα χέρια μιας χαρισματικής ηγεσίας όπως αυτή του Πούτιν, που διακρίνεται για τις οργανωτικές του ικανότητες, για τη χώρα ξημερώνουν αισιόδοξες ημέρες. Κοιτώντας όμως στο παρελθόν και διαπιστώνοντας την άμεση εξάρτηση των εξελίξεων από την προσωπικότητα του ηγέτη και ανακαλώντας ζοφερές περιόδους της ρώσικης ιστορίας, αναδεικνύεται η επιτακτική ανάγκη της θεσμικής εδραίωσης των κρατικών λειτουργιών.

Επιπλέον, ο εκδημοκρατισμός της Ρωσίας κωλύεται και από την προσδοκία της αναβίωσης της ως Μεγάλης Δύναμης, δηλαδή ως ισχυρού παράγοντα της διεθνούς αρένας. Η παγκοσμιοποίηση δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την οικονομική αλληλεξάρτηση των κρατών, εξέλιξη που είναι ιδιαίτερα επιθυμητή από τη Ρωσία. Χρησιμοποιώντας το ενεργειακό συγκριτικό πλεονέκτημά της επιχειρεί να ενδυναμώσει άμεσα την γεω-οικονομική εξάρτηση ιδιαίτερα της Δύσης από την ίδια, ώστε η οικονομική της ευρωστία να συμβάλει στην ολοκλήρωσή της στο διεθνές οικονομικό σύστημα. Η οικονομική ανάπτυξη, που συνεπάγεται και την αύξηση της στρατιωτικής δύναμης, επιτρέπει τη συμμετοχή των Μεγάλων Δυνάμεων στους διεθνείς θεσμούς και στον καθορισμό των διεθνών εξελίξεων (βλ. Κίνα), όχι μόνο μέσω της πολιτικής νομιμοποίησης των πολιτικών τους συστημάτων, αλλά κυρίως εξαιτίας της ισχύος τους. Εν ολίγοις, πρόκειται για την πραγματιστική πολιτική που ακολούθησε ο Πρόεδρος

Πούτιν, κυρίως από το 2003 και ύστερα, η οποία προσεγγίζεται θεωρητικά σε παράλληλα επίπεδα ανάλυσης. Εν προκειμένω, η νέο-ρεαλιστική προσέγγιση ερμηνεύει την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας, σε συνδυασμό όμως, με τον παράγοντα ηγεσία και τις εσωτερικές εξελίξεις που αφορούν στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων.¹⁰³⁹

Εν κατακλείδι, θέτοντας το ερώτημα εάν τελικά η μετάβαση του πολιτικού συστήματος της Ρωσικής Ομοσπονδίας ολοκληρώθηκε ή εξελίσσεται με επιτυχία, η απάντηση είναι ότι, εξαρτάται από την οπτική γωνία από την οποία κανείς αντιμετωπίζει το ζήτημα. Από την πλευρά της διεθνούς κοινωνίας η απάντηση είναι σαφώς αρνητική. Η Ρωσία όχι μόνο δεν υιοθέτησε και δεν εφάρμοσε τις επιταγές της «κουλουράς» της, αλλά η μετατροπή της σε ενεργειακή υπερδύναμη δημιούργησε τέτοια οικονομική αλληλεξάρτηση κυρίως με την ΕΕ¹⁰⁴⁰, ώστε η τελευταία να αδυνατεί να διαπραγματευτεί μαζί της την εναρμόνιση της νομοθεσίας της και τη διευθέτηση θεμελιωδών ζητημάτων, όπως τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Από την άλλη, η Ρωσία του τέλους της δεκαετίας του '90, που πάλευε να σηκωθεί από τα συντρίμια της χαοτικής χοάνης της διακυβέρνησης Γέλτσιν και της δομικής της απίσχνανσης από τη ληστρική δράση των σούπερ-ολιγαρχών, ζητούσε απεγνωσμένα σταθερότητα και η «σταθερότητα» αποτέλεσε όχι μόνο το σλόγκαν που χρησιμοποιήθηκε σε προεκλογικές περιόδους από τον Πούτιν και τον οδήγησε επανειλημμένως στην Προεδρία, αλλά αποτέλεσε και το βασικό σκοπό της πολιτικής του, τον οποίο, ομολογουμένως, υλοποίησε με επιτυχία. Το πολιτικό σύστημα που διαμορφώθηκε επί Προεδρίας Πούτιν δεν αποκαλείται φιλελεύθερη δημοκρατία, αλλά είναι ο τύπος της «ρωσικής δημοκρατίας» που αφενός δεν έρχεται σε σύγκρουση με το αξιακό σύστημα των ρώσων πολιτών, και αφετέρου συμβάλλει στην παρουσίαση της Ρωσίας, ως μιας Μεγάλης Δύναμης με αισιόδοξες προοπτικές σε μια μεταβαλλόμενη Νέα Τάξη Πραγμάτων.

¹⁰³⁹ Βλέπε: N.J. Jackson, *Russian Foreign Policy and the CIS: Theories, Debates and Actions*. London and New York: Routledge, 2003: 20-21.

¹⁰⁴⁰ Χωρίς, όμως, αυτό να σημαίνει ότι η ΕΕ, καθώς και οι υπόλοιποι ενεργειακοί πελάτες της Ρωσίας, δεν θα επιδιώξουν τη διαφοροποίηση της ενεργειακής τους τροφοδοσίας, ώστε να επιτύχουν την μείωση της ενεργειακής τους εξάρτησης. Σήμερα, η ενεργειακή ασφάλεια συνιστά μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι κυβερνήσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ

Συνεντεύξεις

Συνέντευξη με τη Λεοκάντια Ντρομπίζεβα, Καθηγήτρια Κοινωνιολογίας στη Ρωσική Ακαδημία Επιστημών (με εξειδίκευση στην εθνοτική σύνθεση της Ρωσικής Ομοσπονδίας). Φεβρουάριος, 2003.

Συνέντευξη με τον Καθηγητή Κοινωνιολογίας, Γιούρι Λεβάντα, Πρόεδρο του Ινστιτούτου μέτρησης της κοινής γνώμης «Λεβάντα» και τέως Πρόεδρο του Σοβιετικού και εν συνεχεία Ρωσικού Κέντρου για τη Μελέτη της Κοινής Γνώμης (VTsIOM). Μάιος, 2003.

Συνέντευξη με την Τατιάνα Σακλείνα, Καθηγήτρια Διεθνών Σχέσεων στη Ρωσική Ακαδημία Επιστημών. Οκτώβριος, 2003.

Βιβλία :

Ελληνικά

Αλεξόπουλος, Ηλίας. *Διεθνείς Σχέσεις. Εισηγήσεις-δημοσιεύσεις-απόψεις*. Αθήνα: Παπαζήσης, 2008.

Οι πολιτικοστρατηγικές επιπτώσεις από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης σε τρεις ανεξάρτητες Δημοκρατίες του Καυκάσου: Αζερμπαϊτζάν, Αρμενίας, Γεωργίας. Αθήνα: Παπαζήση, 2001.

Γεωργιάδου, Βασιλική και Άλκης Ρήγος (επιμέλεια). *Λουσβιτς. Το γεγονός και η μνήμη το. Ιστορικές, κοινωνικές, ψυχχαναλυτικές και πολιτικές όψεις της γενοκτονίας*. Αθήνα: Καστανιώτης, 2007.

Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος και Παναγιώτης Τσάκωνας. *Η Ελλάδα και η Τουρκία στη Νέα Διεθνή Τάξη*. Αθήνα: Σιδέρη, 2002.

Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος και Χαράλαμπος Τσαρδανίδης (επιμέλεια). *Η Σοβιετική Ένωση: Από την Μετεξέλιξη στην Αποσύνθεση*. Αθήνα: Θεμέλιο, 1993.

Γιανναράς, Χρήστος. *Πολιτιστική Διπλωματία. Προθεωρία ελληνικού σχεδιασμού*. Αθήνα: Ίκαρος, 2001.

Γιανουλόπουλος, Γιάννης. *Ο Μεταπολεμικός Κόσμος. Ελληνική και Ευρωπαϊκή Ιστορία (1945-1963)*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1992.

Διάλλα, Αντωνία. *Πανσλαβισμός και Ανατολικό Ζήτημα στο δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα: ο Ρωσικός Διάλογος*. (Διδακτορική Διατριβή, Επιβλέπων Καθηγητής: Γ.Β. Δερτιλής), Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης. Αθήνα, 2002.

Ελεφάντης, Άγγελος, Αντώνης Λιάκος, Αντώνης Μανιτάκης και Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος. *Ο Ιανός του Εθνικισμού και η Ελληνική Βαλκανική Πολιτική*. Αθήνα: Βιβλιόραμα, 1993.

Ηρακλείδης Αλέξης, *Διεθνής Κοινωνία – Ιστορία, Δίκαιο, Θεσμοί, Διαχείριση Ένοπλης Βίας*. Εκδόσεις «Ι. Σιδέρης», Αθήνα 2005.

Ήφαιστος, Παναγιώτης. *Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2003

_____. *Ο Πόλεμος και τα αίτια του: τα πολλά πρόσωπα του ηγεμονισμού και της τρομοκρατίας*. Ποιότητα, Αθήνα, 1998.

Κονδύλης, Παναγιώτης. *Πλανητική Πολιτική Μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*. Αθήνα: Θεμέλιο, 1992.

_____. *Από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα. Τομές στην πλανητική πολιτική περί το 2000*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο, 1998, σελ. 71.

Κοντογώργης, Γεώργιος. *Η δημοκρατία ως ελευθερία. Δημοκρατία και αντιπροσώπευση*. Αθήνα, Πατάκης, 2007.

_____. *Το Αυταρχικό Φαινόμενο. '4^η Αυγούστου', '21^η Απριλίου'*. Ερμηνευτικές Προσεγγίσεις. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2003:31.

Κουσκουβέλης Ηλίας, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Β' έκδοση. Αθήνα: «Ποιότητα», 2004.

Κουτσούκης, Κλεομένης (επ.) *Διαφθορά και Σκάνδαλα στη Δημόσια Διοίκηση και την πολιτική*. Αθήνα: Σιδέρης, 2005.

Απολλώνιοι και Διονυσιακοί στην Κοινωνική Έρευνα. Εισαγωγή στη θεωρία και πρακτική της μεθοδολογίας. Ο σχεδιασμός της εμπειρικής έρευνας με οδηγό και υποδείγματα. Αθήνα: Παπαζήσης, 2002.

Πολιτική Ηγεσία – Ηγέτες: Ταυτότητα – Προσωπικότητα – Συμπεριφορά. Εισαγωγή στη θεωρία, τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις και την εμπειρική έρευνα. Αναθεωρημένη Β΄ έκδοση. Αθήνα, Εκδόσεις Ε.Α. Αναστασίου, 2001.

Η Πολιτική Ανάπτυξη. Εισαγωγή στη Θεωρία, τις Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις και την Εμπειρική Έρευνα. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1999.

Η Πολιτική Ηγεσία. Θεωρία, συγκριτική έρευνα του πολιτικού προσωπικού και ανάλυση πολιτικών ηγετών. Αθήνα: Εκδόσεις Αναστασίου, 1990.

Λιάκος, Αντώνης. *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία;* Αθήνα: Πόλις, 2007.

Μάξης Ιωάννης, *Γεωπολιτική. Η θεωρία και η πράξη.* Αθήνα Εκδόσεις Παπαζήση, 2002.

Μολύβας, Γρηγόρης. *Δικαιώματα και Θεωρίες Δικαιοσύνης Rawls, Dworkin, Norick, Sen.* Αθήνα: ΠΟΛΙΣ, 2004.

Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος. *Η Διεθνής Πολιτική στον 21^ο Αιώνα.* Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2008.

Σκλιάς, Παντελής. *Η Διπλωματία της Κοινωνίας των Πολιτών, οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και η Διεθνής Αναπτυξιακή Συνεργασία.* Αθήνα: Παπαζήσης, 2002.

Τσινισιζέλης, Μ., Υφαντής Κ. (επ.), *Σύγχρονα Προβλήματα Διεθνών Σχέσεων. Κρατική Κυριαρχία: Απειλές και Προκλήσεις.* Αθήνα: Σιδέρης, 2000.

Φλάισερ, Χάγκεν. *Οι Πόλεμοι της Μνήμης. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος στη Δημόσια Ιστορία.* Αθήνα: Νεφέλη, 2008.

Χριστοδουλίδης Θ.Α. *Διπλωματική Ιστορία από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες (1815-1919).* Β΄ έκδοση. Αθήνα: Σιδέρης, 1996.

Χρυσόχου, Δημήτρης. *Δοκίμιο για τη Διεθνή Θεωρία. Νέες Μορφές Κυριαρχίας και Συναρχίας.* Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2006.

Μεταφρασμένα

Άντερσον Μπένεντικτ, *Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη, 1997.

Baylis, J., Smith, St., *Η παγκοσμιοποίηση της διεθνούς πολιτικής*, Επιμέλεια: Κ. Υφαντής, μετάφραση: Ελ. Ψευτελή. Αθήνα: Επίκεντρο 2007.

Βέμπερ, Μαξ, *Οικονομία και Κοινωνία. Κοινωνιολογικές έννοιες*. Αθήνα: Σαββάλας, 2005.

Berstein, Serge, *Δημοκρατίες, αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα στον 20^ο αιώνα*. (Μετ.: Ηρακλεία Στροίκου – Σοφία Βόικου και Επιστ. Επιμέλεια: Ηλίας Κουσκουβέλης – Νίκος Μαραντζίδης). Β' Έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα – Hachette, 2002.

Brzezinski, Zbigniew. *Η Δεύτερη Ευκαιρία. Τρεις Πρόεδροι και η Κρίση της Αμερικανικής Υπερδύναμης*. Μετάφραση, Δάφνη Βούβαλη. Αθήνα: Λιβάνη, 2008.

_____ *Η Μεγάλη Σκακιέρα Η Αμερικανική Υπεροχή και οι Γεωστρατηγικές της Επιταγές*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 1998.

Bull, Hedley. *Η Άναρχη Κοινωνία. Μελέτη της τάξης στην παγκόσμια πολιτική*. (Επιστημονική Επιμέλεια: Ηλίας Κουσκουβέλης. Εισαγωγικό Σημείωμα: Παναγιώτης Ήφαιστος.) Γ' έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 2007.

Buruma, Ian and Avishai Margalit. *Δυτικισμός. Η Δόση στα μάτια των άλλων*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική, 2007.

Van Creveld, Martin. *Η Άνοδος και η Πτώση του Κράτους*. Αθήνα: Κωνσταντίνου Τουρίκη, 2003.

Chomsky, Noam and Ramsey Clark – Edward W. Said. *Νέα Τάξη. Μυστικά και Ψέματα*. Αθήνα: Λιβάνης, 2000.

Γουόλτ, Στίβεν Μ., *Στρατηγικές αντίστασης στην ηγεμονία των ΗΠΑ*, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2006.

Dougherty, James & Robert Pfaltzgraff, *Ανταγωνιστικές θεωρίες Διεθνών Σχέσεων. Μια Συνολική Αποτίμηση. Τόμος Α'*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 1990.

Giddens, Anthony. *Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*. Επιμέλεια, Πρόλογος του Θωμά Κονιαβίτη. Γ' Έκδοση. Αθήνα: Οδυσσέας, 1993.

Gilpin Robert, *Πόλεμος και αλλαγή στη διεθνή πολιτική*, Αθήνα: Ποιότητα, 2001.

Hobsbawm, Eric. *Παγκοσμιοποίηση, Δημοκρατία και Τρομοκρατία*. Αθήνα: Θεμέλιο, 2007.

_____ *Έθνη και Εθνικισμός από το 1870 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*. Μετάφραση Χρυσ. Νάντρης. Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα, 1994.

Kant, Immanuel. *Προς την Αιώνια Ειρήνη. Ένα φιλοσοφικό Σχεδιάσμα* και Jurgen Habermas. *Η Ιδέα του Καντ Περί της Αιώνιας Ειρήνης. Από την Ιστορική Απόσταση 200 Ετών*. (Επιμέλεια: Γιώργος Ξηροπαϊδης). Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2006

Κίσινγκερ, Χένρυ. *ΗΠΑ. Αυτοκρατορία ή Ηγετική Δύναμη; Για μια διπλωματία του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδ. Λιβάνη, 2002.

Κιτρομηλίδης, Π.Μ. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*. 3^η έκδοση. Αθήνα, ΜΙΕΤ: 2000.

Μάκιντερ, Χάλφορντ Τζ. *Δημοκρατικά Ιδεώδη και πραγματικότητα και άλλες τρεις εισηγήσεις*. (Εισαγωγή, επιμέλεια, διεύθυνση σειράς στα ελληνικά, Ι. Μάζης). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2006.

MacPherson, Cr. *Η Ιστορική Πορεία της Φιλελεύθερης Δημοκρατίας*. 2^η έκδοση. Μετάφραση: Ελένη Κασίμη. Αθήνα: Εκδόσεις Γνώση, 1994.

Mearsheimer, John J. *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα – W.W. Norton & Company, 2006.

Μπρζεζίνσκι Ζμπίγκνιου. *Η επιλογή. Παγκόσμια κυριαρχία ή παγκόσμια ηγεσία*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη, 2005.

Πριμακόφ, Εβγκένι. *Η Άγνωστη Ρωσία*. Αθήνα: Κούριερ Εκδοτική, 2002.

Siedentop, Larry. *Δημοκρατία στην Ευρώπη*. Αθήνα: Θεμέλιο, 2002

Troyat, Henri *Η καθημερινή ζωή στη Ρωσία την εποχή του τελευταίου Τσάρου*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδήμα, 1992.

Watson, Adam. *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας. Μια Συγκριτική Ιστορική Ανάλυση*. (Επιστημονική Επιμέλεια: Χ. Παπασωτηρίου – Π. Ήφαιστος), Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα – Taylor & Francis Group, 2006.

Walt, Stephen. M., *Στρατηγικές αντίστασης στην ηγεμονία των ΗΠΑ*, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2006.

Wight, Martin. *Διεθνής Θεωρία. Τα Τρία Ρεύματα Σκέψης*. (Επιμέλεια: Π. Ήφαιστος). Αθήνα: Εκδόσεις Ποιότητα, 1998.

Росси́я

Давыдовб Ю.П. *Меняющаяся Россия в Меняющейся Европе. Последствия для России и США*. Москва: Российская Академия Наук. Институт США и Канады, 2002.

Докторов Б.З., Ослон А.А., Петренко Е.С. *Эпоха Ельцина: Мнения Россиян*. Москва: Институт Фонда «Общественное мнение», 2002.

Дробижева Л.М., *Социальные Проблемы Межнациональных Отношений в Постсоветской России* Москва: Российская Академия Наук, 2003.

Дугин, Александр. *Основы Геополитики*. Москва: Арктогея, 2000.

Колосов В.А (редакция), *Мир глазами Россиян: Мифы ивнешняя политика*. М: Фонд «Общественное мнение», 2003.

Мир глазами россиян: мифы ивнешняя политика. Москва: Институт Фонда «Общественное мнение», 2003.

Млечинб Леонид. *Кремль. Президенты Росии. Стратегия Власти от Б.Н. Ельцина до В.В. Путина*. Москва: Центрополиграфия, 2002.

Нартов Н.А., *Геополитика*, М: Единство, 2003

Примаков, Евгений. *Восемь месяцев плюс...* Москва: Мысль, 2002.

Уткин А.И. *Вызов Запада и ответ России*. Москва: Изд-во Эксмо, 2003.

Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. Том третий трансформации 90-х годов, часть I. Российская Академия Наук. Институт международных и политических исследований. Москва: «Наука», 2002.

Шаклеина Т.А. *Россия и США. В новом мировом порядке*.Москва: Российская Академия Наук. Институт США и Канады, 2002.

Αγγλικά

Ackerman, Bruce. *We The People*. Cambridge: Belknap Press, 1991.

Adcock, F.E. *Roman Political Ideas and Practice*. University of Michigan Press, 1959.

Almond, G.A., Verba, S. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press, 1963.

Agard, Walter R., *What Democracy Meant to the Greeks*. Madison: University of Wisconsin Press, 1965.

Allensworth, Wayne. *The Russian Question. Nationalism, Modernization, and Post-Communist Russia*. Lanham, Boulder, New York, Oxford : Rowman & Littlefield Publishers, 1998.

Arbatov, Alexei et al. (eds), *Managing Conflict in the Former Soviet Union: Russian and American Perspective*. Massachusetts: The MIT Press, 1997

Bacon, Edwin and Wyman Matthew. *Contemporary Russia*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.

Baranovsky, Vladimir (ed.), *Russia and Europe. The emerging Security Agenda*. New York: Oxford University Press, 1997.

Barker, Rodney, *Political Legitimacy and the State*, Oxford: Oxford University Press, 1990.

Bayne, Nicholas. *Staying Together. The G8 Summit confronts the 21st century*. Cornwall: TJ International Ltd., 2005.

Beetham, David. *The Legitimation of Power*. New York: Palgrave, 1991.

Billington, James *Russia in Search of Itself*. Washington: Woodrow Wilson Center Press, 2004.

Black J.L. *Vladimir Putin and the World Order. Looking East, Looking West?* Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2004.

Brass, Paul. *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*. New Delhi: Sage, 1991.

Breuilly, John. *Nationalism and the State*. 2nd ed. Manchester: Manchester University Press, 1993.

Brown, Archie and Shetsova Lilia, ed. *Gorbachev, Yeltsin and Putin. Political leadership in Russia's transition*. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2001.

Brubaker, Rogers. *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Brudny, Yitzhak, *Reinventing Russia. Russian Nationalism and the Soviet State: 1953-1991*. (Second edition). Massachusetts: Harvard University Press, 2000.

Bull, Hedley. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Columbia University Press, N.Y.: 1977

Bugalski, Janusz, *Cold Peace. Russia's New Imperialism*. Washington: Praeger and Center for Strategic and International Studies, 2004.

Buszynski, Leszek. *Russian Foreign Policy after the Cold War*. Westport: Prager Publishers, 1996.

Canovan, Margaret, *Nationhood and Political Theory*. Cheltenham: Edward Elgar, 1996.

Checkel, Jeffrey (ed.) *International Institutions and Socialization in Europe*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2007.

Chuffrin, Gennady (ed.), *Russia and Asia. The emerging Security Agenda*. New York: Oxford University Press, 1999.

Cobban, A., *The Nation State and National Self Determination*, London, HarperCollins, 1969.

Coleman, James. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press, 1990.

Cornell, Svante E. *Small nations and great powers. A study of ethno-political conflict in the Caucasus*. Surrey: Curzon, 2001.

Devlin, Judith. *Slavophiles and Commissars. Enemies of Democracy in Modern Russia*. London: Macmillan Press Ltd., 1999.

_____. *The Rise of the Russian Democrats. The Causes and the Consequences of the Elite Revolution*. Aldershot: Edward Elgar P.C., 1995.

Dews, Peter (ed.), *Habermas: Autonomy and Solidarity: Interviews with Jurgen Habermas*. London: Verso, 1986.

Diamond, Larry. *The Spirit of Democracy: The Struggle to Build Free Societies throughout the World*. Macmillan, 2008.

Elster, Jon, Claus Offe and Preuss, Ulrich. *Institutional Design in Post-Communist Societies. Rebuilding the Ship at the Sea*, Cambridge University Press, 1998.

Fawn, Rick (ed.), *Realignments in Russian Foreign Policy*. London: Frank Cass, 2003.

Figes, Orlando. *A People's Tragedy. The Russian Revolution 1891-1924*. New York: Penguin Books, 1998.

_____. *Natasha's Dance. A Cultural History of Russia*. New York: Metropolitan Books, 2002.

Fish, Steven. *Democracy from Scratch*. Princeton: Princeton University Press, 1994.

Franck, Thomas. *The Power of Legitimacy among Nations*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1990.

Freidrich, Carl and Zbigniew Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*. Cambridge: Harvard University Press, 1965.

Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man*. London: Penguin, 1992.

Geertz C., *Interpretation of Cultures*. New York: Free Press, 1973.

Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. New York: Cornell University Press, 1983.

Goldstein, J. and R. Keohane (eds) *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions and Political Change*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1993.

Gorodetsky, Gabriel. *Russia between East and West. Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-First Century*. London, Portland: Frank Cass, 2003.

Graeme, Gill and Markwick, Roger D., *Russia's Stillborn Democracy? From Gorbachev to Yeltsin*, Oxford: Oxford University Press, 2000.

Greenfeld, Liah, *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge: Harvard University Press, 1992.

Gunther, Richard & Montero, Jose Ramon, *Political Legitimacy in New Democracies*, Center for the Study of Public Policy. Oxford: University of Strathclyde, 2000.

Habermas, Jurgen. *Communication and the Evolution of Society*. Translation: Thomas McCarthy, Oxford: Polity Press, 1984.

- Haftendorn, Helga et al. (eds.) *Imperfect Unions: Security Institutions over Time and Space*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Hahn, Gordon, *Russia's Islamic Threat*. New Haven: Yale University Press, 2007.
- Halperin, M.H. and Siegle, J.T. and Weinstein M. *The Democracy Advantage: How Democracies Promote Prosperity and Peace*. Routledge, 2005.
- Hansen, Mogens Herman, *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes: Structure, Principles and Ideology*. (Transl.: J.A. Crook). Oxford, UK and Cambridge, USA: B. Blackwell, 1991.
- Healey, Denis. *The Time of My Life*. London: Michael Joseph, 1989.
- Hellberg-Hirn Elena. *Soil and Soul: The Symbolic World of Russianness*. Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney: Ashgate, 1998.
- Helpman, E. *The Mystery of Economic Growth*. Harvard University Press, 2004.
- Heraclides, Alexis. *Helsinki-II and its Aftermath. The Making of the CSCE into an International Organization*. London, N.Y.: Pinter Publishers, 1993.
- Herspring D. (ed.) *Putin's Russia. Past Imperfect, Future Uncertain*. (Third Edition) Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2007.
- Hinsley, F., *Power and Pursuit of Peace*. Cambridge: Cambridge University Press, 1967.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Forgotten Books, 1975.
- Hobsbawm, Eric, Ranger Terence (eds.) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Hoffman David E., *The Oligarchs. Wealth and Power in the New Russia*. New York: PublicAffairs, 2002.
- Holmes, Leslie , *Post-Communism. An introduction*, Polity Press, 1997.
- Hosking, G., *Russia and the Russians: A History from Rus to the Russian Federation*. London: Allen Lane, The Penguin Press, 2001.
- Hough, Jerry. *Democratization and Revolution in the USSR 1985-1991*. Washington D.C.: Brookings, 1997.
- Hughes, James and Gwedolyn Sasse (eds.). *Ethnicity and Territory in the Former Soviet Union: Regions in Conflict*. London: Frank Cass Publishers, 2002.

Huntington, Samuel. *The Third Wave. Democratization in the 20th century*. Oklahoma University Press, Norman, 1991.

_____. *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press, 1968.

Hutchinson, John. *The Dynamics of Cultural Nationalism*. London: 1987.

Ivanov, Igor S. *The New Russian Diplomacy*. Washington: The Nixon Center and Brookings Institution Press, 2002.

Isaacs Harold. *Idols of the Tribe*, New York: Harper, 1975.

Jackson, N.J. *Russian Foreign Policy and the CIS: Theories, Debates and Actions*. London and New York: Routledge, 2003.

Kedourie, Elie. *Nationalism*. London: Hutchinson, 1960.

Kennedy Paul, *The Rise and Fall of the Great Power*. New York: Random House, 1987.

Keohane, Robert and Joseph Nye. *Power and Interdependence*. Third edition. New York: Longman, 2001.

Kohn Hans, *The Idea of Nationalism*. New York: Macmillan, 1945.

Kokh Alfred, *The Selling of the Soviet Empire*. New York: S.P.I. Books, 1998.

Krasner, Stephen. *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press, 1999.

Kuchins, Andrew C. (ed.), *Russia after the fall*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 2002.

Kymlicka, Nill, *Multicultural Citizenship*. Oxford: Clarendon Press, 1996.

Laclau, Ernesto. *New Reflections on the Revolution of our Time*. London-New York: Verso, 1990

Lasswell, Harold & Kaplan, Abraham , *Power and Society: Framework for Political Inquiry*. New Haven: Yale University Press, 1950.

Lebow, R., Risse-Kappen, T. (eds), *International Relations Theory and the End of the Cold War*, New York: Columbia University Press, 1996.

Lefort, Claude. *Complications: Communism and the Dilemma of Democracy*. (Translated by Julian Bourg with a Foreword by Dick Howard). New York: Columbia University Press, 2007.

Lieven, Dominic. *Empire. The Russian Empire and its Rivals*. London: John Murray, 2000.

Light, Margot. *The Soviet Theory of International Relations*. Brighton, 1988.

Lillbacka, Ralf. *The Legitimacy of the Political System: The Case of Finland*. Abo: Abo Academy University Press, 1999.

Linz, Juan & Stepan, Alfred, *Problems of Democratic Transitional Consolidation*, The John Hopkins University Press, 1996.

Llobera J.R., *The God of Modernity. The Development of Nationalism in Western Europe*. Oxford: Berg Editions, 1994.

Lo, Bobo, *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era. Reality, Illusion and Mythmaking*. New York: Palgrave Macmillan, 2002.

_____. *Vladimir Putin and the evolution of Russian Foreign Policy*. Oxford, Blawell Publishing, 2003.

Mainwaring, Scott. *Rethinking Party Systems in the Third Wave of Democratization: The Case of Brazil*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1999.

Malcom, Neil, Alex Pravda, Roy Allison and Margot Light. *Internal Factors in Russian Foreign Policy*, Oxford University Press, 1996.

Malloy, James and Mitchell Seligson (ed.) *Authoritarians and Democrats: Regime Transition in Latin America*. University of Pittsburg Press, 1987.

Marshall, Will (ed.) *With All Our Might: A Progressive Strategy for Defeating Jihadism and Defending Liberty*. Rowman and Littlefield Publishers, 2006.

Mc Faul, Michael. *Russia's Unfinished Revolution. Political Change from Gorbachev to Putin*. New York: Cornell University Press, 2001.

Melville, Andrei and Tatiana Shackleina (eds), *Russian Foreign Policy in Transition. Concepts and realities*. Budapest: Central European University Press, 2005.

Mickiewicz, E. *Changing Channels: Television and Struggle for Power in Russia*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1997.

Moore, B. *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston: Beacon Press, 1966.

Mouritzen, Hans (ed.), *Bordering Russia. Theory and Prospects for Europe's Baltic Rim*. Aldershot: Ashgate, 1998.

Neumann, Iver. *Russia and the Idea of Europe. A Study in Identity and International Relations*. London, New York: Routledge, 1996.

Nygren, Bertil. *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy Towards the CIS*. Routledge, 2007.

Outhwaite, William, *Habermas: A Critical Introduction*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1994.

Owen, N. (ed.) *Human Rights, Human Wrongs: The Oxford Amnesty*. Oxford University Press, 2003.

Pipes Richard, *Russia under the Old Regime*, New York: Penguin Books, 1995.

_____. *Russian Conservatism and Its Critics. A Study in Political Culture*. New Haven & London: Yale University Press, 2005.

Przeworski, Adam. *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Remington, Thomas. *Putin's Russia. Past Imperfect, Future Uncertain*. Herspring D. (ed.) (third edition) Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2007.

Reynolds, V. (ed.), *The Sociobiology of Ethnocentrism*. London: Croom Helm, 1983.

Roeder, Philip *Where Nations-States Come From. Institutional Change in the Age of Nationalism*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2007.

Rose, Richard and Munro, Neil. *Elections and Parties in New European Democracies*. Washington: CQ Press, 2003.

Rosenau, James N. *The Study of World Politics*. Volume I. New York: Routledge, 2006.

Ross, Cameron (ed.), *Russian politics under Putin*. Manchester: Manchester University Press, 2004.

Roth, G. and C. Wittich (eds.) *Max Weber. Economics and Society*. Berkeley, 1978.

Saikal Amin and William Maley (eds), *Russia in search of its future*. New York, Cambridge University Press, 1995.

Sakwa, Richard. *Russian Politics and Society*. 2nd edition. London and New York: Routledge, 1996.

Sartori, Giovanni. *Parties and Party Systems: A Framework of Analysis*. New York and Cambridge: Cambridge University Press, 1976.

Schimmelfennig, F. and U. Sedelmeier (eds). *The Politics of European Union Enlargement. Theoretical approaches*. London, New York: Routledge, 2005

_____. *The EU, NATO and the Integration of Europe: Rules and Rhetoric*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Schumpeter, Josef. *Capitalism, Socialism and Democracy*. 2nd ed., London, New York: 1947.

Seligson, Mitchell. *Political Legitimacy in Middle Africa: Father, Family, Food*. Bloomington: Indiana University Press, 2002.

Shevtsova, Lilia. *Putin's Russia*. Washington, D.C.: The Brookings Institution Press, 2003.

_____. *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 1999.

Slater, Wendy and Andrew Wilson (eds), *The legacy of the Soviet Union*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.

Smith, Anthony. *Myths and Memories of the Nation*. Oxford University Press, 1999.

_____. *Nations and Nationalism in a Global Era*. Cambridge: Polity Press, 1995.

_____. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Basil Blackwell, 1986.

Smith, Gordon, *Soviet Politics. Striving for Change*. New York: St. Martin's Press, 1992.

Smith, Steven & Thomas Remington. *The Politics of Institutional Choice. The Formation of the Russian State Duma*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2001.

Snyder, Jack. *From Voting to Violence: Democratization and Nationalist Conflict*. New York: W.W. Norton, 2000.

Solimano, Andres. *Social Inequality: Values, Growth, and the State*. Ann Arbor: University Michigan Press, 1998.

Sorensen, Georg. *Democracy and Democratization Prospects in a Changing World*. Boulder, Col.: Westview Press, 1993

Spruyt, Hendrik. *The Sovereign State and the Competitors. An Analysis of Systems Change*. Princeton University Press, 1996.

Stambrook, F.G. *European Nationalism in the 19th Century*. Melbourne: Frederick Warne and CoLtd, 1969.

Suny, R.G. *The Revenge of the Past: Nationalism, Revolution, and the Collapse of the Soviet Union*. Stanford University Press, 1993.

Tilly C. (ed.) *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton, 1975.

De Tocqueville, Alexis. *Democracy in America*. Penguin Classics, 2003.

Tolz, Vera. *Russia: Inventing the Nation*. London: Arnold, 2001.

Trbovich, Ana. *A Legal Geography of Yugoslavia's Disintegration*. Oxford University Press, 2008.

Trenin, Dmitri. *Getting Russia Right*, Washington DC: Carnegie Endowment, 2007.

_____ *The End of Eurasia. Russia on the Border between Geopolitics and Globalization*. Washington, D.C.: The Brookings Institution Press, 2003.

_____ *Russia's China Problem*, Carnegie Moscow Center, Moscow: 1999.

Tziampiris, Aristotle. *Kosovo's Endgame. Sovereignty and Stability in the Western Balkans*. Athens: Defence Analyses Institute, 2006.

Waller, Michael, *Russian politics today. The return of a tradition*. Manchester: Manchester University Press, 2005.

Wallerstein, Immanuel. *The Modern World-System*. III Volumes. San Diego: Academic Press, 1974.

K. Waltz, *Theory of International Politics*. Boston: Addison Wisley, 1979.

Webb, Paul and Stephen White. *Party Politics in New Democracies*. Oxford University Press, 2007.

Webber, Mark. *The international politics of Russia and the successor states*. Manchester and New York: Manchester University Press, 1996.

Wendt, Alexander, *Social Theory in International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Wheeler, N. *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford University Press, 2000.

White, Stephen, *Russia's New Politics. The Management of a Postcommunist Society*. New York: Cambridge University Press, 2000.

White, Stephen et al. eds. *Developments in Russian Politics 4*. London: Macmillan Press Ltd, 1997.

Whittaker, Cynthia, *The Origins of Modern Russian Education: An Intellectual Biography of Count Sergei Uvarov, 1786-1855*. Dekalb: Northern Illinois University Press, 1984.

Wight Martin, *Systems of States*, (Introduction of Hedley Bull). Leicester University Press, 1977.

Williams, J. *On Mars and Venus: Strategic Culture as an Intervening Variable in US and European Foreign Policy*. Lit, 2005.

Wriggins H. *The Ruler's Imperative*. New York: 1968.

Yeltsin, Boris, *The struggle for Russia*, New York: Belka Publishing Company: Times Books, 1994.

Άρθρα – μελέτες

Στα ελληνικά

Γιαλλουρίδης, Χριστόδουλος. «Η Ανολοκλήρωτη Επανάσταση», *Γεωστρατηγική*, Τεύχος 14/2008 (βρίσκεται υπό έκδοση).

Θωμαδάκης, Σταύρος. «Πολιτικά Προστάγματα της Οικονομίας. Θεσμοί, δημόσια αγαθά και νοοτροπίες. Ο θεμελιώδης ρόλος του κράτους στη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς», *ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ*, Οκτώβριος, 2007: 17.

Καραγιάννης, Μάνος. «Εθνοτικές Συγκρούσεις στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία: Μια Συγκριτική Ανάλυση», *ΕΚΕΜ, Κείμενο Εργασίας 2/Δεκέμβριος 2005*.

Λίτσας, Σπυρίδων. «Η Έννοια της Συμμαχίας Μέσα από το Πρίσμα της Θεωρητικής Ανάλυσης: Εξισορρόπηση της απειλής – σύμπλευση και οι Ελληνο-ρωσικές Σχέσεις» *Γεωστρατηγική*, Τεύχος 14/2008 (βρίσκεται υπό έκδοση).

Σίρ Μαρκεζίνης, Βασίλειος. «Η μειωμένη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις ΗΠΑ. Το αφανές τίμημα της σύγχρονης εξωτερικής πολιτικής τους». *ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ*, Οκτώβριος 2007: 7.

Υφαντής, Κ. «Πολυπλοκότητα, Αναρχία, Εθνικό Συμφέρον και Ευρωπαϊκή Ασφάλεια. Μετά τον Ψυχρό Πόλεμο. Μια θεωρητική Παρέμβαση», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 12: 81-107.

Στα ρωσικά

Андреева Искра, «Путь к Русской Идее» // Савальев А. Н. , *Русский Строй*, М.: Интеллект, 1997.

Гольц Александр, «Торговый партнёр, военный союзник. Эволюция военно-технического сотрудничества между Россией и Китаем», *Pro et Contra*, ноябрь-декабрь 2005.

Ильин, И.А., «Жизненные основы федераций»// Троицкий Евгений (Составитель сборника), *Русская Нация и Государство*, М: Граница, 2002.

Путин, Владимир, «Россия всегда обсудила себя евразитской страной», 13/11/2000.

Рябов, Андрей. «Самобытность» вместо модернизации. Парадоксы российской политики в постстабилизационную эру. Москва: Московский Центр Карнеги, 2005.

Сурков Владислав, «Национализация будущего». *Эксперт*, № 43 (537), 20 ноября 2006.

Тишков Валерий, «Что есть Россия и российский народ», *Pro et Contra*, май-июнь 2007, стр. 21-41.

Цымбурский Вадим, «Две Евразии: омонимия как ключ к идеологии раннего еврейства»// Отв. ред. С. А. Панарин, *Евразия. Люди и Мифы*. М.: Наталис, 2003, стр.22-23

«Земля за великим лимитрофом: от «России-Евразии» к «России в Евразии» », *Русский Архипелаг*, 1995.
(<http://www.archipelag.ru/geopolitics/osnovi/russia/earth/>).

«Остров Россия», *Русский Архипелаг*, 1993.
(http://www.archipelag.ru/ru_mir/ostrov-rus/cymbur/island_russia/)

Στα αγγλικά

Acemoglu, Daron. “Why not a Coase theorem? Social Conflict, commitment, and politics”, *Journal of Comparative Economics*, Vol. 31, Issue 4, December 2003: 620-652.

Van Der Akken, Rad & Michael Ruhre, “Putting NATO’s Riga Summit in Context”, *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2007.

Albright, Madeleine. “The Testing of American Foreign Policy,” *Foreign Affairs*, Vol.77, No.6, November/December 1998.

Alderson, Kai “Making Sense of State Socialization.” *Review of International Studies*, Vol. 27, 2001: 415-433.

Alesina, Alberto and Allan Drazen. “Why are Stabilizations Delayed?”, *The American Economic Review*, Vol. 81, No.5, Dec. 1991: 1170-1188.

Alesina, Alberto. “Credibility and Policy Convergence in a Two-Party System with Rational Voters”, *The American Economic Review*, Vol. 78, No. 4 , September 1988: 796-805.

Alexeev, Denis, "Russia and the System of Transatlantic Security. Perspectives for Future", *Marshall Center Occasional Paper #1*, September 2006.

Annan,Koffi "Problems Without Passports" *Foreign Policy*, (What Is the International Community?), September/October 2002: 30-31.

Annan, Koffi. "Two Concepts of Sovereignty" *The Economist*, 18/09/1999.

Antonenko, Oksana, "Russia, NATO and European Security after Kosovo" *Survival*, Vol. 41, No 4 , Winter 1999-2000: 122-144.

_____ "Putin's Gamble", *Survival*, Vol.43, No 4, Winter 2001-02: 49-60.

_____ "Russia, Central Asia and the Shanghai Co-operation Organization", *Russian Analytical Digest*, No. 25, July 17, 2007.

Appadurai, Arjun "Broken Promises" *Foreign Policy*, (What Is the International Community?), September/October 2002: 42-44.

Arbatov, Alexei G. "Russia's Foreign Policy alternatives", *International Security*, Vol. 18, No 2, Fall 1993: 5-43.

_____ "The Transformation of Russian Military Doctrine: Lessons Learned from Kosovo and Chechnya", *Marshall Center Paper #2*, July 2000.

Arola, Paulina and Risto Saarinen. "In search of sobornost and "new symphony": the social doctrine of the Russian Orthodox Church." *Ecumenical Review* (World Council of Churches), Jan.-April 2002.

http://findarticles.com/p/articles/mi_m2065/is_lai_87425981?tag=artBody:coll

Arvanitopoulos, Constantine. "The Geopolitics of oil in Central Asia: Ramifications for Security in the Eastern Mediterranean" in *Security Dilemmas in Eurasia*. Arvanitopoulos, Constantine (ed.). Institute of International Relations & Nereus Editions, 1999.

Asmus, Ronald D. and Robert C. Nurick, "NATO enlargement and the Baltic States", *Survival*, Vol.38, No 2, Summer 1996: 21-42.

Assmann, Aleida. "Transformations between History and Memory", *Social Research*, (Collective Memory and Collective Identity), Vol. 75, No.1, Spring 2008.

Balzer, Harley, "The Putin thesis and Russian Energy Policy", *Post-Soviet Affairs*, Vol. 21, No 3, 2005: 210-225.

Baranovsky, Vladimir, "Russia: a part of Europe or apart from Europe?", *International Affairs*, Vol.76, No3, July 2000: 443-58.

_____. "Common European Security and Defense Policy: Horizons of the Russian perception", *The Quarterly Journal*, Vol 1, No 1, January 2002: 21-27.

Bassin, Mark, Konstantin Aksenov. "Mackinder and the Heartland Theory in Post-Soviet Geopolitical Discourse", *Geopolitics*, 11, 2006: 99-118.

Berman, Ilan, "Slouching toward Eurasia?", *Perspective*, Vol. XII, No. 1 (September-October 2001).

Besley, T and S. Coate. "An Economic Model of Representative Democracy", *The Quarterly Journal of Economics*, 1997

Bhatty, Robin and Rachel Bronson, " NATO's mixed signals in the Caucasus and Central Asia", *Survival*, Vol. 42, No 3, Autumn 2000: 129-45.

Blank, Stephen J. "Threats to Russian Security. The view from Moscow", *SSI*, July 2000.

_____. "The NATO-Russia Partnership. A marriage of convenience or a troubled relationship?", *SSI*, Nov. 2006.

Blank, Stephen, "A New Russian Defence Doctrine?", Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, *UNISCI Discussion Papers*, No. 12, October 2006.

Bolukbasi, Suha, "The controversy over the Caspian Sea mineral resources: Conflicting perceptions, clashing interests", *Europe-Asia Studies*, Vol. 50, No 3, May 1998: 397-414.

Boutros-Boutros Ghali, *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping*. New York: United Nations, 1992 (UN Doc. A/47/277-S/24111).

Bowker, Mike, "The wars of Yugoslavia: Russia and the International Community", *Europe-Asia Studies*, Vol.50, No 7, 1998: 1245-1261.

Braekhus, Kyrre E. and Indra Overland, "A Match Made in Heaven? Strategic Convergence between China and Russia", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol.5, No.2, (2007).

Bradshaw, Michael and Jessica Prendergrast. "The Russian heartland Revisited: An Assessment of Russia's Transformation". *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 46, No.2, 2005: 83-122.

Bremen, Julia Kusznir "Russian Territorial Reform: A Centralist Project that Could End Up Fostering Decentralizations?", *Russian Analytical Digest* 43/2008: 8-11.

Brill Olcott, Martha. "The Energy Dimension in Russian Global Strategy. Vladimir Putin and the Geopolitics of Oil", *The James A. Baker III Institute for Public Policy*, Rice University, Oct. 2004.

Brzezinski, Zbigniew. "Putin's Choice", *The Washington Quarterly*, Spring 2008: 95-116.

Burant, Stephen R. "Foreign Policy and National Identity: A comparison of Ukraine and Belarus, *Europe-Asia Studies*, Vol.47, No 7, 1995: 1125-44.

Caldwell, Lawrence. "Russian Concepts of National Security" in Robert Legvold (ed.) *Russian Foreign Policy in the Twenty-First Century and the Shadow of the Past*. New York: Columbia University Press, 2007.

Cameron, Fraser, Rosa Balfour. "The European Neighbourhood Policy as a conflict prevention tool", *European Policy Centre*, Issue Paper No 47, June 2006.

Carr, Fergus and Paul Flenley, "NATO and the Russian Federation in the New Europe: The Founding Act on mutual relations", *Journal of Communist Studies and transition politics*, Vol. 15, No 2, June 1999: 88-110.

Checkel, Jeffrey. "Norms, Institutions and National Identity in Contemporary Europe". *ARENA Working Papers (University of Oslo)*, WP 1998/16.

Chen, W. and J. Boase and B. Wellman. "The Global Villagers: Comparing Internet Users and Uses Around the World". Department of Sociology, *University of Toronto* in <http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/villagers/gdd13-final.PDF> (29/07/08)

Cheng, Chen and Rudra Sil, "State Legitimacy and the (In)significance of Democracy in Post-Communist Russia". *Annual Meeting of the American Political Science Association*. Philadelphia, August 28-31, 2003. http://www.allacademic.com/meta/p64200_index.html (2008.04.02)

Chuffrin, Gennady, "The changing Security Model in Post-soviet Central Asia", *The Quarterly Journal*, Vol. 2, No 1, March 2003:1-7.

Clover, Charles, "Dreams of the Eurasian Heartland", *Foreign Affairs*, Vol. 78, No 2, 1999: 9-13.

Cockell John, "Self-Determination and Sovereign Legitimacy in International Society." Paper presented at the 45th *Annual International Studies Association (ISA) Convention*, Montreal, Canada, 17-20 March 2004.

Cohen, A. "Competition Over Eurasia: Are the US and Russia on a Collision Course?" DCH Foundation, 2005.

Colton, Timothy, Marshall Goldman, Carol Saivets and Roman Szporluk, "Russia in the year 2004", *Post-Soviet Affairs*, Vol. 21, No 1, 2005:1-25.

Colton Timothy, 'Boris Yeltsin, Russia's Thumbs-Democrat' in Colton T. & Tucker R. (eds) *Patterns in Post-Soviet Leadership*. Boulder: Westview Press, 1995: 49-74.

Common Strategy of the European Union on Russia, 4 June 1999, *Official Journal of the European Communities*, 25 June 1999.

Connor Walker. "A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group, is a...", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 1, No. 4, 1978.

Crewe, Ivor and Anthony King . "Are British Elections Becoming more 'Presidential'? In M. Kent Jennings and Thommas Mann (eds.), *Elections at Home and Abroad: Essays in Honor of Warren E. Miller*. Ann Arbor: University Michigan Press, 1994: 181-206.

Daadler, Ivo and James Lindsay "Democracies of the World, Unite" *American Interest*. Vol.II, No. 3, January/February 2007: 5-19

Dannreuther, Ronald, "Escaping the enlargement trap in NATO-Russian relations", *Survival*, 41-4, Winter 1999-2000:145-64.

Dawisha Karen "A Restricted Election", *Russia Profile*, Nov.28, 2007.

De Dardel, Jean-Jaques, "Outreach strategies in the wake of NATO and EU enlargement: Refocusing on the Partnership for Peace", *The Quarterly Journal*, Vol. 3, No 2, June 2004: 99-106.

Dialla, Ada. "Empire and Nations: Tensions and Convergences in Russia, 1861-1905", *Histoirein – A Review of the Past and Other Stories*: 94-105.

Diamond Larry, "The Democratic Rollback. The Resurgence of the Predatory State", *Foreign Affairs*, Vol.87, No.2, March/April 2008.

Downs, A. "An Economic Theory of Political Action in a Democracy", *The Journal of Political Economy*, Vol.65, No.2: 135-150.

Dunlop, John, "Russia: Confronting a Loss of Empire", in Ian Bremmer and Raymond Taras (eds), *Nationalism and Politics in the Soviet Successor States*. New York : Cambridge University Press, 1993

Elden, Stuart. "Contingent Sovereignty, Territorial Integrity and the Security of Borders." *SAIS Review*, Vol. 26, No. 1, Winter-Spring 2006: 11-24.

Einhorn, Robert J. and Gary Samore, "Ending Russian Assistance to Iran's Nuclear Bomb" *Survival*, Vol. 44, No 2, Summer 2002: 51-70.

Emerson Michael et al. "A New Agreement Between the EU and Russia: Why, What and When?" in Michael Emerson (ed.) *The Elephant and the Bear Try again: Options for a New Agreement between the EU and Russia*, CEPS, Brussels, 2006: 62-94.

"European Union – Russia: Balkan Situation". *Russian Academy of Sciences*. Institute of Europe Council for the Mediterranean and Black Sea studies, Association of European Studies (Russia). Moscow: Interdialect, 2000.

Felgenhauer, Pavel, "Military Doctrine or Election Manifesto? The Ivanov Doctrine.", *Perspective*, Vol. XIV, No. 2, January-February 2004.

Finnemore, Martha and Micheal Barnett, *Rules for the world: International Organizations in Global Politics*, Cornell University Press, Ithaca, 2004.

Freedman, Robert, "Russia, Iran and the nuclear question. The Putin Record", *SSI*, Nov. 2006.

Friedberg, Aaron I. "Will Europe's past be Asia's future?", *Survival*, Vol. 42, No 3, 2000: 147-59.

Gaddy, C.G. and A.C. Kuchins, "Putin's Plan", *The Washington Quarterly*, 31:2, Spring 2008:117-129.

Gardner, J., "Renewing: The Leader's Creative Task", *Leadership Paper*, No. 10, Washington: Independent Sector, 1988.

Gat, Azar. "The Return of Authoritarian Great Powers. The End of the End of History", *Foreign Affairs*, July, August 2007: 59-69.

Gelman Vladimir "Political Trends in the Russian Regions on the Eve of the State Duma Elections", *Russian Analytical Digest*, 31/07: 6-7.

Goode Paul "The Regional Dimension of Russia's 2007-2008 Elections" in *Russian Analytical Digest*, 19/07: 15-17.

Gower, Jackie. "Russian Foreign Policy Towards the European Union", in Cameron Ross (ed) *Russian Politics Under Putin*. Manchester and NY: Manchester University Press, 2004: 236-253.

Gowers, Andrew "The Power for Two" *Foreign Policy*, (What Is the International Community?), September/October 2002.

Gray, Colin, "The Implications of Preemptive and Preventive War Doctrines: A Reconsideration", *Strategic Studies Institute*, July 2007.

Grigor-Suny, Ronald, "Provisional Stabilities. The politics of Identities in Post-soviet Eurasia", *International Security*, Vol. 24, No 3, Winter 1999/2000: 139-178.

Gunther, Richard and Diamond Larry. "Species of Political Parties. A New Typology." *Party Politics*, Vol. 9 (2), 2003: 167-199.

Gvosdev, Nicolas K., "European but not Western?", *ORBIS*, Vol. 51, Issue 1.

Haaland Matlary, Janne. "The Legitimacy of Military Intervention: How Important is a UN Mandate?", *Journal of Military Ethics*, Vol. 3, Issue 2, June 2004: 129-141.

Haas, Richard N., "Defining U.S. Foreign Policy in a Post-Cold War World" The 2002 Arthur Ross Lecture, *Remarks to the Foreign Policy Association*. New York, April 22, 2002.

Hagen, Mark von. "Empires, Borderlands and Diasporas: Eurasia as Anti-Paradigm for the Post-Soviet Era", *The American Historical Review*. 109:2, 2004: 445-468.

_____. "From Russia to Soviet Union to Eurasia: a view from New York ten years after the end of the Soviet Union" in: *Klio ohne Fesseln? Historiographie im ostlichen Europa nach dem Zusammenbruch des Kommunismus*, hrsg. V. Alojz Ivanisevic, Andreas Kappeler, Walter Lukan und Arnold Suppan. *Osterreichische Osthefte* 44, ½, 2002: 45-60.

Hale Henry, "The Upcoming 2007 Duma Elections and Russia's Party System", *Russian Analytical Digest*, No.28, 27 November 2007: 2-4.

Hamburg, Regina Heller. "Russia's 'Nashi' Youth Movement: The Rise and Fall of a Putin-Era Political Technology Project," *Russian Analytical Digest*, No.5, 18 November 2008: 2-4.

Hancock, Kathleen. "Russia: Great Power Image Versus Economic Reality," *Asian Perspective*, Vol.31, No. 4, 2007: 71-98.

Haslam, Jonathan, "Russia's set at the table: a place denied or a place delayed?" *International Affairs*, Vol.74, No 1, 1998:119-30.

Heinze, Eric and Douglas Borer. "The Chechen Exception: Rethinking Russia's Human Rights Policy", *Politics*, Vol.22, Issue 2: 86-94.

Held, David. "Cultural Diversity, Cosmopolitan Principles and the Limits of Sovereignty" in *Cultural Politics in a Global Age. Uncertainty, Solidarity, and*

Innovation. Edited by David Held and Henrietta L. Moore. Oxford: Oneworld, 2008:157-164.

Hellberg-Hirn, Elena. "Origin and Power: National Myths and the Legitimation of Social Order" in *The Fall of an Empire, the Birth of a Nation. National Identities in Russia*. Edited by Chris Chulos and Timo Piirainen. Aldershot: Ashgate, 2000: 7-27.

Hellman Joel, 'A case for constitutional precommitment: Constitutions and Economic Reform in the Postcommunist Transitions', *East European Constitutional Review*, 1996, winter 1996: 46-56, University of Chicago Law School (see: <http://www.law.uchicago.edu>).

Helly, Damien, "The role of EU in the security of the South Caucasus: a compromised specificity?", *The Quarterly Journal*, No 3, September 2002:67-76.

Herd, Graeme P. "Russia and the 'Orange Revolution': Response, Rhetoric, Reality?", *The Quarterly Journal*, Vol. IV, No 2, Summer 2005: 1-28.

Herd, Graeme. "Colorful Revolutions and the CIS. 'Manufactured' versus 'Managed' Democracies", *Problems of Post-Communism*, Vol.52, No. 2, March/April 2005: 3-18.

Higley, J. and Burton, M. "The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns", *American Sociological Review*, Vol. 54, No. 1, 1989: 17-32.

Hobsbawm, Eric. "Introduction: Inventing Traditions" In Hobsbawm, Eric, Ranger Terence (eds.) *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

Holmes Stephen, 'Back to the Drawing Board: An Argument for Constitutional Postponement in Eastern Europe', *East European Constitutional Review*, 2, 1, winter 1993: 21-25.

Hudson, George. "Civil Society in Russia: Models and Prospects for Development", *Russian Review*, Vol.62, No.2: 212-222.

Hughes, James, "EU relations with Russia: partnership or asymmetric interdependency?" [online] London: *LSE Research Online*, 2006. <http://eprints.lse.ac.uk/archive/00000651>

_____, "Managing Secession Potential in the Russian Federation", *Regional and Federal Studies*, No.11, Autumn 2001: 36-68.

Huntington Samuel, "The Lonely Superpower", *Foreign Affairs*, March/April 1999.

_____, "Why International Primacy Matters", *International Security* 17, No. 4. Spring 1993.

_____. "The Change to Change: Modernization, Development and Politics." *Comparative Politics*, Vol. 3, No. 3, April 1971: 283-322.

Hurd, Ian. "Legitimacy and Authority in International Politics." *International Organization*, Vol. 53, Issue 2, 1999: 379-408

Inkenberry, G.J. and Kupcham C. "Socialization and Hegemonic Power" *International Organizations*, Vol. 14, No. 3, 1990.

Inozemtsev Vladislav "Russia Today: Up the Down Staircase" *Russia in Global Affairs*, No.2, July-September 2007.

Isakova, Irina, "Russian Defense Reforms: Current trends", *SSI*, Nov. 2006.

Kanet, R. and S. Birgersson, "The domestic Foreign Policy linkage in Russian Politics: National influences on Russian Foreign Policy" *Communist and Post-communist Studies*, Vol. 30, No 4, 1997.

Karagiannis, Emmanuel, "Political Islam in Uzbekistan: Hizb ut-Tahrir al-Islami", *Europe-Asia Studies*, Vol.58, No. 2, March 2006.

_____. "Political Islam in Tajikistan: Hizb ut-Tahrir al-Islami, *Nationalities Papers*, Vol. 34, No. 1. March 2006.

Keefer, Philip and Razvan Vlaicu. "Democracy, credibility and clientilism". *World Bank Policy Research Working Paper* 3472 (January). Presented at the meetings of the American Political Science Association (Sept. 2005).

Keefer, Philip. "Clientilism, credibility and the policy choices of young democracies", Development Research Group, *World Bank*, September 2005.

Keohane, Robert O. and Lisa I. Martin, "Institutional Theory as a research programme" in (Eds.) Colina Elman and Miriam Elman, *Progress in International Relations Theory: appraising the field*, MIT Press, Cambridge, 2003.

Kerr, David, "The New Eurasianism: the Rise of Geopolitics in Russian Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, Sept. 1995.

Kimura, Hiroshi, "Primakov's offensive: a catalyst in stalemated Russo-Japanese relations?", *Communist and Post-communist Studies*, Vol.30, No 4, 1997: 365-377.

King, Charles and Neil J. Melvin, "Diaspora Politics: Ethnic linkages, Foreign Policy, and Security in Eurasia", *International Security*, Nol. 24, Issue 3, Winter 1990/00: 108-138.

Khazanov, Anatoly. "A State without a Nation? Russia after Empire" in Paul, T.V., Inkeberry G.J. and John A. Hall (eds.), *The Nation-State in Question*, Princeton: Princeton University Press, 2003: 79-105.

Kirkpatrick, Jeane "The Shackles of Consensus" *Foreign Policy*, (What Is the International Community?), September/October 2002: 36-37.

Kokeyev, Mikhail."Russia-NATO Relations: Between the Past and the Future", *Russia in Global Affairs*, No.2, April-June 2007.

Kolossov, Vladimir, " 'High' and 'Low' Geopolitics: Images of Foreign Countries in the Eyes of Russian Citizens", *Geopolitics*, Vol.8, No.1, Spring 2003: 121-148.

Kolsto, Pal, "Nation-Building in Russia: A Value-Oriented Strategy" in Kolsto, Pal and Helge Blakkisrud (eds.) *Nation-Building and Common Values in Russia*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2004: 1-28.

_____, "Values and State Ideology in Post-Communist Russia" in Kolsto, Pal and Helge Blakkisrud (eds.), *Nation-Building and Common Values in Russia*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2004:327-339

Kotanjian, Hayk, "Armenian Security and US Foreign Policy in the South Caucasus", *The Quarterly Journal*, Vol. 3, No2, June 2004:15-32.

Koutsoukis, K., Sioursouras, P., "Corruption and Preservation of the Political Structures in the Developing Countries", *Τετράδια Πολιτικής Επιστήμης* : 133-140.

Kozhemiakin, Alexander V. "Democratization and Foreign Policy change: the case of the Russian Federation", *Review of International Studies*, Vol 23, No 1, January 1997: 49-74.

Krasner, Stephen. "Think Again: Sovereignty" *Foreign Policy*, September/October 2001: 20-29.

Krauthammer Charles, "Democratic Realism. An American Foreign Policy for a Unipolar World": <http://www.aei.org/news19912>

_____, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs: America and the World* (1990/1991).

Krauthammer Charles, "The Unipolar Moment Revisited", *The National Interest*, Winter 2002/03.

Kryshstanovkaya, Olga and Stephen White, "Putin's Militocracy", *Post-Soviet Affairs*, Vol. 19, No.4, October-December 2003:289-306.

Kubicek, Paul, 'Delegative Democracy in Russia and Ukraine', *Communist and Post-Communist Studies*, 27, 4, 1994: 423-441.

Kudrov, Valentin "Russia Against the Background of Major Economies", *Russia in Global Affairs*, No.1, January-March 2007.

Lake, Anthony. "Confronting Backlash States", *Foreign Affairs*, Vol. 73, 1994.

Lane, Robert. "Government and Self-Esteem." *Political Theory*, Vol. 10, No. 1, February 1982: 5-31.

Lankina, Tomila, "Explaining European Union Aid to Russia", *Post-Soviet Affairs*, Vol. 21, No 4, 2005: 309-334.

Larrabee, Stephen, "Ukraine's Balancing Act" , *Survival*, Vol. 38, No 2, 1996: 143-65.

Lavrin Janko "Khomyakov and the Slavs" *Russian Review*, Vol.23, No. 1, January 1964: 35-48.

Laruelle, Marlene. "*The Two Faces of Contemporary Eurasianism: An Imperial Version of Russian Nationalism*", *Nationalities Papers*, Vol.32, No.1, March 2004:115-136.

Legvold, Robert. "Russian Foreign Policy During Periods of Great State Transformation", in Robert Legvold (ed.), *Russian Foreign Policy in the Twenty-first Century and the Shadow of the Past*. New York: Columbia University Press, 2007: 77-144.

_____. "The Revolution in Soviet Foreign Policy", *Journal of Foreign Affairs*, Vol. 68, No.1, 1989

Levitin, Oleg, "Inside Moscow's Kosovo Muddle", *Survival*, Vol. 42, No 1, Spring 2000: 130-140.

Levy, Daniel and Natan Sznaider. "Sovereignty Transformed: a Sociology of Human Rights", *The British Journal of Sociology*, Vol. 57, Issue 4, Dec.2006

Lieven, Anatol, "The weakness of Russian Nationalism", *Survival*, Vol. 41, No 2, Summer 1999: 53-70.

Light, Margot, Stephen White and John Lowenhardt, "A wider Europe: the view from Moscow and Kyiv", *International Affairs*, Vol. 76, No 1 , January 2000: 77-88.

Linz J., 'The Perils of Presidentialism' *Journal of Democracy*, 1, 1, winter 1990: 124-141.

Lipset, Seymour Martin "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy". *The American Political Science Review*, Vol. 53, No.1 (March 1959): 69-105.

_____. 'Social Conflict, legitimacy, and Democracy' in *Political Man*, London: Heinmann, 1959a: 77-96

Litsas, S.N., "Is There an Exit from the labyrinth of Instability? The 21st Century International Relation System: Rivalries, the Hegemonic Aspirations and the Imperative Role of Nation-State", *Defence of PACIS*, March 2008, Vol.22: 117-130.

Lynch, Allen C., "What Russia Can Be. Paradoxes of Liberalism and Democracy". *The American Interest*, Vol. II, No. 2, Nonember/December 2006.

_____. "The realism of Russia's Foreign Policy", *Europe-Asia Studies*, Vol.53, no 1, 2001:7-31.

Lynch, Dov, "Russia's Strategic Partnership with Europe", *The Washington Quarterly*, Vol. 27, No.2, 2004: 99-118.

_____. "Russia Faces Europe", Institute for Security Studies, *Chaillot Papers*, No 6, May 2003.

_____. "Russia and Organization for Security and Cooperation in Europe" in M. Webber (ed.) *Russia and Europe: Conflict or Cooperation?* Macmillan, 2000.

MacFarlane, Neil, "NATO in Russia's relations with the West", *Security Dialogue*, Vol 32, No 3, 2001: 281-296.

MacFaul Micheal, "Liberal is as Liberal does", *The American Interest*, Vol.II, No.4, March/April 2007.

Mainwaring, Scott and Mariano Torcal. "Party System Institutionalization and Party System Theory". Paper prepared for the 2005 Annual Meeting of the *American Political Science Association*. September 1-4, 2005.

Malcolm, N. "Soviet Policy Perspectives on Western Europe". *Chatman House Papers*, 1989.

Manent Pierre, "Democracy Without Nations?" *Journal of Democracy*, Vol. 8, No.2 , April 1997.

Mann, Michael. "The emergence of modern European nationalism" In John Hall and I.C.Jarvie, *Power, Wealth and Belief: The Thought of Ernest Gellner*. Cambridge University Press, 1992: 137-166.

Maogoto, Jackson Nyamuya. "Democratic Governance: An Emerging Customary Norm" *University of Notre Dame Australia Law Review*. Vol 5, 2003.

Marantz, Paul, "Russian Foreign Policy during Yeltsin's Second Term", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 30, No 4, 1997: 345-351.

Matlary J.H. "The legitimacy of military intervention: How important is a UN mandate?" *Journal of Military Ethics*, Vol. 3, Issue 2, June 2004: 129-141.

Matlock, Jack F. Jr. "Dealing with Russia in Turmoil" *Foreign Affairs*, Vol. 75, No 3, May/June 1996: 38-51.

Matveeva, Anna: "Return to Heartland: Russia's Policy in Central Asia", *The International Spectator*, Vol 42, No.1, March 2007: 43-62

Mayr, Walter and Christian Neet, "A former superpower is rises again", *Der Spiegel*, July 10, 2006.

McFaul Michael "Russia: Rebuilding the Iron Curtain". *Testimony at the House Committee on Foreign Relations*. 17/05/2007.
<http://foreignaffairs.house.gov/110/mcf051707.htm>

_____"A Precarious Peace: Domestic Politics in the making of the Russian Foreign Policy", *International Security*, Vol 22, No 3, Winter 1997/8.

_____'Democracy Unfolds in Russia', *Current History*, 96, 612, October 1997: 319-325.

_____'State Power, Institutional Change, And the Politics of Privatization in Russia', *World Politics*, 47, 1995: 210-243.

Mearsheimer, John, "Power and Fear in Great Power Politics" in G.O. Mazur, ed. *One Hundred Year Commemoration to Hans Morgenthau (1904-2004)* , Semenko Foundation, New York: 2004.

Menon, Rajan, " Japan-Russia Relations and the North-east Asian Security", *Survival*, Vol. 38, No 2, Summer 1996: 59-78.

_____"The strategic convergence between Russia and China, *Survival*, Vol. 39, No 2 , Summer 1997: 101-25.

Mercedes-Balmaceda, Margarita, "Gas, oil and the linkages between domestic and Foreign Policies: The case of Ukraine", *Europe-Asia Studies*, Vol. 50, No 2, 1998: 27-286.

Metropolitan Kirill, "Europe is losing its soul", *Religion and Liberty*, Fall 2006, Vol. 6, No.4.

Mikhaleva, Galina "The Hope of Yabloko, or Why We Are Taking Part in the Elections", *Russian Analytical Digest*, 31/07:12-14.

Michta, Andrew A., "What Next for NATO?", *ORBIS*, Vol. 51, Issue 1, Winter 2007: 155-164.

Millen, Raymond A. and Mooney, Frederick , "US-Russia Policy: Time to put the brakes on democratic reform", *US Army War College*, Pennsylvania, March 2005.

Mishler, William & John Wilerton. "The Dynamics of Presidential Popularity in Post-Communist Russia: Cultural Imperative versus Neo-Institutional Choice?" *The Journal of Politics*, Vol. 65, No.1, February 2003: 111-141.

Molchanov Mikhail & Yuri Yevdokimov "The European Union Versus Russia: Evaluating Attractiveness of Inter-tate Cooperation in the Post-Soviet Space" in Gregory Papanikos (ed.) *International Research on Global Affairs*, Athens: Institute for Education and Research, 2005: 193-205.

Morozov, Viatcheslav. "Sovereignty and democracy in contemporary Russia: a modern subject faces the post-modern world", *Journal of International Relations and Development*, Vol. 11, 2008:152-180.

Moshes, Arkady, "Prospects for EU-Russia Foreign and Security Policy Cooperation", in *The EU-Russia Review*. A report commissioned by *The EU-Russia Centre*, November.2006: 22-26.

Muller Jerry, "Us and Them", *Foreign Affairs*, Vol.87, No.2, March/April 2008: 18-35.

Myers-Jaffe, Amy and Robert A. Manning, "Russia, Energy and the West", *Survival*, Vol.43, No 2, Summer 2001: 133-52.

Naumkin, Vitaly V. "Russian Policy in the South Caucasus", *The Quarterly Journal*, No 3, September 2002: 31-37.

Neumann, Iver. "Russia as a Great Power, 1815-2007", *Journal of International Relations and Development*, Vol. 11, 2008: 128-151.

Newton, Kenneth. "Trust, Social Capital, Civil Society, and Democracy." *International Political Science Review*, Vol.22, No.2, 2001: 201-214.

Nikitin, Alexander, The End of the 'Post-Soviet Space'. "The Changing Geopolitical Orientations of the Newly Independent States". *Russia and Eurasia Briefing Paper*, REP BP 07/01, February 2007.

Nikitin, Alexander & Jane Buchanan, "The Kremlin's Civic Forum: Cooperation or Co-optation for Civil Society in Russia?" *Demokratizatsiya*, Vol.10, No.2, Spring 2002: 179-197.

Okara Andrei, "Sovereign Democracy: A New Russian Idea or a PR Project?". *Russia in Global Affairs*, No.2, July-September 2007.

Offe, Claus. "Democracy and Trust", *Theoria. A Journal of Social and Political Theory*, No. 96, December 2000: 1-13.

_____. "How Identity Politics and Imported Liberalism Conspire to Frustrate Successful Reform. Cultural Aspects of Consolidation: A Note on the Peculiarities of Postcommunist Transformations", *East European Constitutional Review*, Vol. 6, No. 4, 1997: 64-68.

O'Loughlin, John & Raul Talbot, "Where in the World is Russia? Geopolitical Perceptions and Preferences of Ordinary Russians", *Eurasia Geography and Economics*, 2005, Vol. 46, No. 1.

Ossipov, Alexander. "Official and Academic Discourse on Ethnicity and Nationalism in Post-Soviet Russia" in *Ethnicity and Democratisation in the New Europe*. Cordell, Karl (ed.). London, New York: Routledge, 1999:183-196.

Oversloot Hans "Reordering the State (without changing the Constitution): Russia under Putin's Rule, 2000-2008" *Review the Central and East European Law* 32 (2007): 41-64.

Oversloot, Hans and Ruben Verheul "Managing Democracy: Political Parties and the State in Russia", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 22, No.3, September 2006: 383-405.

Pakulski, Jan, 'Legitimacy and Mass Compliance: Reflections on Max Weber and Soviet-Type Societies', *British Journal of Political Science*, 16,1, 1986: 35-56.

Pammet, Jon. "Elections and Democracy in Russia". *Communist and Post-Communist Studies*, Vol 32, 1999: 45-60.

Pammett, Jon & Debardeleben, Joan, 'The Meaning of Elections in Transitional Democracies: Evidence from Russia and Ukraine', *Electoral Studies*, 5, 3, 1996:363-381.

Pape, Robert."Soft Balancing against the United States", *International Security*, Vol. 30, No.1, Summer 2005: 7-45.

Pasti, Svetlana. "Two Generations of Contemporary Russian Journalists", *European Journal of Communication*, Vol. 20, No. 1, 2005: 89-115.

Park, Andrus, "Russia and Estonian Security Dilemmas", *Europe-Asia Studies*, Vol.47, No 1, 1995:27-45.

Persson, Torsten. "Forms of Democracy, Policy and Economic Development", *CEPR Discussion*, Paper No. 4938, February 2005.

Petrov Nikolay "Siloviki in Russian Regions: New Dogs, Old Tricks" *The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies*, 2005-05-01.
<http://www.pipss.org/document331.html>

Plater-Zyberk, Henry, "Who's Afraid of the SCO?", *Conflict Studies Research Center*, Defence Academy of the United Kingdom, March 2007.

Polikanov, Dmitry, "Transdnestria, Abkhazia, Chechnya: Pros and Cons of the EU intervention", *The Quarterly Journal*, Vol.3, No 2, June 2004:33-38.

Pop, Adrian, "NATO and the European Union: Cooperation and Security", *NATO REVIEW*, Summer 2007.

Povolny, M. "The Soviet Union and the European Security Conference", *Orbis*, 1974, Vol. XVIII, No. 1 : 201-30.

Press-Barnathan, Galia. "Managing the Hegemon: NATO under Unipolarity", *Security Studies*, Vol. 15, No. 2, April-June 2006: 271-309.

Ragsdale, Hugh & Paul Stephan, "Don't Feed the Bear", *The American Interest*, Vol.II, No.4, March/April 2007.

Rahr Alexander, 'Challenges to Yeltsin's Government' , *RFE/RL Research Report*, 28 February 1992:1-5.

Reich Robert, "How Capitalism is Killing Democracy", *Foreign Affairs*, September/October 2007: 38-42.

Reich, Simon. "The curious case of Kofi Annan, George Bush and the 'preemptive' Military Force Doctrine" *Ridgway Center Working Paper* 2006-2.

Reiter, Dan. "Why NATO Enlargement Does Not Spread Democracy", *International Security*, Vol. 25, No. 4, Spring 2001: 41-67.

Remington, Thomas "From Soviets to Parliamentaryism" in, Stephen White et al. (eds). *Developments in Russian Politics 4*. London: Macmillan Press, 1997.

Riasanovsky, Nicholas, ""Nationality" in the State. Ideology during the Reign of Nicholas I". *Russian Review*, Vol. 19, No.1, January 1960.

Rice, Condoleezza. "Rethinking the National Interest. American Realism for a New World." *Foreign Affairs*, July/August 2008.

Richards, Jeff. "Ethnicity and democracy – complementary or incompatible concepts?" in *Ethnicity and Democratisation in the New Europe*. Cordell, Karl (ed.). London, New York: Routledge, 1999:11-23.

Rigby, T.H., 'Introduction: Political Legitimacy, Weber and Communist Monoorganisational Systems' in Rigby, T.H. and Feher, Ferenc (eds.) *Political Legitimation in Communist States*, Oxford: Macmillan in association with St Antony's College, 1982: 1-26.

Roberts, Cynthia, "Russia and the European Union: the Sources and the Limits of 'Special Relationships'", *Strategic Public Institute*, February 2007.

Roman, Meredith, "Making Caucasians Black: Moscow since the Fall of Communism and the Radicalization of Non-Russians", *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol.18, No.2, June 2002: 1-27.

Romanova, Tatiana. "Energy Partnership – A Dialog in Different Languages", *Russia in Global Affairs*, No1, January-March 2007.

Rose, R., Munro, N. and White S., "Voting in a Floating Party System: the 1999 Duma Election", *Europe-Asia Studies*, 53:419-43.

Rothstein, Bo. "Creating State Legitimacy- the Five Basic Models". *Paper Presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association*, Chicago August 28-Sept.2, 2007 and *at the Legal Theory Workshop*, Yale University, September 6, 2007.

Ruggie, John G., "What makes the world hang together: Neo-utilitarianism and the Social Constructivist challenge", *International Organization* 52, No. 4, Fall 1998.

Rustow, D., 'Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model', *Comparative Politics*, 2, October 1970: 337-363.

Saeter, M. "New Thinking, Perestroika and the Process of Europeanization", *Bulletin of Peace Proposals*, 1989, Vol. 20, No1:47-57.

Safranchuk, Ivan. "The Competition for Security Roles in Central Asia", *Russia in Global Affairs*, No.1, January-March 2008.

Sagramoso Domitilla, "Russia's Foreign Policy Drivers – The Energy Sector" in *Russian Political Drivers: Economy, Governance and Foreign Policy*, CASD CeMiSS Ricerche. Rome, Nov. 2006: 27-38.

Saivetz, Carol R. "Making the best of a bad hand: An Assessment of current trends in Russian Foreign Policy" *Post-Soviet Affairs*, Vol 22, No 2, 2006: 166-188.

Sakwa, Richard "The Role and the Political Influence of Former Security Service Members in Domestic and Foreign Policy", in *Russian Political Drivers: Economy, Governance and Foreign Policy*, CASD CeMiSS Ricerde. Rome, Nov. 2006: 1-17.

Sakwa, Richard and Mark Webber, "The Commonwealth of Independent States, 1991-1998: Stagnation and survival" *Europe-Asia Studies*, Vol.51, no 3, May 1999:379-415.

Schmitter, P., 'The Influence of the International Context upon the Choice of National Institutions and Policies in Neo-Democracies' in Whitehead, L. (ed) *The International Dimensions of Democratization: Europe and the Americas*, Oxford: Oxford University Press, 1996: 26-54.

Schroder Hans Henning, "Sufficient Legitimation for a 'Shadow President'" in *Russian Analytical Digest*, 32/07: 1-4.

Schwarzmantel, John "Challenging Neoliberal Hegemony", *Contemporary Politics*, Vol. 11, No. 2-3, (June-September 2005): 84-97.

Semen, Charny "Racism, Xenophobia, Ethnic Discrimination and Anti-Semitism in Russia (January-June 2005), Report from *Moscow Bureau for Human Rights*.

Shestopal, Helen. "Political values and personality structure of Russian citizens" in Koryushkin, Alexander & Gerd Meyer (eds.). *Communitarism, Liberalism and the Quest for Democracy in Post-Communist Societies*. Saint-Petersburg: Saint-Petersburg University Press, 1999: 276-286.

Shevtsova, Lilia, "Imitation Russia", *The American Interest*, Vol. II, No. 2, November/December 2006.

Sherr, James, "Russia-Ukraine Rapprochement?The Black Sea Fleet Accords", *Survival*, Vol. 39, No 3, 1997:33-50.

Shils Edward, "Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties". *British Journal of Sociology*, 8/2, 1957: 130-145.

Shlapentokh, Dmitry "Eurasianism. Past and Present", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 30, No. 2, 1997:129-151.

Shulman, Stephen, "Cultures in competition: Ukrainian Foreign Policy and the 'cultural threat' from abroad", *Europe-Asia Studies*, Vol.50, No 2, 1998: 287-303.

Sidorov, Dmitrii, "Post-Imperial Third Rome: Resurrections of a Russian Orthodox Geopolitical Metaphor". *Geopolitics*, Vol. 11, No. 2, Summer 2006: 317-347.

Simons, Greg and Dmitry Strovsky. "Censorship in Contemporary Russian Journalism in the Age of the War Against Terrorism", *European Journal of Communication*, Vol. 21, No. 2, 2006:189-211.

Slaughter, Anne-Marie and Thomas Hale. "Calling All Patriots: The Cosmopolitan Appeal of Americanism." In *Cultural Politics in a Global Age. Uncertainty, Solidarity, and Innovation*. Edited by David Held and Henrietta L. Moore. Oxford: Oneworld, 2008: 177-186.

Slider, Darell, "Putin's Southern Strategy: Dmitriy Kozak and the Dilemmas of Recentralization". *Post-Soviet Affairs*, Vol. 24, No. 2, April-June 2008: 177-197.

_____. "Russian Federalism: Can It Be Rebuilt from the Ruins?" *Russian Analytical Digest*, 43/2008: 1-4.

Smith, Gordon, 'State-Building in the New Russia: Assessing the Yeltsin Record'. In Smith, Gordon B.(eds), *State-Building in Russia: The Yeltsin Legacy and the Challenge of the Future*, Armonk: New York, M.E. Sharpe, 1999: 3-16.

Smith, Graham "The masks of Proteus: Russia, geopolitical shift and the new Eurasianism", *Transactions of the Institute of British Geographers*. 24, No.4, 1999: 481-94.

Smith, Martin and Graham Timmins, "Russia, the European Union and NATO: Strategic Partnership in a Changing Europe?" *Paper for Annual Meeting of the American Political Science Association*, August 28-August 31, 2003.

Splidsboel-Hansen, Flemming, "The official Russian Concept of Contemporary Central Asia |Islam: The Security Concept", *Europe-Asia Studies*, Vol.49, No 8, 1997: 1501-1517.

Steen, Anton. "The Question of Legitimacy: elites and Political Support in Russia", *Europe-Asia Studies*, Vol. 53, No. 5, 2001: 697-718.

Stigler, George. "Two Notes on the Coase Theorem", *The Yale Law Journal*, Vol. 99, No. 3, Dec. 1989: 631-633.

Stiglitz, Joseph, "Preface", in Klein, Lawrence & Marshall Pomer, *The New Russia. Transition Gone Awry*. California: Stanford University Press, 2001.

Styckow Petra, "Russia at the Crossroads? The Realignment of the Party System", *Russian Analytical Digest*, 19/07: 2-4.

Sukhov, Ivan. "The Power Vertical and the Nation's Self-Consciousness", *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2008.

Sukhov, Ivan. "Russian Federalism and Evolution of Self-Determination", *Russia in Global Affairs*, No.2, July-September 2007.

Sushko, Oleksander. "The Dark Side of Integration: Ambitions of Domination in Russia's Backyard", *The Washington Quarterly*, Vol. 27, No. 2 : 119-131.

Svrakov, A. "Ethnicity, inequality and legitimacy" in *Legitimation of Regimes*. B. Denitch (ed.). Beverly Hills: Sage, 1979: 217-228

Tamney, Josef W. "Confucianism and Democracy", *Asian Profile*, Vol.19, No.5, 1991

Taras, Kuzio. "Geopolitical Pluralism in the CIS: The emergence of GUUAM", *European Security*, Vol. 9, Issue 2, Summer 2000: 81-114.

Thompson, William, "Introduction: World System Analysis with and without Hypsen" in *Contending Approaches to World Analysis*, William, Thompson (ed.) , Beverly Hills: Sage Publications, 1983.

Tilly, Charles "Grudging Consent", *The American Interest*, Vol. III, No.1, September/October 2007: 17-23.

Tishkov, V., "Forget the 'nation': post-nationalist understanding of nationalism", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 23, No. 4, July 2000: 625-650.

Torcal, Mariano, Richard Gunther and Jose Ramon Montero. "Anti-party sentiments in Southern Europe". *Estudio / Working Paper* 2001/170, October 2001.

Treisman Daniel "Putin's Silovarchs", *ORBIS*, Winter 2007:141-153.

Trenin, Dmitrii. "Russia, the EU and the Common Neighbourhood", *Centre for European Reform Essays*, September 2005.

Troitskiy, Mikhail. "Institutionalizing U.S.-Russian Cooperation in Central Asia", Woodrow Wilson International Centre for Scholars, *Occassional Paper* 293. Washington, DC 2006.

Trubetskoy, N., "Pan-Eurasian Nationalism", *The Legacy of Ghengis Khan and other Essays on Russia's Identity* in Ann Arbor: Michigan Slavic Publication, 1991: 233- 67.

Tsakiris, Theodore, "From Rapprochement to reality: the strategic parameters of the US-Russian relationship under Putin's second term", *PACIS*, Issue 15, June 2004: 75-94.

Tsygankov, Andrei. "Finding a Civilisational Idea: "West", "Eurasia" and "Euro-East" in Russia's Foreign Policy", *Geopolitics*, Vol. 12, 2007: 375-399.

_____ "Misreading Putin". www.ci.org/russia/johnson/2007-45-7.cfm

_____ "Projecting Confidence, Not Fear: Russia's Post-Imperial Assertiveness", *Orbis*, Fall 2006: 677-690.

_____ "Vladimir Putin's vision of Russia as a normal Great Power", *Post-Soviet Affairs*, Vol. 21, No 2, 2005: 132-158.

_____ "The final triumph of the Pax-Americana? Western intervention in Yugoslavia and Russia's debate on the post-Cold War Order", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol 34, No 2, 2001:133-156.

Trenin, Dmitri, "NATO and Russia: Sobering thoughts and practical suggestions", *NATO REVIEW*, Summer 2007.

_____ "Russia Redefines Itself and Its Relations with the West", *The Washington Quarterly*, Spring 2007, Vol.30, No.2: 95-105.

Verbitz, Max, "Russian-Chinese Military Cooperation: Can a Bear trust a Dragon?", *Perspective*, Vol. XVI, No. 3, May 2006.

Vinokurov, Evgeny "Economic Prospects for kalinigrad. Between EU Enlargement and Russia's Integration into the World Economy", *CEPS Working Document*, No 201, June 2004.

Voskopoulou, George. "U.S., Terrorism, International Security and Leadership: Toward a U.S.-E.U.-Russia Security Triangle" *Demokratizatsiya*, Vol. 11, No. 2, Spring 2003.

Wallerstein Immanuel, "Precipitate Decline. The Advent Multipolarity", *The Harvard International Review*, Vol. 29 (1), Spring 2007.

Walt, Stephen. "Why Alliances endure or collapse", *Survival*, Vol 39, No. 1, Spring 1997: 156-79

Waltz, K., "Structural Realism after the Cold War" *International Security*, Vol. 25, No.1, Summer 2000.

_____ "Intimations of multipolarity" in Birthe Hansen and Bertel Heurlin, eds., *The New World Order*, Macmillan London: 2000.

Weber Max, 'Legitimacy, Politics and the State' in Connolly William (eds), *Legitimacy and the State*, Basil Blackwell, 1984.

Wedel Janine "Informal Relations and Institutional Change: How Eastern European Cliques and States Mutually Respond" *Newsletter of the East European Anthropology Group*, Vol.16, No. 1, Spring 1998.

Wedgwood Ruth, "Gallant Delusions" *Foreign Policy*, September/October 2002: 44-46.

Weitz, Richard 'Managing an Unpredictable Moscow', *Parameters*, Winter 1999-2000: 72-85.

_____, "Terrorism in Eurasia: Enhancing the Multilateral Response", *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 4, No.2 , 2006: 11-17.

Wheeler, Nicholas. "Introduction: The Political and Moral Limits of Western Military Intervention to Protect Civilians in Danger", *Contemporary Security Policy*, Vol. 22, Issue 3, Dec. 2001: 1-27.

Whine Michael, "Is Hizb ut-Tahrir Changing Strategy or Tactics?", *Hudson Institute, Center for Eurasian Policy*. Occasional Research Paper. Series I (Hizb ut-Tahrir), No. 1, 04/08/2006.

White, Stephen. "Russia's Client Party System" In Webb, Paul and Stephen White (eds.) *Party Politics in New Democracies*. Oxford University Press, 2007

Whitehead, L. 'Three International Dimensions of Democratization' in Whitehead, L. (ed) *The International Dimensions of Democratization: Europe and the Americas*, Oxford: Oxford University Press, 1996:3-25.

William Kristol and Robert Kagan, 'Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy', *Foreign Affairs*, 75, No.4 (July/August 1996).

Wilson, Andrew "Does Russia Still Have an Opposition?" *Russian Analytical Digest*, No.28, 2 October 2007: 8-10.

Winkler, Theodor. "The Shifting Face of Violence", *World Policy*, Vol.25, No.3, Fall 2008: 29-36.

Wolfsthal, Jon B. and Tom Z.Collina, "Nuclear Terrorism and Warhead control in Russia", *Survival*, Vol. 44, No 2, Summer 2002: 71-83.

Wohlforth, William C., "The stability of a unipolar world", *International Security* 24, No. 1, Summer 1999: 5-41.

Yoko Iwama, *Western Europe and the Future in NATO*.
<http://srch.slav.hokudai.ac.jp/sympo/96summer/iwama.pdf>

Young, O.R. "International Regimes: Toward a New Theory of Institutions", *World Politics*, 39, No.1, 1986: 104-122.

Yost, Davis D., “NATO and the anticipatory use of force”, *International Affairs* 83: 1 (2007): 39-68.

Zimmerman, William, “Slavophiles and Westernizers redux: Contemporary Russian lite perspectives”, *Post-Soviet Affairs*, Vol. 21, No 3, 2005: 183-209.

Άλλες πηγές

Ρωσική λογοτεχνία.

Γκόγκολ, Νικολάι. *Οι Πεθαμένοις Ψυχές*. (1842). Αθήνα: Γράμματα, 1979:264-265.

Ντοστογιέφσκι, Φίοντορ. *Οι Δαιμονισμένοι*. Ίνδικτος, 2007.

MME

Ελληνικά
Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ
ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ
ΤΟ ΠΑΡΟΝ
ΤΟ ΒΗΜΑ –ΒΗΜΑ ΙΔΕΩΝ

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

επίσημων φορέων

<http://www.ccd21.org> Community of Democracies

<http://www.edinros.ru> Κόμμα «Ενωμένη Ρωσία»

<http://www.europa.eu> Η δικτυακή πύλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης

<http://www.evrases.com> EurAsEC

<http://government.ru> επίσημη ιστοσελίδα της Κυβέρνησης της Ρωσικής Ομοσπονδίας

<http://guam-organization.org> GUAM

<http://www.imf.org>

<http://www.kremlin.ru> επίσημη ιστοσελίδα του Προέδρου της Ρωσικής Ομοσπονδίας
<http://mccain.senate.gov> Πολιτικό Γραφείο του Γερουσιαστή John McCain
<http://www.mid.ru> Υπουργείο Αμύνης της Ρ.Ο.
<http://www.minregion.ru> Υπουργείο Περιφερειακής Ανάπτυξης της Ρ.Ο.
<http://www.nato.int> επίσημη ιστοσελίδα του ΝΑΤΟ
<http://www.osce.org>
<http://www.rost.ru> Προγράμματα Εθνικής Προτεραιότητας της Ρωσικής Ομοσπονδίας
<http://www.sectsco.org> SCO
<http://state.gov/> U.S. Department of State
<http://www.wto.org> WTO
<http://www.worldbank.org>

ρωσικών μη-κυβερνητικών φορέων

<http://www.nashi.ru> Μη-Κυβερνητική Οργάνωση ΝΑΣΙ

ηλεκτρονικών περιοδικών και think-tanks

<http://www.aei.org> AEI (American Enterprise Institute for Public Research)
<http://www.archipelag.ru> Κέντρο γεωπολιτικών μελετών (στα ρωσικά)
<http://www.asia-studies.com> China and Eurasia Forum Quarterly Journal
<http://bakerinstitute.org> James A. Baker III Institute for Public Policy
<http://www.bbc.com> & <http://news.bbc.co.uk>
<http://www.brookings.edu> BROOKINGS
<http://www.carlisle.army.mil/usawc/Parameters/> PARAMETERS-The United States Army's Senior Professional Journal
<http://www.carnegie.ru> The Carnegie Moscow Center –Pro et Contra Journal (ρώσικα)
<http://www.cacianalyst.org> Central Asia-Caucasus Analyst
<http://ceps.be> CEPS-The Centre for European Policy Studies
<http://www.cer.org.uk> Centre for European Reform
<http://www.cdi.org> CDI (Center for Defence Information)
<http://www.chathamhouse.org.uk> Chatham House
<http://www.cfr.org> Council on Foreign Relations
<http://www.cnn.com>
<http://www.da.mod.uk> Defence Academy of the United Kingdom
<http://www.economist.com> The Economist
<http://eng.globalaffairs.ru> Russia in Global Affairs Journal
<http://www.epc.eu> European Policy Centre
<http://eprints.lse.ac.uk> LSE Research OnLine
<http://www.eurasia.com.ru> ЕВРАЗИЯ (ΕΥΡΑΣΙΑ, Πολιτικό Κίνημα)
<http://www.eu-russiacentre.org> The EU-Russia Centre
<http://www.expert.ru> Περιοδικό «Εξπέρτ» (στα ρωσικά)
<http://www.globalsecurity.org>
<http://hir.harvard.edu> Harvard International Review
<http://www.heritage.org> The Heritage Foundation
<http://www.iss.europe.eu> EVISS: Chaillot Papers

<http://www.iccrimea.org> International Committee for Crimea
<http://www.infoniac.com>
<http://www.jamestown.org> The Jamestown Foundation. Eurasia Daily Monitor
<http://www.marshalcenter.org> George C. Marshal European Center for Security Studies
<http://www.pipss.org> The Journal of Power Institutions in Post-Soviet Societies
<http://www.pinr.com> PINR (Power and Interest News Report)
<http://www.res.ethz.ch/analysis/rad/> Russian Analytical Digest
<http://www.ridgway.pitt.edu/pub-workingpapers.html> Matthew B. Ridgway Center
<http://www.rulers.org>
<http://www.russiaprofile.org> Russia Profile
<http://russiavotes.org>
<http://www.silkroadstudies.org> Central Asia-Caucasus Institute
<http://strategicstudiesinstitute.army.mil> Strategic Studies Institute
<http://www.timesonline.co.uk>
<http://www.ucm.es/info/unisci/UNISCI-Review.htm> UNISCI (Research Unit on International Security and Cooperation)
<http://www.worldpolicy.org> World Policy Journal
<http://online.wsj.com> The Wall Street Journal

ηλεκτρονικά ΜΜΕ

<http://www.atimes.com> Asia Times
<http://www.chinadaily.com> China Business
<http://www.dailyprincetonian.com> The Daily Princetonian
<http://www.ej.ru> (ρωσικά)
<http://www.grani.ru> (ρωσικά)
<http://en.rian.ru> RIA NOVOSTI
<http://www.interfax.com> INTERFAX
<http://www.izvestia.ru> (ρωσικά)
<http://www.kommersant.ru> (ρωσικά)
<http://www.lenta.ru> (ρωσικά)
<http://www.mnweekly.ru> Moscow News Weekly
<http://www.ng.ru>
<http://politicom.moldova.org>
<http://pravda.ru>
<http://www.radioliberty.com> RADIO LIBERTY
<http://www.rferl.org> RFE/RL
<http://www.russ.ru> «Ρωσικό Περιοδικό»
<http://www.smi.ru> СМИ Средства Массовой Информации в Интернете (ΜΜΕ στο Ίντερνετ)

Έγγραφα σε ηλεκτρονική μορφή

<http://www.geocities.com/capitolhill/parliament/3005/poutine.html> Vladimir Putin.

“Russia at the turn of Millennium, 30/12/1999)

<http://orthodoxeurope.org/page/3/14.aspx> “Bases of the Social Concept of the Russian Orthodox Church – 2000”

Στην μνήμη της Όλγας Κεπεγιάννη

*Ο χρόνος σάρωσε θύμησης της φωνής σου,
μα της ψυχής σου το απόσταγμα,
αγκάλιασμα παντοτινό
στη στράτα της παρότρυνσής σου.*